

Sborník

**z IX. mezinárodní
vědecké konference
studentů
doktorských
studijních programů
v oblasti
společenských věd**

Olomouc, 16. 9. 2020

Tomáš Hubálek (ed.)

Tomáš Hubálek (ed.)

**Sborník
z IX. mezinárodní vědecké konference
studentů
doktorských studijních programů
v oblasti společenských věd**

Olomouc, 16. 9. 2020

NAKLADATELSTVÍ EPOCHA

**NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA**

Tento sborník neprošel jazykovou korekturou a odpovědnost za jazykovou a obsahovou správnost, stejně jako za přesnost uvedených zdrojů, nesou autoři.

Všechny texty v tomto sborníku prošly dvoukolovým anonymním recenzním řízením.

Na recenzním řízení se podíleli: Prof. PhDr. František Mezihorák, CSc, Dr. h. c.,
Prof. dr hab. Krzysztof Łabędź,
Prof. dr hab. Małgorzata Świder,
Doc. Mgr. Antonín Staněk, Ph.D.,
Dr. habil. Péter Várnagy PhD,
PhDr. Pavel Kopeček, Ph.D.,
Mgr. Pavel Krákora, Ph.D.,
PhDr. Jan Jirků, Ph.D.,
Mgr. Tomáš Hubálek, Ph.D.
Mgr. Jakub Charvát, Ph.D.
Mgr. Monika Kudelová

Copyright © Univerzita Palackého, Olomouc, 2021

Copyright © Tomáš Hubálek, Zuzana Cieslarová, Jan Hájek, Miroslav Langer, Dominik Marcinkowski, Lenka Meravá, Matej Mindár, Tibor Mócik, Petr Nohel, Michaela Pachelová, Maria Reisky, Eva Sedláková, Jaroslava Ševčíková.

Czech Edition © Nakladatelství EPOCHA, Praha 2021

ISBN 978-80-278-0006-3

Obsah

OBÁLKA	1
COPYRIGHT	3
MÉDIA.....	6
Výběr zpráv a jeho výzkum: K metodologii studia zpravodajských hodnot ..	7
News Selection and Its Research: On the Methodology of News Values Research.....	7
<i>Miroslav Langer</i>	
Media image of political party „Kotleba – People’s party Our Slovakia“.....	20
<i>Tibor Mòcik</i>	
POLITOLOGIE	30
Analýza legislativních koalic v zastupitelstvech krajských měst.....	31
An Analysis of Legislative Coalitions in the Regional Cities.....	31
<i>Jan Hájek</i>	
Politická komunikácia a správanie predsedov politických strán pred parlamentnými voľbami 2020	51
Political communication and behaviour of presidents of political parties before parliamentary elections 2020	51
<i>Lenka Meravá</i>	
HISTORIE.....	62
Reakcja Bundestagu IX kadencji na ogłoszenie stanu wojennego w Polsce w świetle protokołów z obrad plenarnych.	63
Reaction of the Bundestag of the IX term of office to the declaration of martial law in Poland in the light of the plenary protocols.	63
<i>Maria Reisky</i>	
Friends and Enemies of Poland. The Solidarity and the Crisis in the early 1980 s in the interpretations by Milan Matouš	74
<i>Dominik Marcinkowski</i>	

Pôsobenie Matice slovenskej pri vzniku samostatnej Slovenskej republiky	89
The activity of Matica slovenská in the establishment of an independent Slovak Republic	89
<i>Matej Mindár</i>	
RELIGIONISTIKA A ETIKA	108
Současné role laika v Katolíckej cirkvi	109
Contemporary roles of the layman in Catholic church	109
<i>Petr Nohel</i>	
Výuka etickej výchovy 4. a 5. ročníků soukromé základní školy	121
Teaching ethical education in the 4 t and 5th grades of a private primary school	121
<i>Michaela Pachelová</i>	
PEDAGOGIKA A DIDAKTIKA	138
Využití Husserlovy fenomenologie v dnešním světě a inspirace do výuky .	139
Husserl's phenomenology in today's world and some teaching inspiration	139
<i>Zuzana Cieslarová</i>	
Hodnocení důležitosti a potřebnosti dějepisných poznatků	150
Evaluation of the importance and need for historical knowledge	150
<i>Jaroslava Ševčíková</i>	
Ročník studia jako možný předpoklad akademické úspěšnosti	159
Year of study as a possible predictor of academic achievement	159
<i>Eva Sedláková</i>	
TIRÁŽ	169

Média

Výběr zpráv a jeho výzkum: K metodologii studia zpravodajských hodnot

News Selection and Its Research: On the Methodology of News Values Research

Miroslav Langer

Anotace: Když v roce 1965 Galtung a Rugeová vydali svou přelomovou studii o zpravodajských hodnotách, položili tím základy příslušné teorie, která se stala pilířem pro výzkum výběru zpráv, zásadního pro studium mediální logiky, zpravodajských rutin i tvorby mediálních obsahů v obecnějším smyslu. Po rozšíření konceptu Schulzovými úvahami o povaze mediální reality a Kepplingerovým dvousložkovým modelem zpravodajských hodnot se teorie v základních obrysech ustálila a souběžně došlo k vybudování souboru metod pro výzkum zpravodajských hodnot v čele s obsahovou analýzou. Článek shrnuje vhodné a častěji i zřídka užívané metody, posuzuje jejich výhody a omezení s ohledem na povahu dvousložkového modelu zpravodajských hodnot, zasazení masové komunikace do společenského kontextu i na diskusi o vztahu zobrazované a mediální reality.

Klíčová slova: zpravodajské hodnoty, výzkum zpravodajských hodnot, metodologie

Summary: When Galtung and Ruge published their breakthrough study on news values in 1965, they had established the fundamentals of the theory that later became a pillar for the research of news selection. It is essential for the analysis of media logic, news-making routines, and media contents creation in general. After extending the concept with Schulz's considerations about media reality and Kepplinger's two-component model of news values, the theory has stabilized in its outlines, and a relevant set of methods to study news values led by content analysis has been built. The article summarizes the appropriate and more or less often used methods, evaluates their advantages and limitations considering the two-component model of news values, a position of the mass communication within the context of society, and the discussion on the relationship between reality and media reality.

1 Úvod

Metodologie je pro výzkumníka jeho denním chlebem. Nejde ale jen o nástroj ryze praktický, o „postup plánované činnosti směřující k určitému cíli, kterým je získání nových poznatků“ (Sedláková 2014, s. 22). Cílem správné volby metody není pouze zajištění prakticky účelného aplikování vhodné cesty, v jejímž cíli je dosažení validních, spolehlivých a ověřitelných výsledků výzkumu. Správně zvolená metoda souvisí se strategií, cíli i hodnotami výzkumníka a rozhoduje o povaze výsledků výzkumu (Ochrana 2009). V konečném ohledu ale má být výzkumníkovým záměrem využití metodologie jako vodítka k pochopení toho, jak se výsledky empirického výzkumu dotýkají platnosti a pravdivosti dosud platných teorií (Bellamy a Perri 6 2011).

Tyto obecné zásady v plné míře platí i pro metodologii a metodiku výzkumu zpravodajských hodnot. Přestože je za více než půlstoletí jeho existence dosti ustálená, zdaleka není všude věnována stejná pozornost tomu, jaké gnozeologické či epistemologické obtíže s sebou její do hloubky nepromyšlená aplikace může přinášet. Anglosaská, ale i česká praxe v tomto směru značně zaostává za podrobnou diskusí, kterou v tomto směru vedli němečtí teoretici zpravodajských hodnot (Maier et al. 2018).¹

Přestože se i touto úvahou budou prolínat podstatné epistemologické či gnozeologické úvahy, základem bude jejich praktický dopad a jak se projevují v konkrétních metodách. Je-li tedy možné podle Hammersleyho hovořit o třech různých způsobech uvažování o metodologii (Hammersley 2010), bude se tento článek zejména věnovat metodologii jako technice a v menším rozsahu metodologii jako filosofii.

1.1 Teorie zpravodajských hodnot

Pojem zpravodajské hodnoty v moderním smyslu užil poprvé Walter Lippmann ve své publikaci *Veřejné mínění* z roku 1922 (česky Lippmann 2015). Přesto za zakladatele současné tradice teorie a výzkumu zpravodajských hodnot považujeme Anderse Östgaarda a Johana Galtunga s Mari Holmboe Rugeovou, kteří ve dvou souběžně vydaných člancích zpracovali základy teorie zpravodajských hodnot o čtyři dekády později (Östgaard 1965; Galtung a Ruge 1965) a dočkali se okamžitě velkého a dodnes trvajících ohlasu.

Koncept zpravodajských hodnot se následně stal jedním ze základních konceptů pro výzkum výběru zpráv a v tomto směru souputníkem dalších základních

¹ Přehledová publikace Maierové a kol. *Nachrichtenwerttheorie* byla inspirací i pro mé úvahy nad metodami a metodologií výzkumu zpravodajských hodnot; tento článek tak do určité míry nevyhnutelně následuje strukturu jejich příslušných kapitol (viz Maier et al. 2018, s. 51–102).

teorií masové komunikace, jako jsou pojmy gatekeepingu nebo agenda setting (Jirák a Köpplová 2015). Na novějších definicích pojmu zpravodajských hodnot, převzatých z relevantních českých publikací, si můžeme doložit, jaký obsah se nyní tomuto termínu přisuzuje. Dle stručnější Trampotovy definice jsou zpravodajské hodnoty „vlastnosti, kterými musí událost disponovat, aby se mohla stát zprávou“ (Trampota 2006, s. 26). Reifová je definuje jako „vlastnosti extramediální události, které určují pravděpodobnost toho, zda událost projde branou médií a bude převedena na zprávu a dále jako taková mediována“ (Reifová 2004, s. 76). Společným znakem obou definic je zejména to, že zpravodajské hodnoty pojímají jako vlastnosti události – u Reifové dokonce události výslovně označené jako *extramediální*, což je charakteristika, která byla podrobně diskutována a zrelativizována v německé teorii zpravodajských hodnot, a tato diskuse má své podstatné dopady do sféry metodologie.

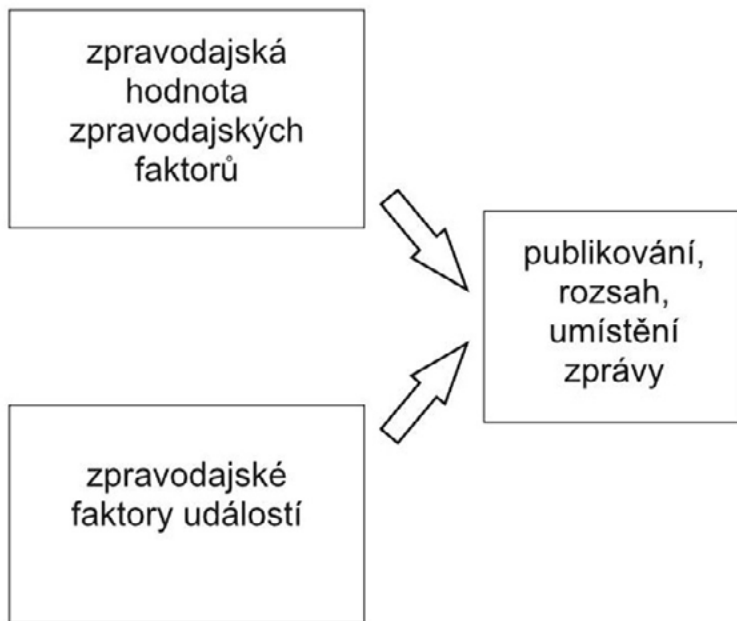
Navázav na kritiku Karla Erika Rosengrena (Rosengren 1974), promyslel Winfried Schulz důsledky již dobře známého zjištění, že mediální obraz reality není shodný se skutečností (Schulz 1976). Mediální realita se stává sama předmětem zkoumání tak, jak je formulována v mediálních obsazích, s nutným přihlédnutím ke způsobu, jak vznikají: Přiznává se jim „charakter výběru a interpretace toho, co který vydavatel chce jako realitu vidět či za ni vydávat“ (Ibid., s. 25). Takovou realitu, popsanou na základě intra-mediálních dat, pak dává smysl srovnávat s fakty získanými z extra-mediálních zdrojů.

Schulz také rozebírá vztah mezi zpravodajskými faktory jako vlastnostmi každé posuzované události a zpravodajskou hodnotou jako jejím celkovým výsledkem²: „Čím víc informace [o události, tj. zpravodajské faktory – doplnil M.L.] odpovídá tomu, co novinář považuje za důležité, a proto zpravodajství hodné vlastnosti reality, tím větší je zpravodajská hodnota.“ (Ibid., s. 30) Odlíšení termínu zpravodajský faktor a zpravodajská hodnota je vhodné, a to nejen pro účely zde předkládané metodologické úvahy.

Další posun s přesahem do metodologie přináší myšlenky Hanse Mathiase Kepplingera, který v 90. letech zformuloval tak zvaný dvousložkový model zpravodajských hodnot. Vyšel z úvahy, že žádné porovnávání, které je základem nějakého prováděného výběru, nemůže probíhat bez přítomnosti dvou nezbytných komponent: Obecně popsaných kritérií výběru a konkrétních charakteristik vybíraného objektu. Pro potřeby teorie zpravodajských hodnot tak jeho dvousložkový model zahrnuje zpravodajskou hodnotu zpravodajských faktorů a vedle toho zpravodajské faktory konkrétní události, jako jsou například její prostorová blízkost,

² Terminologie je v tomto případě neustálená. Jako synonymum se uvádějí jak „faktor zpravodajských hodnot“, tak jednodušší, i když méně výstižné označení „zpravodajský faktor“. Nezřídka se ale i samotné „zpravodajské faktory“ pojmenovávají jako „zpravodajské hodnoty“.

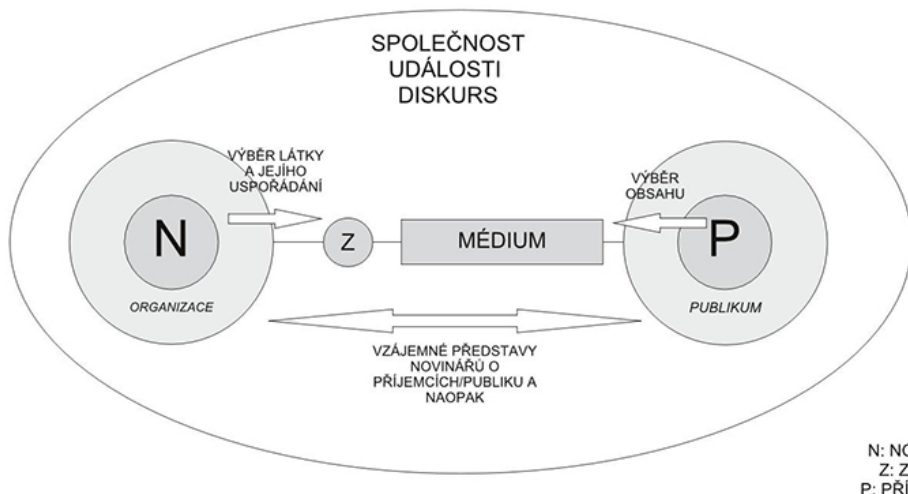
kontroverznost, status či prominentnost aktérů, způsobená škoda ad. (Kepplinger 2011; Kepplinger a Ehmg 2006). Zpravodajské hodnoty zpravodajských faktorů, a tedy i celková zpravodajská hodnota každé události či tématu jsou tedy – na rozdíl od samotných zpravodajských faktorů – závislé na konkrétním médiu, jeho praxi, postojích, agendě apod.

Obr. 1: Dvousložkový model zpravodajských hodnot (Kepplinger 2011, s. 90)

Výsledkem předložených teoretických podkladů³ je struktura, ve které do výběru vstupují události se svými zpravodajskými faktory a subjektivní či intersubjektivní zpravodajské hodnoty těchto faktorů, výsledkem výběru je zpráva vytvořená mediálním profesionálem či novinářem konstruující mediální realitu předávanou příjemcům prostřednictvím média, a to vše v celospolečenském kontextu. Celý soubor těchto vztahů a konstelací můžeme znázornit ve zjednodušujícím schématu zpravodajství jako součásti systému masové komunikace:

³ V žádném případě nelze předloženou teorii zpravodajských hodnot považovat za vyčerpávající, kromě následně uvedených moderních rozšíření o otázky recepce či vztahení k teorii diskursu byl vynechán zejména Staabův tzv. finální model zpravodajských hodnot (Staab 1990).

Obr. 2: Schéma zpravodajství v systému masové komunikace⁴

2 Metodologie výzkumu zpravodajských hodnot

V uplynulých desetiletích byly s různým úspěchem na výzkum zpravodajských hodnot aplikovány především tyto metody:

- obsahová analýza
- analýza vstupů a výstupů
- dotazování
- pozorování
- experimenty
- analýza recepce
- diskursivní analýza

2.1 Analýza obsahů

Vzhledem k tomu, že téma zpravodajských hodnot lze obecněji uchopit jako problematiku výběru zpráv, jeví se jako metoda, která je pro výzkum obecně nejvhodnější, analýza vstupů a výstupů (analýza input-output). Při ní se porovnává, které všechny události či témata se dostaly do média jako náměty ke zpracování a které z nich se reálně objevily ve formě vydaných či vysílaných zpráv. Jde tedy v podstatě o dvojí obsahovou analýzu, jedna se zaměřuje na obsahy vstupující do mediální organizace,

⁴ Základní schéma je sestaveno volně podle již existujících schémat či podle struktury textu z různých zdrojů (Burton a Jiráček 2001; Maletzke 1979; McQuail 2009; Ruhrmann et al. 2003).

druhá na výsledné mediální obsahy. V praxi se ale objevuje poměrně zřídka, jelikož také ona v sobě zahrnuje zásadní překážky, se kterými se výzkumník musí vypořádat.⁵

Základním problémem analýzy vstupů a výstupů je rozsah obsahů na vstupu. Spektrum zdrojů informací, se kterými novináři pracují, je stále širší a zahrnuje nej-různější přímá svědectví, osobní rozhovory i oficiální vyjádření, servis zpravodajských agentur, tiskové zprávy a jiné PR materiály, obsahy jiných médií včetně sociálních sítí a internetu obecně a tak dále. Zatímco část těchto zdrojů lze zmapovat, některé jsou pro obsahovou analýzu skryté a jejich dosah je obtížné registrovat i metodami výzkumu v samotné mediální organizaci (viz dále). Pro ilustraci lze doplnit, že mezi takové zdroje patří i sama novinářova intuice či fantazie, která je obsahové analýze zcela nepřístupná.

Analýza vstupů a výstupů se tak častěji zaměřuje jen na mapování využití servisu zpravodajských agentur, kde je vstupní soubor obvykle snadno dostupný. Vůbec nejčastěji pak má analýza vstupů a výstupů uplatnění v oblasti marketingových výzkumů úspěšnosti aktivit public relations, kde se zjišťuje, které tiskové zprávy byly v médiích využity jako zdroje informací.

Základní metodou proto je, jak už bylo řečeno, obsahová analýza. Existuje kvantitativní i kvalitativní přístup k provádění obsahové analýzy, „pro výzkum, který se týká teorie zpravodajských hodnot, je však příslušná pouze kvantitativní obsahová analýza“ (Maier et al. 2018, s. 56).

Při pohledu na schéma masové komunikace (obr. 2) můžeme nabýt určitých pochybností, zda a proč je obsahová analýza vhodná pro výzkum zpravodajských hodnot a ještě víc zpravodajských faktorů vázaných na události. Vždyť se věnuje mediálním obsahům, které jsou výrazem mediální reality, nikoli objektivní skutečnosti. Jak už bylo naznačeno výše, do hloubky probral tuto problematiku Schulz. Na své úvahy ze sedmdesátých let navázal později, kdy se přihlásil v dichotomii tzv. ptolemaiovské a kopernikovské logiky chápání mediální reality k druhé z nich. Ta vidí realitu nikoli jako předpoklad komunikace, ale jako její výsledek. Proto je mediální realita konstruována ze dvou zdrojů, „jednou z externích informací, tj. stimulů a událostí v okolí subjektů nebo systémů, které nakládají s informacemi, podruhé z interních informací, tj. ze zkušeností a procesních pravidel těchto systémů“ (Schulz 1989, s. 142). Z praktického úhlu pohledu můžeme tuto úvahu chápat tak, že kódování zpravodajských hodnot v obsahové analýze má zohlednit zpravodajské hodnoty, které se odrážejí v samotném textu a vycházejí i ze zpravodajských faktorů obsažených v externích informacích. Proto je třeba pro kódování zpravodajských faktorů přihlížet i k extramediálním zdrojům, nebo aspoň k obecně známému kontextu:

⁵ I Kepplinger ve svém relativně čerstvém shrnutí výzkumů zpravodajských hodnot uvádí jen dva relevantní příklady takových analýz v německém prostředí (Kepplinger 2011, s. 98).

Ve většině zpráv nenajdeme přesné určení, jak daleko se určitá událost odehrála, ale čtenář (a před tím i žurnalista) je schopen si vzdálenost či blízkost dovodit podle označení jejího místa. Práce s externími zdroji je pro výzkumníka nezbytná zejména tehdy, pokud se věnuje analýze obsahů v tematických oblastech či obecně kulturním prostředí, které mu nejsou tak blízké a kde tedy není schopen automaticky posoudit např. status aktérů.

Záslouhou Schulze má obsahová analýza zpravodajských hodnot zpracovaný nejen metodologický, ale i metodický základ. Péčí jeho a jeho následovníků vznikl robustní nástroj, který s relativně snadno prováděným kódováním umožňuje zpracovat velká množství obsahů, získat tak rozsáhlé soubory dat a na ty pak aplikovat nejen základní, ale i pokročilejší statistické metody, jako jsou regresní či faktorová analýza.⁶

Takové analýzy stojí na vrcholu výzkumu zpravodajských hodnot, zatímco v jednodušší formě vznikají více deskriptivní rozbory založené na datech menšího rozsahu. V některých případech, častějších u studentských prací, ale sklouzávají k popisu, který již o ničem nevypovídá: Pouhý seznam toho, který zpravodajský faktor je zastoupený často a který méně často, není možné nijak interpretovat bez srovnání s jinými daty. Proto je základem takových jednodušších analýz metoda komparace, ať už jde o komparaci různých konkrétních médií či jejich typů (tisk, rozhlas, televize, online média), různých témat a podobně.

Skepse německých metodologů-teoretiků zpravodajských hodnot k užívání kvalitativní obsahové analýzy není všeobecně sdílená. Hlavním příkladem je využití analýzy diskursu, které se věnuje zejména Monika Bednareková (viz dále). Ačkoli se studie tohoto typu objevují (např. Nossek 2004), propracovanost jejich metodologie vychází v lepším případě z obecných zásad, není však do detailu aplikovaná na specifika teorie zpravodajských hodnot.

2.2 Výzkum fungování mediální organizaci

Ať už je obsahová analýza provedena výhradně nad vzorkem mediálních výstupů, nebo dokonce jako analýza input-output, její interpretace zůstává bez dalších zdrojů na samotném výzkumníkovi. Důležitým vodítkem mu v tom může být teoretické zázemí, ale i to samo nás upozorňuje na to, že ne všechny zpravodajské hodnoty či faktory jsou jen toho typu, o kterém jsme dosud mluvili. Ve hře jsou též různé organizační faktory (nastavení uzávěrky média, dostupnost typického, kupř. obrazového materiálu), ale též ekonomické či politické vlivy nebo prostá náhoda (Harcup a O'Neill 2017).

⁶ Podrobný popis metodologie jako techniky pro obsahovou analýzu zpravodajských hodnot se nachází v publikaci Maier et al. 2018.

Cestou, jak zjistit tyto vlivy, jsou analýzy fungování mediálních organizací a rutin mediální produkce (Trampota a Vojtěchovská 2010), zejména různé metody dotazování a pozorování. V případě dotazování může jít jak o dotazníková šetření, tak o rozhovory. V této souvislosti je vhodné připomenout, že jedna z prvních přelomových studií zabývajících se výběrem zpráv – studie gatekeepingu od Davida Manninga Whitea – zahrnovala i rozhovory s „Mr. Gatesem“, který sloužil ve své redakci jako editor-gatekeeper (White 1950).

Data o rutinách mediální produkce je možné studovat také experimentálními metodami. Věnovala se jim například Christiane Eildersová (viz dále), ale jinak jsou výjimečné a svými autory nezřídka označované za inovativní (Helfer a Aelst 2016).⁷

Kromě praktických obtíží při realizaci těchto metod výzkumu, kdy se mediální organizace mohou bránit úniku svého know-how, vstupují do hry i další, obecně platná rizika. Při realizaci tohoto typu metod samotný fakt pozorování či dotazování může vést ke změně chování pozorovaných osob či sebereflexe dotazovaných. V literatuře pro takový jev najdeme označení efekt morčete (Trampota a Vojtěchovská 2010; Sedláková 2014).

I pokud se výzkumníkovi podaří efektu morčete vyhnout, nadále bude konfrontován s tím, že většina novinářů, kteří se věnují výběru zpráv, nemá svou praxi racionálně podloženou. Výběr či zpracování zpráv vychází jen zřídka z vědomě zdůvodněného rozhodnutí novinářů, ale mnohem častěji z jejich zaběhlých rutin (Trampota 2006). Když Kepplinger vykládá postupy, jak si lidé něco vybírají – například zákazníci ovoce na trhu – analogicky dovozuje: „Redaktoři zpravodajství jsou si těchto okolností tak zřídka vědomi jako ti, co si kupují jablka.“ (Kepplinger 2011, s. 79)

I po absolvování pozorování nebo dotazování tak nakonec bude výzkumník nucen znovu porovnat svá zjištění s teoretickým rámcem a při interpretaci je zasadit do jeho kontextu.

2.3 Výzkum publika a diskursu

Přestože se teorie zpravodajských hodnot zpočátku věnovala výhradně otázce výběru zpráv a fungování zpravodajských hodnot ve sféře událostí, jejich uchopení uvnitř zpravodajských organizací a jejich projevům v mediální realitě vznikající v médiích (viz obr. 2), v novější době se různí autoři pokusili rozšířit její uplatnění do dalších sfér – směrem k příjemcům, a ještě šířeji do vše zahrnujícího diskursu.

Sem spadají nejprve výzkumy Christiane Eildersové, která usoudila, že zpravodajská hodnota jako nedílná součást mediální reality působí i na příjemce zpráv. Nezaměřila se pak při svých výzkumech jen na otázku recepce samotných hodnot, tj. toho zda a jak jsou zpravodajské hodnoty jako základ pro výběr zpráv vědomě

⁷ Podrobněji k experimentálním metodám v mediálních studiích viz Thorson et al. 2012.

či podvědomě vnímány publikem, ale spíše na to, zda i samo publikum neužívá analogické vzorce pro zaměření vlastní pozornosti (Eilders 2006). V prvotní studii dospěla k závěru, že přinejmenším některé zpravodajské hodnoty jsou sdílené jak pro výběr zpráv, tak pro výběr pozornosti příjemců, u jiných se naopak tento jev neprojevuje, nebo je dokonce opačný (Eilders a Wirth 1999). Tyto výsledky pak potvrdily její pozdější studie.

Přestože je výzkum recepce zpravodajských hodnot poměrně izolovanou větví mezi ostatními metodami, můžeme očekávat jeho rozvoj a růst jeho významu s nástupem sociálních sítí, a to díky větší dostupnosti relevantních dat o užívání médií publikem. Zatímco v minulosti bylo možné aplikovat na zjištění chování příjemců zpráv v podstatě jen různé metody dotazování anebo jiné okrajové metody (v případě původní studie Eildersové a Wirtha šlo o experiment), sociální sítě poskytují možnost získat data o „lajkování“, sdílení a komentování obsahů, které lze s nutnou mírou opatrnosti považovat za odraz pozornosti publika.

Ještě další rozšíření pro teorii zpravodajských hodnot a jejich výzkum představuje diskursivní pojetí zpravodajských hodnot Moniky Bednarekové a Helen Capleové. Také v jejich případě nejde jen o prvotní záměr zachytit, jak se projevují zpravodajské hodnoty v diskursu, či konkrétně v jazyce, ale o zásadní gnozeologickou změnu náhledu na zpravodajské hodnoty, projevující se jak v teorii, tak ve výzkumné praxi. Autorky totiž v krajních případech tvrdí, že zpravodajské hodnoty jsou „hodnoty, které *se konstruují* v diskursu a skrz něj“ (Bednarek a Caple 2014, s. 136 zvýrazněné v orig.).

Praktickým důsledkem je posun zájmu výzkumníků i k dalším aktérům vstupujícím do procesu konstruování zpravodajských hodnot a rozšíření okruhu metod využívaných ke studiu zpravodajských hodnot, zejména o nástroje textuální analýzy a analýzy korpusu. Zatímco v případě korpusové analýzy jde především o kvantitativní přístup, textuální a diskursivní metoda užívaná Bednarekovou, Capleovou a jejich následovníky je podle ohlasu v literatuře v současné době nejvýznamnější kvalitativní metodou výzkumu zpravodajských hodnot, navíc stále relativně novou a otevírající nové horizonty.

2.4 Strojové zpracování výzkumných dat

Zásadním faktorem, který přispívá k dalším proměnám výzkumu zpravodajských hodnot, je rozvoj informačních technologií, který rozšiřuje jak sféru samotných médií (sociální sítě), tak i možnosti výzkumníků. Díky výpočetní technice je možné provádět analýzy obrovských souborů dat či korpusů, a to – včetně využití nástrojů umělé inteligence – i automatizovanou či poloautomatizovanou formou. I výše odkázaný příklad studie zpravodajských hodnot prostřednictvím diskursivní analýzy (Bednarek a Caple 2014) spadá do tohoto nového trendu.

Pro aplikaci automatizované analýzy zpravodajských hodnot přitom platí, že identifikace zpravodajských faktorů (a natož potom zpravodajských hodnot) není triviální. Mezi snadněji identifikovatelné faktory patří geografická blízkost, délka trvání události nebo intenzita události, jejichž přítomnost či síla se dá zjistit vyčtením textu (Belyaeva et al. 2018). Proběhly ale už i pokusy identifikovat další faktory, a to použitím kombinace různých nástrojů, např. analýzy sentimentu, rozpoznávání pojmenovaných entit nebo strojového učení (Burggraaff a Trilling 2017). Tito autoři využívali také automatizovaných dotazů do externích databází, které mimochodem připomínají postupy konzultace extra-mediálních dat či externích informací popísané dříve Schulzem či Kepplingerem.

Automatizovaná analýza zpravodajských hodnot propojená s dosavadní vybudovanou metodologií (zejména německou) by mohla tuto sféru výzkumu otevřít i pro odborníky, kteří se věnují výzkumu jiných oblastí žurnalistické produkce a jejího fungování a role v systému masové komunikace. Zmapování standardů zpravodajských hodnot a zjištění nápadných odchylek jednotlivých médií, témat či jejich okruhů může navést výzkumníka k odhalení jevů existujících v jiné sféře a působících na výběr zpráv jako společná nebo vnější příčina (např. mediálních agend atd.); zpětně naopak může propojení automatizované analýzy zpravodajských hodnot s výzkumem recepce vést k novému pochopení vztahu médií a publika a nakonec i k vývoji samotné mediální praxe.

3 Závěr

Předložený přehled dokazuje, že v oblasti výzkumu zpravodajských hodnot se nabízí k využití celá řada metod, které mohou přistupovat ke zkoumanému tématu z různých úhlů daných jak zájmem výzkumníka, tak teoretickým pozadím příslušné metody. Přestože mezi nimi po půl století od založení výzkumné tradice nadále zaujímá vedoucí pozici kvantitativní obsahová analýza, objevují se různě často i další postupy, mezi nimiž se aktuálně výrazněji prosazuje diskursivní analýza po vzoru Bednarekové a Capleové. Zásadní vliv na další podobu výzkumu zpravodajských hodnot bude mít také technologický rozvoj, zejména v oblasti informačních technologií, který může přenést i toto téma do sféry analýzy tzv. velkých dat.

Všechny zmíněné metody bez výjimky ale mají jak své přednosti, tak svá omezení. I zevrubné propracování procedur kvantitativní obsahové analýzy zpravodajských hodnot, které je plodem německé teorie a metodologie (Maier et al. 2018), omezení týkající se této konkrétní metody jen minimalizovalo, ale nemohlo je zcela eliminovat.

Proto jako závěr této práce mohou zaznít dvě doporučení, která mají obecnější platnost. V první řadě je třeba dbát při výběru metodologie, vědecké procedury a výzkumných metod (Ochrana 2009) na zevrubné seznámení s nimi. Chyba založená

nepochopením možností a omezení nevhodně zvolené metody může znehodnotit celý výzkum.

Jako vhodný nástroj, jak překonat omezení pro jednu metodu, jak rozšířit poznání získáním dalšího pohledu i jak zvýšit spolehlivost zjištěných výsledků, se i v oblasti výzkumu zpravodajských hodnot nabízí triangulace metod (Maier et al. 2018; Sedláková 2014). Čas, prostředky a námaha věnované zkombinování více metod se vyplatí; kde však čas i prostředky scházejí, odvážné využití méně tradičních metod může přispět k rozvoji vědění víc než neinvenční opakování výzkumů provedených tradičními metodami.

4 Použitá literatura

- BEDNAREK, Monika a Helen CAPLE, 2014. Why do news values matter? Towards a new methodological framework for analysing news discourse in Critical Discourse Analysis and beyond. *Discourse & Society*. 25(2), 135–158. ISSN 0957-9265. Dostupné z: doi:10.1177/0957926513516041
- BELLAMY, Christine a PERRI 6, 2011. *Principles of research design*. London; Thousand Oaks; New Delhi; Singapore: Sage Publications. ISBN 978-0-85702-474-9.
- BELYAEVA, Evgenia, Aljaž KOŠMERLJ, Dunja MLADENIĆ a Gregor LEBAN, 2018. Automatic Estimation of News Values Reflecting Importance and Closeness of News Events. *Informatica*. 42(4). ISSN 1854-3871. Dostupné z: doi:10.31449/inf.v42i4.1132
- BURGGRAAFF, Christiaan a Damian TRILLING, 2017. Through a different gate: An automated content analysis of how online news and print news differ: *Journalism*. Dostupné z: doi:10.1177/1464884917716699
- BURTON, Graeme a Jan JIRÁK, 2001. *Úvod do studia médií*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal. ISBN 978-80-85947-67-0.
- EILDERS, Christiane, 2006. News factors and news decisions. Theoretical and methodological advances in Germany. *Communications*. 31(1), 5–24. ISSN 1613-4087, 0341-2059. Dostupné z: doi:10.1515/COMMUN.2006.002
- EILDERS, Christiane a Werner WIRTH, 1999. Die Nachrichtenwertforschung auf dem Weg zum Publikum. *Publizistik*. 44(1), 34–57.
- GALTUNG, Johan a Mari Holmboe RUGE, 1965. The structure of foreign news: The presentation of the Congo, Cuba and Cyprus crises in four Norwegian newspapers. *Journal of peace research*. 2(1), 64–90.
- HAMMERSLEY, Martyn, 2010. *Methodology: who needs it?* London: SAGE. ISBN 978-1-84920-205-3.
- HARCUP, Tony a Deirdre O'NEILL, 2017. What is News? *Journalism Studies*. 18(12), 1470–1488. ISSN 1461-670X. Dostupné z: doi:10.1080/1461670X.2016.1150193

- HELPER, Luzia a Peter Van AELST, 2016. What Makes Party Messages Fit for Reporting? An Experimental Study of Journalistic News Selection. *Political Communication*. 33(1), 59–77. ISSN 1058-4609. Dostupné z: doi:10.1080/10584609.2014.969464
- JIRÁK, Jan a Barbara KÖPPLOVÁ, 2015. *Masová média*. 2., přepracované vydání. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0743-6.
- KEPPLINGER, Hans Mathias, 2011. *Journalismus als Beruf*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften. ISBN 978-3-531-18470-8.
- KEPPLINGER, Hans Mathias a Simone Christine EHMIG, 2006. Predicting news decisions. An empirical test of the two-component theory of news selection. *Communications*. 31(1), 25–43.
- LIPPMANN, Walter, 2015. *Veřejné mínění*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0939-3.
- MAIER, Michaela, Joachim RETZBACH, Isabella GLOGGER a Karin STENGEL, 2018. *Nachrichtenwerttheorie*. Baden-Baden: Nomos Verlag. ISBN 978-3-8452-8493-4.
- MALETZKE, Gerhard, 1979. *Psychologie der Massenkommunikation Theorie u. Systematik*. ISBN 978-3-87296-006-1.
- MCQUAIL, Denis, 2009. *Úvod do teorie masové komunikace*. 4., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-574-5.
- NOSSEK, Hillel, 2004. Our News and their News: The Role of National Identity in the Coverage of Foreign News. *Journalism*. 5(3), 343–368. ISSN 1464-8849. Dostupné z: doi:10.1177/1464884904044941
- OCHRANA, František, 2009. *Metodologie vědy: úvod do problému*. Vyd. 1. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1609-4.
- ÖSTGAARD, Einar, 1965. Factors Influencing the Flow of News. *Journal of Peace Research* [online]. 2(1), 39–63. ISSN 0022-3433. Dostupné z: doi:10.1177/002234336500200103
- REIFOVÁ, Irena, 2004. *Slovník mediální komunikace*. Vyd. 1. Praha: Portál. ISBN 978-80-7178-926-0.
- ROSENGREN, Karl Erik, 1974. International news: Methods, data and theory. *Journal of peace research*. 11(2), 145–156.
- RUHRMANN, Georg, Jens WOELKE, Michaela MAIER a Nicole DIEHLMANN, 2003. *Der Wert von Nachrichten im deutschen Fernsehen: ein Modell zur Validierung von Nachrichtenfaktoren*. Wiesbaden: Springer-Verlag. ISBN 978-3-8100-3547-9.
- SEDLÁKOVÁ, Renáta, 2014. *Výzkum médií: nejužívanější metody a techniky*. Praha: Grada. Žurnalistika a komunikace. ISBN 978-80-247-3568-9.
- SCHULZ, Winfried, 1976. *Die Konstruktion von Realität in den Nachrichtenmedien: Analyse der aktuellen Berichterstattung*. Freiburg; München: Alber. ISBN 978-3-495-47331-3.
- SCHULZ, Winfried, 1989. Massenmedien und Realität. Die „ptolemäische“ und die „kopernikanische“ Auffassung. In: Winfried SCHULZ a Max KAASE

- Massenkommunikation: Theorien, Methoden, Befunde*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 135–149. ISBN 978-3-322-83571-0.
- STAAB, Joachim Friedrich, 1990. The Role of News Factors in News Selection: A Theoretical Reconsideration. *European Journal of Communication*. 5(4), 423–443. ISSN 0267-3231. Dostupné z: doi:10.1177/0267323190005004003
- THORSON, Esther, Rob WICKS a Glenn LESHNER, 2012. Experimental Methodology in Journalism and Mass Communication Research: *Journalism & Mass Communication Quarterly*. Dostupné z: doi:10.1177/1077699011430066
- TRAMPOTA, Tomáš, 2006. *Zpravodajství*. Vyd. 1. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-096-2.
- TRAMPOTA, Tomáš a Martina VOJTĚCHOVSKÁ, 2010. *Metody výzkumu médií*. Vyd. 1. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-683-4.
- WHITE, David Manning, 1950. The „gate keeper“: A case study in the selection of news. *Journalism Bulletin*. 27(4), 383–390.

5 Kontakt na autora

Miroslav Langer
Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd
Institut komunikačních studií a žurnalistiky
Smetanovo nábřeží 6
110 01 Praha 1

Email: miroslav.langer@fsv.cuni.cz
Školitel: prof. PhDr. Jan Jiráček, Ph.D.

Media image of political party „Kotleba – People’s party Our Slovakia“

Tibor Môcik

Summary: This article is concerning the media image of far-right political party „Kotleba – People’s Party Our Slovakia“, which became a parliament party after Slovak general election in March 2016. In the article we focus on the term, right after this election.

Key word’s: media agenda, Kotleba, People’s Party Our Slovakia, media image

Anotace: Článok pojednáva o mediálnom obraze krajne pravicovej strany „Kotleba – Ludová strana Naše Slovensko“, ktorá sa po voľbách do Národnej rady Slovenskej republiky v marci 2016 stala parlamentnou stranou. V článku sa zameriavame na obdobie bezprostredne po spomínaných voľbách.

Klíčová slova: mediálna agenda, Kotleba, Ludová strana Naše Slovensko, mediálny obraz

1 Introduction

The success of political party „Kotleba – People’s party Our Slovakia“ (at the time of publishing this article renamed to „Kotlebists – People’s party Our Slovakia“ – abbr. LSNS) at the Slovak general election in March 2016 as well as the success of its leader Marian Kotleba at the regional election in the fall of 2013 was surely a big surprise. The success of this party has, however, roots in past. As those roots were analyzed by several social scientists, let’s describe them shortly in this place. Kluknavská wrote in her article in 2012, that LSNS is a far-right party (as well as Slovak national party). However, she underlines that these two parties do not collaborate with each other, as the cooperation is rather between political parties and nationalist associations (Kluknavská stated as an example cooperation between LSNS and „Slovak togetherness“,

formerly led by Marian Kotleba).⁸ The core of political communication of this party is „strong differentiation between, us’ and, they’,“ as well as pretending itself as „nation’s defender, which improves lives of ordinary people, as they work hard and deserve that, unlike sham politicians.“⁹ Another sign, characteristic for this type of parties is delimitation against foreigners or particular minority. This sign is described by Kluknavská, too, at the time of publication of her article (2012), she however talks about the absence of migration from non-European countries, which is substituted by the hatred against minorities – Gypsy and Hungarian one.¹⁰ However, following the raise of migration crisis, representatives of LSNS communicated about the illegal immigration issue actively – that is, pretty differently than the rest of political scene in Slovakia. This is another reason of different approach of media to informing about LSNS and its activities.

2 Methodology

Our research is based on two assumptions; the first of them is, that the „traditional“ mass media (newspaper, television, radio) still play a crucial role in agenda setting and influence on the public. The second is, that media as a part of civilized world do not live in a parallel space and therefore there do not just influence its recipients, but also are influenced by them, as well as by their journalists.

Our research file consists of electronic media – television TA3 as the only news TV channel in Slovakia and public-owned RTVS (with television and radio part) and press media – dailies „SME“ (with right-wing affiliation) and „Pravda“ (with left-wing affiliation).

Trampota, inspired by Wimmer and Dominick, states ten basic steps, necessary to follow at the method of content analysis.¹¹ In this paper, we will describe just some of them, which we followed in the next chapters – however, the steps are:

1. formulation of research question or hypothesis,
2. definition of sample file/population,
3. selection of a particular sample from the population,
4. selection and definition of the measure unit,
5. construction of content categories, which will be analyzed,

⁸ KLUKNAVSKÁ, Alena. Krajne pravicové strany v parlamentných voľbách 2012 na Slovensku. *Rexter*. 2012, roč. 10, No. 1, p. 2. ISSN 1214-7737. Available at: http://casopis.rexter.cz/rexter_01_2012.pdf [cit. 2020-09-14]

⁹ Ibid, p. 13

¹⁰ Ibid, p. 5.

¹¹ TRAMPOTA, Tomáš; VOJTĚCHOVSKÁ, Martina: *Metody výzkumu médií*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-683-4, p. 103, 104

6. system of quantification,
7. training of coders and provision of pilot research,
8. coding of the content,
9. analysis of data and
10. definition of conclusions.

As Trampota underlines need to identify time limit on research file, we decided to limit the analysis of the topic to three months, more precisely from 1st March, 2016 to 31st May, 2016. Within the third point - selection of a particular sample from the population (in our case from sample file), we exclude from the analysis of articles and reports those, which are connected with our topic just indirectly. In case of press media, we will not analyze comments and articles, which were published just at the websites of those media. In case of electronic media, we will analyze reports, broadcasted in news shows of the media – that is, „Hlavné správy“ on TA3 television, broadcasted daily at 6:30 pm, „Správy RTVS“ in television part of RTVS, broadcasted daily at 7 pm and „Rádiožurnál“, broadcasted at „Rádio Slovensko“ daily at 12 am.

As mentioned above, in our analysis we will use quantitative content analysis of Slovak mass media. Together with Trampota, we stand on the premise, that in „particular periods mass media are keen to watch some topic, while other topics stay unnoticed. Spolu s Trampotom vychádzame z premisy, že „v určitých obdobiach sú médiá pozornejšie k niektorým témam a iné nechávajú nepovšimnuté. Whether they choose a certain topic and how much space they devote to it is its implicit evaluation.“¹² Analyzed articles and television/radio reports about the topic will be „measure units“ (point 4.), which are „parts of media content, on which we examine variables and its categories.“¹³ Then, we will choose relevant opinion polls, which were concerning the then current preferences of political parties and based on them, we will be able to consider the influence of media agenda on public agenda.

3 Content analysis of Slovak press

Our analysis of media agenda-setting began on March 1st, 2016 – that is, at the beginning of week, in which Slovak general election took part. In spite of the fact, that LSNS was not among the parties, aspiring to step over 5-percent quorum, necessary to gain parliament representation, actually during the „pre-election“ week, there were several articles and comments in „SME“ newspaper, which noticed the possibility of party success in this election and candidates of this party as well. The article had

¹² Ibid, p. 100

¹³ Ibid, p. 106

negative and warning overtone and highlighted the criminal records of these candidates. Newspaper „Pravda“ did not publish a single article until the election day.

Right after the election, the majority of content of Slovak daily press was concerned with post-election situation, results of election and first analyses of possible coalitions. But, one of the key topics was also the election result of ĽSNS, which gained 14 seats in National Council of Slovak Republic (Slovak abbr. NR SR). In the first post-election days, both dailies published comments which expressed disappointment from a good elections result of ĽSNS in general election and fears from radicalization of Slovak society, which was more keen to solve tough issues in a simple way. The second issue which was set within this topic during the beginning of our analysis, was incoherence between election results and opinion polls, which was realized just a few days before election - especially when it comes to results of ĽSNS and political party „Siet“.

Beside from various aspects of the topic, analyzed press media used framing and overuse of commentative features, while informing about People's party Our Slovakia. Except for labeling the representatives of this party as „xenophobs“, „fascists“ or „extremists“, mass media used in this case in their news articles also labels, characteristic for published comments and opinions – e.g., in „SME“ was Marian Kotleba labeled as „brown *župan*“ (*leader of Slovak administrative region*), in another article was his first post-election performance in television discussion evaluated as „he did not say anything interesting“ and in both „Pravda“ and „SME“ were published (to a big extent) claims of famous Slovak personalities, which expressed disappointment from the results of the election and from the raise of extremist power in the society, aiming directly or indirectly to ĽSNS. Later, when leaders of parliament committees were elected, „Pravda“ did not hide their attitude to this party at all and the article about denial of „Most-Híd“ party representatives to elect MPs of ĽSNS for the leaders of committees began with the sentence: „The first ones, who decided to reserve against admirers of fascism. And they did it well.“¹⁴ „Pravda“ even published suggestive article about extremists, who „spread themselves like an aggressive virus“ and asked the question, why voters gave their votes to „extremists, who... can claim their hoaxes in a parliament freely, covered by parliamentary immunity?“¹⁵ The narrative of extremism as a so-called virus, spreading the area of Slovak republic, was used in „SME“ as well, but in the opinion part of the newspaper only. The issue of extremism was parsed to a huge extent in both „SME“ and „Pravda“ and by our opinion, these newspapers made a pretty good analytical job and developed already set agenda. Framing through titles

¹⁴ Nagyová, Sabina. Most-Híd odmieta kotlebovcov vo výboroch. In: Denník Pravda, roč. 26, No. 76, Perex, Bratislava. 2. 4. 2016, p. 4. ISSN 1335-4051.

¹⁵ sp, vv, ri. Extrémisti. Šíria sa ako agresívny vírus. In: Denník Pravda, roč. 26, No. 56, Perex, Bratislava. 8. 3. 2016, p. 4. ISSN 1335-4051.

of articles continued further – terms like „fascists“, „extremists“ or „Kotlebists“ were used very often. For example, one of the titles in „Pravda“ was about „fascists in the parliament“ and about the dealing with ideologically similar parties in parliaments of other countries. This topic was used in „SME“ a few weeks later, too, with similar title „How to deal with fascists in a parliament.“ However, it is necessary to underline, that there is a difference between analyzed newspapers, as „Pravda“ used somehow more suggestive titles of articles than „SME“. For instance, „SME“ communicated the topic of bringing the gun by MP of LSNS Peter Krupa to the parliament building by following title of an article: „Weapon are not searched among MPs“, „Pravda“ chose „tabloid“ title „MP Krupa threatened to shoot the government.“ Newspapers also did not hesitate to overexpose of claims, used in their articles – „SME“ decided to use the title „President Kiska will not invite Neo-nazist to the Presidential Palace“ for the interview with former president of Slovakia Andrej Kiska, although Kiska did not use such label in that interview at all. Newspapers communicated the topic through the art activities, too, as „Pravda“ noticed the series of art interventions named „Walk: By art about the fascism of past and racism.“¹⁶ The topic was repeatedly protracted in „Pravda“ through the issue of „overwriting“ the history of WWII and so-called Slovak state in study materials¹⁷ and through the rising support of LSNS and Neo-nazism as such among the pupils of elementary schools in Slovakia.¹⁸ Both dailies widened this topic and wrote about the rise of nationalism and its roots in Slovakia, especially in their weekend attachments. Later, „Pravda“ also noticed the aspect of economics by claims of foreign investors, warning against the rise of far-right,¹⁹ while „SME“ mapped the background of MPs, elected for this party and sociological reasons of their public support. Beside that, both newspapers devoted their content to the current news in connection with LSNS and its representatives – „SME“ and „Pravda“, for instance, informed about various civic initiatives, reacting to the presence of LSNS in Slovak parliament (e.g. initiative „Stop to fascism“). At the end of analyzed term, „Pravda“ even offered possible pre-election strategy before regional election in Banská Bystrica region, led by Marian Kotleba at that time.²⁰

¹⁶ kul. Umením proti fašizmu. In: Denník Pravda, roč. 26, No. 56, Perex, Bratislava. 8. 3. 2016, p. 48. ISSN 1335-4051.

¹⁷ Bučeková, Nikola. Zmanipulované dejiny v školských učebniciach. In: Denník Pravda, roč. 26, No. 57, Perex, Bratislava. 9. 3. 2016, p. 1, 4-5. ISSN 1335-4051.

¹⁸ Bučeková, Nikola. Nacistická ideológia preniká do škôl. In: Denník Pravda, roč. 26, No. 72, Perex, Bratislava. 29. 3. 2016, p. 1-3. ISSN 1335-4051.

¹⁹ Toma, Branislav. Investori: Zastavte extrémnu pravicu. In: Denník Pravda, roč. 26, No. 75, Perex, Bratislava. 1. 4. 2016, p. 1, 10. ISSN 1335-4051.

²⁰ Stupňan, Igor. Župné voľby v jednom kole a spolu proti radikálom? In: Denník Pravda, roč. 26, No. 126, Perex, Bratislava. 31. 5. 2016, p. 2-3. ISSN 1335-4051.

Another difference between analyzed newspapers was, that unlike the other analyzed newspaper they ignored several topics, regarding LSNS and its representatives – e.g. meeting of „Freedom and Solidarity“ party leader Richard Sulík with Marian Kotleba. This „subtopic“ was analyzed just in „Pravda“.

In analyzed period – that is, from March, 1st to May, 30th 2016 was in each of analyzed newspapers published almost the same number of articles about the topic as in the other one – in „Pravda“, it was 55 articles, while in „SME“ it was 49 articles. Regarding opinion affiliation of these articles, the results are also pretty similar – „Pravda“ published 40 articles with negative affiliation to LSNS and its representatives, 12 neutral and three positive ones, while „SME“ published 29 negatively affiliated articles, 15 neutral and five positive – the positive ones were concerned with the development of case of Peter Krupa’s weapon detention in his favor.

4 Content analysis of Slovak electronic media

Unlike print media, analyzed Slovak electronic media did not focus their attention on LSNS in the pre-election days of our analysis.

News shows, broadcasted just a few hours after publishing the unofficial results of general election in March 2016, reacted and informed about the success of LSNS party as well, obviously. While radio and television part of public owned RTVS brought analysis of great success of this party and mostly negative feedback of foreign media and politicians, TA3 brought these claims just marginally and focused on (non-)possibility of representatives of this party to be a part of post-election agreement about the future government. In the next days of post-election week RTVS further analyzed success of LSNS in the election, but the news of this institution tried to find out the suitable way of behavior of media and the rest of political scene in the country towards LSNS, while searching such examples in another countries, where far-right parties succeed in general election (e.g. Austria, Greece). RTVS also informed about the civic activities against choosing the MPs for this party for the leaders of parliamentary committees, as well as about the case of accusing the LSNS MP Andrej Medvecký from assault of Dominican Republic citizen (later, he resigned). In connection with LSNS, TA3 devoted a majority of time to this case as well and effort to dissolve the party by suggestion of attorney general. Within the rest of March 2016 RTVS started to take over media agenda from „SME“ and „Pravda“ – from the former one, we noticed takeover of topic of LSNS MPs presence in controlling committees, while in case of the latter one, RTVS took over the topic of Richard Sulík’s meeting with Marian Kotleba. TA3 did not open these topics in its news.

At the beginning of April 2016, in RTVS news (especially in television part) there were visible features of investigative job in the topic, which was to a some extent „inspired“ by a content in Slovak press – a case of former LSNS MP Ondrej Binder,

who faced executions due to debt on social and health insurance. Later, Binder died in a car crash. RTVS also focused on other aspects of the topic, analyzed by press, too – e.g. case of weapon detention of MP Peter Krupa, but also statement of former president Andrej Kiska, that Marian Kotleba is a fascist. RTVS also criticized retention of functions of some ĽSNS MPs at the Office of Banská Bystrica region and employing their family members at this office.

RTVS also informed about the other issues, concerning ĽSNS activities – e.g. in several subsequent reports about „rail guards“, established by representatives of this party so as to eliminate petty crime of inadaptable people at the eastern Slovakia. In following reports RTVS informed about activities of Marian Kotleba within Banská Bystrica region, continued in the topic of impulse to dissolve ĽSNS or informed about the petitions, focused against cooperation of this party with the other ones. TA3 television in April 2016 analyzed several topics, too – for instance, performance of famous Slovak singer Kristina at the Teachers' day event, organized by Banská Bystrica region on March 14th, 2016. Transparency International criticized Kristina, that she performed at the event in spite of the fact, that based on the date of it (day of establishment of so-called Slovak state), it was a politicized event. TA3 also informed about the complicated finding of real costs of ĽSNS for election canvassing, as it nearly did not use the transparent account. Let's remind, that this topic was analyzed by „SME“ and a month later by „Pravda“ as well. TA3 also analyzed suggestions to dissolve ĽSNS and rail guards, established by its representatives, but to a lesser extent than RTVS.

In the last analyzed month – May 2016 – RTVS devoted the information about the topic mainly to issues, which were already mentioned in previous months – crime of former MP Andrej Medvecký or „rail guards“, which were labeled as „self-proclaimed guardians“. There were also other analyzed topics – public meeting against immigration policy of the EU and anti-Gypsy statements of ĽSNS MP Milan Mazurek on Facebook. RTVS also brought one original topic – report of Kantor centre for the study of contemporary European Jewry at Tel Aviv University. According to this report, the biggest threat against antisemitism is rise of far-right parties and radical Muslims, and the report also mentioned ĽSNS and its election success. TA3 in May 2016 also informed about some topics, protracted in RTVS news shows and the topic of Peter Krupa's weapon detention extended by his anti-Semitic claims at social network.

Within the period from March 1st to May 31st, 2016 there were 99 reports, broadcasted in analyzed electronical media. The majority of them – 56 – were broadcasted in the television part of RTVS; from those, 45 had negative affiliation towards ĽSNS and its representatives, ten neutral and one positive affiliation. In the radio part of RTVS, 21 reports were broadcasted – 17 negative, three neutral and one positive towards the subject of the topic. In case of TA3, there were 22 reports – 15 negatively

affiliated, six neutrally and one positively. So, there is very similar trend like in case of analyzed newspapers.

5 Opinion polls

Despite of the fact, we analyzed media agenda within the period right after the election, there were some opinion polls, which were realized and published at this time. The first of them was realized by „Polis“ agency from 10th to 14th March on the sample of 1096 respondents and its results were published in all the analyzed media, except „SME“. The poll showed a little rise of support for ĽSNS in comparison with election results - 9,5 % and 17 mandates, that is, rise of almost 1,5 per cent and three mandates. Just „Pravda“ published the rest of poll, in which „Polis“ asked, which structure of government would be the most suitable, taking into consideration election results and if various coalition possibilities, offered in the poll, would have a chance to successfully end the four-year election term.²¹

Slightly worse result for ĽSNS was proved in the second published opinion poll in analyzed period, which was realized by „FOCUS“ agency and was published a week after opinion poll of „Polis“. The poll was published by all the analyzed mass media but RTVS. According to it, ĽSNS would gain 8,8 % votes, thus 16 mandates in the National Council. „Pravda“ published the rest of the poll again – at this time, it concerned the satisfaction with election results.²²

At the beginning of May, there was another poll from „Polis“, which was realized and then published. This poll was published by all the analyzed mass media. According to this poll, realized on the sample of 1502 respondents, ĽSNS would increase its support, compared to the previous opinion polls – that is, 9,8 % of votes and 18 mandates. While in case of previous polls it was „Pravda“, which published the rest of the poll results as well, now it was TA3. This part was concerned with the trustworthiness level of political parties in Slovakia – while in case of trustworthiness ĽSNS gained just 5,5 per cent of respondents, in the issue of untrustworthiness 21,5 %, which took this party a second place after „Sme Rodina – Boris Kollár“ movement. The next day after that, TA3 published the last part of this poll – the question of unsystemicity of political parties. In this survey, ĽSNS took the second place again, when it was marked as unsystematic by 47,9 % of respondents.

The next opinion poll, realized in the analyzed period by „AKO“ agency, was published only in television TA3. According to this poll from May 2016, ĽSNS would

²¹ Bučeková, Nikola. Prieskum: Väčšina uprednostnila koalíciu so Smerom. In: Denník Pravda, roč. 26, No. 63, Perex, Bratislava. 16. 3. 2016, p. 2. ISSN 1335-4051.

²² sita. S výsledkami volieb je spokojných 21 percent respondentov. In: Denník Pravda, roč. 26, No. 70, Perex, Bratislava. 24. 3. 2016, p. 8. ISSN 1335-4051.

gain the best result in comparison with the previous polls – almost 12 % of votes and 19 mandates in the Slovak parliament. The results of the last poll realized within the analyzed period were published just a day after the poll from „AKO“ agency. This poll was realized by „FOCUS“ on the sample of 1003 respondents and LSNS would gain 8,9% votes of respondents – that is, 16 mandates in the National Council.

6 Summary

In this article we compared and analyzed media agenda-setting and media coverage of far-right „People’s party Our Slovakia“ shortly after general election in March 2016, in which it came over 5 % threshold and gained representation in National Council of the Slovak republic. As seen in the results of our content analysis, Slovak mass media informed very unilaterally about the activities of this party and its representatives – the majority of articles and reports had a negative connotation towards LSNS and media did not hesitate to use slang or even humiliating expressions. The potential reason of such behavior may be a fact, that domestic mass media had to „deal“ with the new situation, in which far-right party was successful in Slovak general election for the first time since 1993. Mass media therefore strengthened their „activist“ role and to a certain extent their „educated“ their readers, listeners and viewers.

When it comes to the results of opinion polls, mentioned above, it is possible to notice, that results of People’s party Our Slovakia“ were volatile in them, but more favorable than election results as such. Although this fact could seem in a conflict with the critical attitude of mass media towards LSNS, we expect that voters of this party are recipients of other media (e.g. alternative ones), which are not as critical towards LSNS (or they are not critical towards it at all). The second explanation could be, that criticism of analyzed media towards this party was actually counter-productive for its voters. In any case, we would like to recommend this issue for a deeper research and analysis.

7 List of literature

- KLUKNAVSKÁ, Alena. *Krajne pravicové strany v parlamentných voľbách 2012 na Slovensku*. Rexter. 2012, roč. 10, No. 1, p. 1-35. ISSN 1214-7737. Available at: http://casopis.rexter.cz/rexter_01_2012.pdf [cit. 2020-09-14]
- TRAMPOTA, Tomáš; VOJTĚCHOVSKÁ, Martina. *Metody výzkumu médií*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-683-4
- Denník Pravda*. Bratislava: PEREX. ISSN 1335-4050. Also available at www.pravda.sk [cit. 2020-09-14]
- Denník SME*. Bratislava: Petit Press. ISSN 1335-440X. Also available at www.sme.sk [cit. 2020-09-14]

8 Contact on author

Tibor Môcik
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka
Celouniverzitné pracovisko
Katedra politológie
Študentská 2
911 50 Trenčín

Email: tibimocik@gmail.com
Školiteľ: doc. PaedDr. PhDr. Marcel Lincényi, PhD.

Politologie

Analýza legislativních koalic v zastupitelstvech krajských měst²³

An Analysis of Legislative Coalitions in the Regional Cities

Jan Hájek

Anotace: Stěžejní náplní příspěvku je analýza koaliční praxe v zastupitelstvech krajských měst v ČR po posledních obecních volbách v roce 2018. Cílem prezentovaného výzkumu je analyzovat a detailně popsat vnitřní dynamiku tvorby stranických aliancí na lokální úrovni, která je pro tento případ reprezentována 13 krajskými městy s jejich zastupitelskými sbory. Po podrobném rozboru volebních výsledků a analýze hypotetických i uskutečněných koalic v každém krajském městě, budou získané poznatky konfrontovány s koaličním vývojem uvnitř městských zastupitelstev v předcházejících volebních obdobích. Záměrem je získat komplexnější přehled o hlubších vývojových trendech postihující stranické aliance v delším časovém horizontu.

Analýza v teoretické rovině čerpá poznatky z tzv. teorie koalic, na kterou navazuje jediná výzkumná otázka, jež je doplněna o dvě upřesňující hypotézy H1 a H2. Výzkumná otázka aplikuje zmíněnou teorii koalic na obecní úroveň politického a stranického systému. Otázka zní: *Lze teoretické předpoklady vycházející ze zmíněné teorie koalic, vysvětlující proces formování stranických aliancí na parlamentní úrovni, označit za platné i pro případy vznikajících koaličních uskupení v zastupitelstvech krajských měst?*

Výzkumy v obecné rovině odhalily existující diskrepanci mezi teoretickými východisky koaliční teorie na jedné a koaliční praxí aplikovanou v prostředí zastupitelských sborů krajských měst na druhé straně. Jedná se především o rozpor v otázce četnosti výskytu jednotlivých koaličních tříd.

Klíčová slova: koalice, lokální volby, krajské město, zastupitelstvo města, rada města

Summary: This contribution is focused on the research of the coalition praxis in assemblies of the regional cities in the Czech republic between years 2002-2022. The goal of the presented research is to analyse and describe in detail the inner dynamics

²³ Text této studie byl zpracován jako dílčí výstup v rámci vědecko-výzkumného záměru č. E42-66 financovaného z prostředků IGS MUP.

of party alliances on the local dimension represented by 13 regional cities with their assemblies. After detailed analysis of hypothetical and effective coalitions they will be compared each other and with development in previous electoral periods.

The article is in theoretical way based on the theory of coalitions. The only research question follows from the above mentioned theoretical concept and is specified by two hypothesis H1, H2. The research question applies the theory of coalitions at the local level of a political and party system in the Czech republic. The questions say; *Its possible to confirm a validity of the theoretical assumptions of the theory of coalitions in cases of local coalitions inside local assemblies of the regional cities?*

The research confirmed a discrepancy between theoretical assumptions of the coalitions theory and coalition praxis of political parties at the local level of the political system. Primarily a different occurrence of coalition categories negates a main precondition about a dominance of minimal winning coalition over „deviant“ categories.

Key words: coalitions, local elections, regional city, city assembly, city council

1. Úvod

Studium exekutivních koalic patří již několik dekad mezi standardní směry výzkumu české politické vědy. Podobně jako v zahraničí je i v ČR hlavní pozornost přirozeně směřována na rozbor parlamentních koalic, usilujících v ideálním případě o vytvoření legislativní většiny v Poslanecké sněmovně a v návaznosti na ni sestavení vlády s premiérem v čele.

Na toto poněkud konvenční zaměření dosavadního výzkumu reaguje předkládaná případová studie, jejíž hlavní ambicí je podrobit koaliční analýze nejnižší stupeň politického systému, reprezentovaného v případě ČR obecními zastupitelstvy. Na rozdíl od již existujících prací zkoumajících podrobně problematiku komunálních koalic v českém prostředí²⁴ je v tomto případě předmět bádání zúžen na třináctičlenný vzorek zastupitelstev krajských měst,²⁵ se záměrem popsat koaliční praxi v politických centrech jednotlivých krajů během všech pěti volebních období v rozmezí let 2002-2022²⁶. Výzkumný záměr směřuje ke dvěma cílům. Zprv je zde snaha vytvořit praktický přehled o podobě utvořených koalic v hlavních sídlech ČR v delším časovém horizontu a podchytit dlouhodobé vývojové tendence aliančních strategií

²⁴ Zde je třeba zmínit především práce prof. Stanislava Balíka, Dr. Petra Jüptnera nebo Dr. Lenky Strnadové, viz seznam použité literatury.

²⁵ ČR je tvořena 14 samosprávnými kraji, ovšem z důvodu specifického postavení Prahy, která je sama o sobě jedním z krajů, jehož politickým reprezentantem je Magistrát hl. m. Prahy a zároveň hlavním městem Středočeského kraje s příslušným krajským úřadem, je výzkumný vzorek krajských měst pouze třináctičlenný. Praha ve výzkumu tudíž zastupuje dva kraje.

²⁶ Všechny výpočty a data uvedená v následujících tabulkách jsou aktuální k 29. 8. 2020.

v městských zastupitelstvech. Za druhé osvětlit skrze komparace s obdobnou skupinou dat z krajské a národní úrovně případná specifika procesu tvorby koaličních uskupení ve zmíněných městech na lokální úrovni.

Analýza se soustředí na velké městské aglomerace, jejichž jediným spojujícím prvkem je sídelní pozice v rámci příslušného kraje, s vědomým přehlížením středních a malých sídel. I přes značné velikostní rozdíly mezi jednotlivými vzorky, jež jsou zapříčiněné především zařazením Hl. m. Prahy do výzkumu, nebylo přistoupeno ke speciálnímu vážení počtu obyvatel jednotlivých krajských měst a je zvolen princip rovnosti mezi zkoumanými objekty, který zachová potenciální rozmanitost výsledků.

Výzkum je v teoretické rovině ukotven skrze tzv. teorii koalic, jejíž konečná podoba představuje syntézu amerického přístupu reflektujícího dominantně mechanické hledisko, jež je v první řadě zaměřené na vyprofilování mandátové většiny v zastupitelském tělese spolu s maximalizací držených exekutivních postů prostřednictvím této většiny²⁷ a evropského pohledu zohledňujícího spíše ideologické hledisko a programovou blízkost formujících se koalic.²⁸ Od tohoto teoretického základu se odvíjí jediná výzkumná otázka s doplňujícími hypotézami H1 a H2.

H1: Teorie koalic pod vlivem americké tradice obecně predikuje vyšší výskyt minimálních vítězných koalic (Minimal winning coalition, dále pouze MWC) v politické aréně ve srovnání s aliančními alternativami tvořenými nadbytečným (Surplus majority coalition, dále pouze SMC) či menšinovým počtem držených mandátů. Výskyt těchto „deviantních“ koaličních variant je v teoretické rovině vysvětlen skrze evropskou tradici;

Základní teoretická premisa zmíněné teorie je založená na vyšší míře zohlednění racionální volby ze strany politických aktérů během procesu utváření koaličních partnerství a snaze touto cestou maximalizovat držené exekutivní posty.²⁹ Na druhé straně méně zohledňuje aspekt ideologické vzdálenosti a další související aspekty (důraz na politický program), což při aplikaci na evropský kontinentální prostor a dimenzi voleb druhého řádu, pro něž nebyl popsán teoretický koncept původně koncipován, vyvolává pochybnosti o univerzální platnosti jednotlivých predikcí teorie koalic. Osobně se domnívám, že v případě zastupitelských sborů krajských měst budou preferované varianty koaliční spolupráce inklinovat spíše k „deviantním“ řešením reprezentovanými SMC a menšinovými koalicemi.

H2: Bez ohledu na převahu MWC či jiných alternativ koaliční spolupráce je proces formování stranických aliancí v prostředí městských zastupitelstev krajských měst ovlivňován působením odlišných sil (menší vliv ideologické polarizace, specifická

²⁷ Riker, 1962

²⁸ Axelrod, 1970

²⁹ Říchová, 2006: 120

legislativní úprava hlasovacího kvora pro přijímání rozhodnutí v zastupitelstvech měst a obcí), než je tomu na nejvyšší politické úrovni;

Dimenze voleb druhého řádu upozaduje aspekt ideologické stranické polarizace, tento jev je mimo jiné zapříčiněn absencí silně štěpících témat na nižších stupních politického systému, jakými jsou např. zahraniční politika apod.³⁰ Pro český politický systém je v rámci vertikální dělby moci příznačná silná centralizace rozhodovacích pravomocí ve prospěch politického centra, jež je doprovázena dlouhodobou neochotou posílit zásady subsidiarity a dopřát nižším politickým jednotkám (krajská, městská, obecní zastupitelstva) volnější pole působnosti v rozhodování o vlastních záležitostech, v důsledku čehož předpokládám obtížnější možnosti hodnotového vyprofilování politických stran a naopak vyšší pravděpodobnost zformování ideologicky heterogennějších koalic ve srovnání s celonárodní úrovní či dokonce koalic na národní úrovni zapovězených.³¹

2. Teorie koalic (seznam použitých zkratk)

Přediktivní teorie koalic má poměrně dlouhou historii, jejíž počátky jsou kladeny do 50. let minulého století. Nejstarší systematický výzkum podstaty koaličních procesů má svůj původ v americkém prostředí. Na základě empiricko-kritické reakce americké koncepce ze strany evropských výzkumníků došlo k postupnému vyprofilování druhého svébytného metodologického přístupu, který je všeobecně označován jako evropská tradice, jež spolu s americkou školou tvoří hlavní dvojici teoretických pilířů, z nichž vychází systematické bádání zaměřující se na studium koaliční teorie a praxe.

Základní principy amerického přístupu³² se opírají o práci politologa Wiliama H. Rikera, jež byla publikovaná v roce 1962 pod názvem *The theory of political coalitions*. Jejím prostřednictvím se autor pokusil aplikovat teorii her a racionální volby na dimenzi tvorby politických koalic. V Rikerově pojetí jsou politické strany chápány jako unitární aktéři (hráči), jež se primárně řídí konceptem racionality.³³ Vyjednávání o koaličním vládnutí je zde označováno jako strategické soupeření (hra), jehož jediným cílem je snaha maximalizovat svůj podíl na výkonné moci.³⁴

Každá potenciální i skutečná koalice je hodnocena podle dvou zásadních kritérií: (a) její účinnosti, myšleno schopností exekutivní koalice zajistit pro své členy většinu

³⁰ Strnadová, 2006: 50

³¹ Viz bohumínské usnesení a srov. jeho uplatňování na parlamentní úrovni a ostatních stupních politického systému. Just, 2012: 394.

³² Americký přístup bývá označován jako office-seeking zdůrazňující boje o posty.

³³ Řichová, 2006: 120

³⁴ Řichová, 2006: 120

v legislativním tělesu (dolní komora parlamentu) a (b) velikostí vlastního zisku v rámci celé koalice, nejnepřítivěji vyjádřené počtem získaných ministerských křesel.³⁵ Při zahrnutí těchto parametrů do kalkulací jednotlivých aktérů během nalézání optimálního koaličního partnerství, se za nejracionálnější variantu považují koalice, které jsou pro jejich členy nejméně nákladné. Politické strany se řídí tzv. minimax strategií se záměrem zajistit si co možná nejmenší, ale dostatečnou většinu v legislativním sboru a zároveň získat pro sebe co nejsilnější zastoupení v koaliční vládě.³⁶ Podle Rikera se tedy za nejracionálnější variantu koaličního partnerství jeví minimální vítězná koalice, ostatní koaliční varianty (menšinová vláda, či nadbytečná koalice) jsou považovány za deviantní.³⁷

Evropská tradice klade prvořadý význam na empirický výzkum. Odmítá matematické teoretizování a svojí pozornost soustředí na širokou škálu aspektů, jakými jsou např. politická kultura, historická tradice a všeobecný historický kontext.³⁸ Důraz je kladen na srovnávací výzkum tvorby, fungování a zániku koaličních vlád.³⁹

Shromažďované poznatky o fungování konkrétních koaličních uskupení jsou následně zobecněny a aplikovány na různé modely koaličních partnerství, předkládané evropskou či americkou tradicí. Odmítnutím čistě mechanického hlediska tvorby koalic, typického pro americký koncept a zohledněním mnohem širších parametrů došlo k otevření relevantní diskuze o racionalitě i jiných koaličních variant v podobě menšinových vlád či nadbytečných koalic.⁴⁰

Pokud je podle americké tradice hlavním motivem tvorby koalic zvýšení šancí jejích členů na zisk vládních křesel, evropský přístup výraznou měrou zohledňuje programové (ideologické) hledisko. Primárním cílem politických stran není posílení svých exekutivních pozic, ale prosazení politického programu.⁴¹ Z programově-ideologických pozic nejen, že je pro politické strany naprosto racionální zvažovat různé formy koalic, ale je rovněž přípustné se dobrovolně těchto koalic neúčastnit a zvolit si postavení v opozici, které může být za specifických okolností chápáno jako výhodnější pro prosazení politického programu. Prosazení politického programu na úkor potencionální ztráty ministerského postu, či oslabení exekutivních pozic není prostřednictvím evropského konceptu nutně chápáno jako porážka, jelikož

³⁵ Říchová, 2006: 120

³⁶ Říchová, 2006: 120

³⁷ Strnadová, 2006: 29

³⁸ Říchová, 2006: 121

³⁹ Cabada, 2006: 12

⁴⁰ Říchová, 2006: 121

⁴¹ Evropská tradice bývá také označována pojmem *policy-seeking*, podtrhující důraz na programový aspekt

konkrétní aktér může být odměněn a posílen nepřímými zisky, které se neomezují pouze na zisky vládních křesel.

Kardinální spor obou přístupů, zda jsou motivy koaličních aktérů spíše ovlivněny bojem o posty nebo snahou prosadit politický program, je dnes již překonaná obecně přijímanou tezí o neoddělitelnosti a vzájemné propojenosti obou východisek. I. Budge a H. Keman⁴² vytvořili za pomoci propojení obou hlavních tradic koncept nabízející čtyři možné varianty přístupu politických stran k otázce formování koalic:

1. *důležitý je vládní post sám o sobě*
2. *vládní post je nahlížen jako prostředek prosazení programu*
3. *program je nahlížen jako prostředek získání vládního postu*
4. *program je sám o sobě cílem*

Zmínění autoři na základě obsáhlého empirického výzkumu zastávají názor, podle něž je koaliční chování politických stran formováno přesvědčením, že zisk mocenského postu je prostředkem k prosazení programu.⁴³ Jinak řečeno, politické strany se skrze prosazovaný politický program snaží uspět ve volbách, aby se následně mohly účastnit povolebních jednání o sestavení vlády. V těchto jednáních usilují o zisk exekutivních pozic, z nichž by mohly program co nejučinněji prosazovat.

2.1 Typologie koaličních vlád

V nejobecnější rovině jsou koalice chápány jako partnerství minimálně dvou politických stran zastoupených v parlamentu.⁴⁴ Teoreticky by mělo takovéto partnerství zajistit svým členům legislativní většinu v parlamentu, ale již dřívější kapitoly naznačily, že uplatňování tohoto pravidla je sporné. Do dnešních dnů neexistuje jedna všeobecně přijímaná varianta vnitřního členění jednotlivých koalic do konkrétních typů/tříd. Kupříkladu M. Novák⁴⁵ dělí koalice na volební, parlamentní a vládní podle kritéria v jaké fázi a na jaké úrovni dojde k dohodě mezi politickými subjekty.

Na druhé straně výše popsané vzájemné vymezování obou základních teoretických východisek zasahuje i do problematiky koncipování univerzálně přijímané koaliční typologie, kdy drtivá většina relevantních koaličních koncepcí přímo čerpá z jediného teoretického pramene, kterým je syntéza zmíněných tradic. V návaznosti na zmíněné tradice došlo k postupnému zúžení posuzovaných parametrů, na jejichž základě dochází k třídění vytvořených koalic do příslušných podskupin. Prvním

⁴² Budge, Keman, 1993: 27

⁴³ Budge, Keman, 1993: 31

⁴⁴ Just, 2012: 382

⁴⁵ Novák, 1997: 176

z nich je velikost respektive počet koaličních partnerů/mandátů, jimiž zmíněná koalice disponuje. Druhý se zaměřuje na programový aspekt v podobě ideologické vzdálenosti popř. ideologické propojenosti aktérů tvořících příslušnou koalici. Různí autoři přistupují k aspektům velikosti a ideologické vzdálenosti odlišně, ovšem přesvědčení o jejich kardinálním významu v procesu tvorby politických koalic je vlastní velké části z nich.

Pro potřeby této práce nemá valný smysl podrobněji představovat konkrétní koaliční typologie. Jen na okraj bych zmínil dlouhodobou výzkumnou činnost prof. Balíka v této oblasti, jejíž vyústění nalézáme v navrženém schématu koaličních typologií, které poprvé uveřejnil ve své disertační práci⁴⁶ a posléze dále precizoval v následujících odborných textech.⁴⁷ I přes inspirativní přínos Balíkova konceptu, je mojí analýzou reflektován pouze okrajově. Výzkum pracuje s Balíkovou koncepcí v otázce základního třídění koalic a od ní odvislé terminologie rozlišující mezi třídou a typem koalice.⁴⁸ Zatímco k jedné ze dvou tříd přináší koalici na základě velikostního kritéria, určení konkrétního typu se odvíjí od ideologického aspektu – programové blízkosti koaličních partnerů.⁴⁹

Pro potřeby této práce se zaměřím především na rozbor povolebních koalic z pohledu jejich velikosti, jež bude kvantifikována podle počtu zastupitelských křesel, kterými příslušná koalice disponuje. Rozlišuji tři třídy koalic; minimální vítěznou koalici, nadbytečnou koalici a menšinovou koalici.⁵⁰ Na rozdíl od přístupu prof. Balíka koalice nebudou dále přiřazovány k jednotlivým typům podle míry jejich ideologické propojenosti. K tomuto rozhodnutí jsem dospěl ze dvou důvodů. Zaprvé pro dosažení alespoň minimální relevantnosti v této zkoumané oblasti by se takovýto výzkum musel opírat o zevrubný rozbor každé vzniklé koalice v rozmezí let 2002–2020, což by nutně vedlo k nezanedbatelnému a svým způsobem i nežádoucímu nárůstu rozsahu celého projektu.

Za druhé samotná otázka ideologické propojenosti politických stran je velmi problematická, její vyřešení by předpokládalo vytvoření pomyslné pravolevé ideologické osy s naznačeným umístěním jednotlivých politických stran, což je samo o sobě poměrně obtížný úkol v podmínkách lokální politické dimenze, jež je

⁴⁶ Balík, 2004

⁴⁷ Balík, 2008

⁴⁸ Balík, 2008: 21

⁴⁹ Balík, 2008: 19

⁵⁰ Pro přiřazení koalice ke konkrétní třídě není rozhodující počet členů tvořících tuto koalici, ale poměr držených koaličních mandátů vůči opozici. Koalice se může nacházet buď ve většinové, nebo menšinové situaci. Tento přístup vede k jistým paradoxům, kdy budou mezi koalice počítány i jednobarevné rady, které fakticky nejsou koalicemi.

charakteristická poněkud zastřeným hodnotovým profilováním jednotlivých politických subjektů.⁵¹ Zároveň si uvědomuji, že žádná koaliční analýza by neměla a priori rezignovat na ideologický úhel pohledu ve výzkumu koalic. Proto bude na městské koalici z výše popsaných důvodů aplikován parametr společného vládnutí s cílem zjistit, jaké subjekty spolu nejčastěji obsazovaly posty v radách krajských měst. Sice tímto postupem nedojde k rozluštění problému ideologické propojenosti koalic, ale na druhé straně získáme přesnější povědomí o konkrétních aliančních vzorcích a ochotě stran uzavírat koalici s konkrétním subjektem, což může být ve svém důsledku v intencích lokální politiky přínosnější pro určení vzájemné blízkosti koaličních aktérů. Následující podkapitoly se pokusí podrobně definovat tři zmíněné koaliční třídy, jejichž četnost výskytu v zastupitelstvech krajských měst představuje stěžejný oblast bádání této práce.

2. 1. 1 Minimální vítězná koalice - *Minimal winning coalition (MWC)*

Jedná se o historicky nejstarší, nejdetailněji prostudovanou a nejvíce diskutovanou koaliční variantu. Politologickou obcí je MWC z teoretického hlediska označována za ideální model uspořádání koaličních vztahů. Jedná se o koalici tvořenou minimálně dvěma členy,⁵² kteří mají společně zajištěnou parlamentní většinu a zároveň žádný z členů koalice není nadbytečným. Jinak řečeno všechny hlasy koaličních stran jsou potřebné k udržení parlamentní většiny a ztráta jakéhokoliv člena vyústí i ve ztrátu legislativní většiny.⁵³

Koncept MWC vychází z teorie racionální volby a americké tradice studia koalic. Prvořadým cílem politických stran jako racionálních aktérů je vládnout (obsadit exekutivní posty) za co nejvýhodnějších podmínek. V tomto smyslu se politické strany snaží maximalizovat svoje zisky ministerských křesel jejich přerozdělením mezi co nejmenší počet koaličních partnerů. Usilují proto o sestavení takových koalic, které jsou schopny garantovat parlamentní většinu, ale zároveň jen s minimální nutnou převahou, aby tak nedocházelo ke snižování podílu jednotlivých členů koalice na exekutivních postech. „*Dělit se o omezený počet exekutivních postů s někým, jehož hlasy v legislativě nejsou pro získání většinové podpory nutné, se v kontextu racionální volby a minimax strategie jeví*

⁵¹ Srov. Eibl-Havlík-Kyloušek-Pink, 2009: 128-132

⁵² Pravidlo o minimálně dvou členech je z této práce vypuštěno a jediným kritériem pro definici třídy MWC je dosažení většiny v zastupitelstvu bez nadbytečného člena. Díky této úpravě spadají do této třídy i specifické jednočlenné varianty MWC, které nesou označení *minimal winning cabinet*. Tato situace nastala pouze v jediném případě a to v Praze po volbách 2008, kdy ODS sama dosáhla na většinu křesel v magistrátu a sestavila jednočlennou radu.

⁵³ Budge, Laver, 1992: 2

jako *nelogické*.⁵⁴ Minimální vítězná koalice je v teoretické rovině považována za obecnou normu a na ostatní třídy koalic je pohlíženo skrze teorii racionální volby jako na vymykající se případy.

2. 1. 2 Nadbytečně většinová koalice - *Surplus majority coalition (SMC)*

Nadbytečná koalice je řazena mezi jednu z „deviantních“ tříd koaličního uspořádání. Jedná se o koalici, která má aspoň jednoho nadbytečného člena. Tzn. politickou stranu, jejíž hlasy nejsou pro získání legislativní většiny nezbytné. Z pohledu teorie racionální volby dochází k porušení minimax strategie. Koalice je zatížena nadbytečným členem, který jí nepřináší žádné výhody a naopak zvyšuje náklady (klíčové exekutivní posty, jejichž počet je víceméně omezen, se dělí mezi větší počet partnerů a tím dochází ke snižování zisků všech členů koalice). Navíc vyjednávání v početnější koalici se stává obtížnějším, kdy je nutné zohlednit a uspokojit více odlišných zájmů.⁵⁵

Důvodů vedoucích k vytváření velkých koalic je celá řada: a) důraz na programové a stranické vazby b) snaha pojistit legislativní většinu a posílit stabilitu vlády v situaci hrozící stranickou či poslaneckou nedisciplinovaností c) specifické motivace, např. snaha vytvořit ústavní většinu či vládu „národní jednoty“ za výjimečných okolností aj.⁵⁶

2. 1. 3 Menšinová vláda

Menšinové kabinetní představy představují druhou variantu z „deviantních“ tříd exekutivních koalic. Na rozdíl od MWC a SMC je menšinová vláda charakteristická absencí legislativní většiny v parlamentu. Tato platforma může mít podobu koaliční i jednobarevnou. Cesty vedoucí k zformování menšinových exekutiv jsou různorodé, většinou se jedná o následující případy:

- 1) Z voleb nevzejde očekávaná většinová strana.
- 2) Stranický systém je zablokovaný, např. přítomností anti-systémových stran.
- 3) Specifická situace příprava ústavy aj., kdy je menšinové vládě umožněno vládnout.
- 4) Dojde k rozpadu vládnoucí (původně většinové) koalice, která je nyní menšinovou.
- 5) Vládní strana má jen o několik méně křesel, než kolik jich je potřeba k ustavení většiny.⁵⁷

⁵⁴ Říchová, 2006: 130

⁵⁵ Říchová, 2006: 133

⁵⁶ Říchová, 2006: 134

⁵⁷ Říchová, 2006: 135

2.2 Aplikace teorie koalic v podmínkách voleb druhého řádu

Obecní volby v České republice jsou řazeny mezi volby lokální úrovně a jako takové by měly minimálně v teoretické rovině naplňovat znaky voleb druhého řádu (dále pouze SOE), vykazující určité specifické rysy, které je odlišují od voleb prvního řádu (dále pouze FOE), proto považuji za nezbytné reinterpretovat teorii koalic, zohledňující primárně podmínky voleb prvního řádu, pro potřeby méně důležitých voleb.

V první řadě můžeme identifikovat rozdílné chování politických stran mezi národní a krajskou, potažmo lokální úrovní. Podle Jüptnera dochází k oslabování politických stran jako unitárních aktérů a svojí vnitřní strukturou se spíše podobají sumám jednotlivců, zohledňujících více místní zájmy na úkor národní stranické linie.⁵⁹ Z těchto důvodů můžeme u stran na nižších úrovních vládnutí identifikovat proces odideologizování politického programu, což otevírá cestu k vytváření koalic, jež by měly na celonárodní úrovni cestu uzavřenou. Regionální a lokální úroveň jsou navíc ušetřeny některých omezení koaličního vládnutí, typických pro spolupráci na národní úrovni, jako např. zahraniční politika (účast v mezinárodních organizacích, ekonomická diplomacie, aj.).

Proměnou prochází i soutěživost politického systému, L. Strnadová k tomu dodává: „Podle úrovně systému, na které se pohybujeme, se rozvíjí i soutěživost systému, včetně vnitrokoaličních vztahů. Čím výše v hierarchii správy jdeme, tím větší je soutěživost systému a zároveň se postupně posiluje poměr nekooperativního jednání vůči kooperativnímu v rámci koalice.“⁶⁰

Pokud bychom se chtěli pokusit o definici rozdílů ve formování koalic mezi národní a regionální/obecní úrovní mohla by znít následovně:⁶¹

⁵⁸ Volby druhého řádu (SOE: Second – order elections) představují zvláštní skupinu voleb, jejichž nejdůležitějším společným znakem je dimenze nižšího významu. V závislosti na podobě vládního režimu a příslušného politického systému jsou do této skupiny řazeny volby, jejichž prostřednictvím nejsou obsazovány nejdůležitější exekutivní posty, případně mají omezený dosah při řešení nejdůležitějších politik. Tato specifčnost v sobě potencionálně nese závažné důsledky v podobě odlišných volebních výsledků (způsobených mj. nižší volební účastí a rozdílným smýšlením voličů) a na ně navázanou koaliční praxi ve srovnání s volbami prvního řádu (FOE: First – order elections). V případě ČR patří všechny volby kromě voleb do Poslanecké sněmovny mezi volby druhého řádu. Více o problematice voleb druhého řádu viz Karlheinz Reif – Hermann Schmitt (1980) a další práce K. Reifa v příloženém seznamu použité literatury. V případě literatury české provenience se volbami druhého řádu intenzivně zabýval např. doc. P. Šaradín.

⁵⁹ Jüptner, 2004: 81

⁶⁰ Strnadová, 2006: 47

⁶¹ Strnadová, 2006: 50

1) Se snižující se úrovní, na které dochází k utváření koalic, se oslabuje ideologické, historické a tradiční soupeření mezi stranami. Stranická jednota se oslabuje směrem k rozšiřování spolupráce.

2) Inklinace k vytváření minimálních vítězných ideologicky propojených koalic je na nižších úrovních méně výrazná než na národní úrovni.

3) Na všech úrovních se uplatňují office-seeking i policy-seeking přístupy ovšem v rozdílné logice. Národní úroveň je typická prosazováním politických cílů obvykle skrze legislativní koalice a v exekutivní koalici dochází k propojení boje o posty a programové spřízněnosti. Na nižších úrovních fungují koalice ve formě legislativních aliancí, jediným cílem ale není prosazení programu, nýbrž dosažení dalších různorodých výhod ve formě nepřímých zisků.

4) Na úrovni samosprávy je silnější tendence vytvářet velké koalice. V rámci maximalizace zisku není nezbytně nutné držet co největší podíl postů.

5) Nelze identifikovat zřetelný rozdíl mezi racionalitou koaličního chování na jednotlivých úrovních vládnutí.

V obecné rovině můžeme hovořit o faktu: „že se vzrůstající vzdáleností jednotlivých úrovní od státu, jejich partikularizací a menším rozsahem se posiluje i odlišnost principů, které řídí koaliční jednání.“⁶²

Na tomto místě je potřeba čtenáře seznámit s jedním z kardinálních faktorů, jež má potenciál silně determinovat konečnou podobu politických koalic v městských zastupitelstvech. Tím je specifická legislativní úprava stran přijímání rozhodnutí obecními zastupitelstvy, ve smyslu navýšení hlasovacího kvora a tím zvýšení tlaku na počet mandátů, kterými disponuje potenciální koalice ve srovnání s parlamentní úrovní. Konkrétní znění: „*K platnému usnesení zastupitelstva obce, rozhodnutí nebo volbě je třeba souhlasu nadpoloviční většiny všech členů zastupitelstva obce, nestanovili zvláštní právní předpis jinak.*“⁶³

3. Analytické metody a práce s daty

Zvolené metodologické postupy pro zpracování daného tématu, sběr a analýzu dat budou vycházet převážně z kvalitativních metod doplněných kvantitativními výzkumy. Kvalitativní úhel pohledu považuji za vhodnější pro komplexní výzkum procesu utváření politických koalic v prostředí krajských měst s jejich vlastními specifiky. Poznatky získané skrze kvantitativní analýzy volebních výsledků obecních voleb a utvořených koalic budou využity pro preciznější vyjádření vztahů mezi klíčovými proměnnými na kvantifikovatelné bázi a pomůžou vytvořit celkový obraz koaliční praxe v zastupitelstvech krajských měst. Práce bude postavena na principech diachronní

⁶² Strnadová, 2006: 50

⁶³ Zákon o obcích č. 128/2000 Sb. Hlava IV, § 87

komparativní analýzy zkoumající proměnu vybraných parametrů (mechanická podoba koalic, afinita politických stran) v čase (pět volebních cyklů obecních voleb) uvnitř jednoho politického systému/subsystému (zastupitelstva krajských měst), ale zároveň se opře o přístupy synchronní komparativní analýzy porovnávající konkrétní fenomény⁶⁴ v jednom časovém okamžiku napříč prostorovou dimenzí.

Předkládaný text má charakter interpretativní případové studie, aplikující již existující teorii koalic na konkrétní případ s úmyslem podchytit vybrané jevy a detekovat hlubší charakteristické vývojové tendence v procesu geneze městských rad krajských měst.

4. Shrnutí koaliční praxe v zastupitelstvech krajských měst

Tato kapitola představuje empiricko-analytické jádro celého výzkumu. Jejím smyslem je nabídnout ucelený přehled vybraných aspektů a konkrétních dopadů koaličního vládnutí v krajských městech, díky čemuž získáme relevantní obraz koaliční praxe v městských zastupitelstvech v její komplexní podobě.

Klíčovou výzkumnou otázkou této práce je poměr zastoupení jednotlivých koaličních tříd ve stranických interakcích uvnitř městských zastupitelstev. Stanovená hypotéza H1 předpokládá navzdory teorii koalic převahu „deviantních“ koaličních alternativ v důsledku působení dimenze SOE a rozdílné legislativní úpravy v rozhodovací proceduře městských zastupitelstev.

Tabulka č. 1: Četnost jednotlivých koaličních tříd v zastupitelstvech krajských měst

Zastupitelstva krajských měst	Minimální vítězná koalice	Nadbytečná koalice	Menšinová koalice	Celkem koalic ve volebním období
2002-2006	2 / 13,33 %	13 / 86,67 %	0	15 / 100 %
2006-2010	6 / 37,5 %	10 / 62,5 %	0	16 / 100 %
2010-2014	7 / 43,75 %	7 / 43,75 %	2 / 12,5 %	16 / 100 %
2014-2018	12 / 63,16 %	6 / 37,5 %	1 / 6,25 %	19 / 100 %
2018-2022	4 / 30,77 %	9 / 69,23 %	0	13 / 100 %
Celkem koalic	31 / 39,24 %	45 / 56,96 %	3 / 3,80 %	79 % 100 %

Zdroj: Vlastní výpočty

⁶⁴ Mezi zkoumané fenomény nepatří problematika rozpadlých a mimořádných koalic, v závěru práce je pouze zmíněn počet mimořádných koalic uzavřených ve sledovaném období v krajských městech a tento jev porovnán se situací v krajských zastupitelstvech.

Tabulka č. 1 jasně demonstruje převahu „deviantních“ koalic zejména koalic nadbytečných, jejichž výskyt dosahuje ve sledovaném období četnosti 60 %. „Ideální“ třída reprezentovaná MWC se objevila ve zhruba 40 % případů a menšinová varianta nedosahuje ani na 5 % výskytu. Během pěti volebních období byly MWC v krajských městech převažující třídou pouze v jediném případě; jedná se o volební období 2014-2018 s výskytem o hodnotě 63,16 %.⁶⁵

Následující řádky se budou věnovat podobě koalic z pohledu stranického složení analyzovaných politických aliancí. Jak již bylo popsáno v první kapitole článku, v dimenzi druhořadých voleb, mezi které řadíme i volby obecní, se teoreticky předpokládá působení odlišné alianční logiky na tvorbu stranických koalic, než je tomu u voleb primárních.⁶⁶ Potencionálně by tato odlišnost mohla vést ke vzniku ideologicky heterogennějších či přímo nepravděpodobných koalic ve srovnání s parlamentní úrovní. Do analýzy je zahrnuta pětice současných parlamentních stran, z nichž pouze hnutí ANO 2011 nekandidovalo ve všech proběhnutých volbách do obecních zastupitelstev krajských měst. Zbytek vzorku tvoří čtveřice tzv. „tradičních“ stran ve složení ČSSD, KDU-ČSL, KSČM a ODS,

Tabulka č. 2: Počet radních vybraných stran v krajských městech (absolutně / %)

Rada města	2002-2006	2006-2010	2010-2014	2014-2018	2018-2022	Celkem všech radních
ČSSD	39 / 23,93	38 / 21,84	47 / 27,81	40 / 20,41	3 / 2,26	167 / 20
ODS	66 / 40,49	101 / 58,05	43 / 25,44	11 / 5,61	26 / 19,55	247 / 29,58
KSČM	2 / 1,23	0	0	0	0	2 / 0,24
KDU-ČSL	25 / 15,34	12 / 6,90	11 / 6,51	24 / 12,24	15 / 11,28	87 / 10,42
ANO	X	X	X	68 / 34,69	44 / 33,08	112 / 13,41
Všichni zvolení radní	132/80,98 % (163/100 %)	151/86,78 % (174/100 %)	101/59,76 % (169/100 %)	143/72,96 % (196/100 %)	88/66,17 % (133/100 %)	615/73,65 % (835/100 %)

Zdroj: Vlastní výpočty

Mění se počet zvolených radních jednotlivých politických stran demonstruje transformující se podobu českého stranického systému. Dokládá sice opožděný (ve srovnání s parlamentní úrovní), ale zřejmý úpadek dříve dominantního politického dua

⁶⁵ Pro srovnání na úrovni krajů tomu bylo přesně naopak. V krajských zastupitelstvech byly MWC převažující koaliční variantou ve čtyřech z pěti volebních období. Podobně tomu bylo na půdě PSPČR, kde jsme dosud nezaznamenaly žádnou SMC a jen pár případů menšinových koalic. Výraznou převahu mají MWC.

⁶⁶ Viz podkapitola 2.2 popisující problematiku aplikace koaliční teorie v prostředí voleb druhého řádu.

ČSSD a ODS. KDU-ČSL se i přes dočasnou ztrátu parlamentní příslušnosti v období 2010-2013 dokázala pevně etablovat na obecní úrovni, což na první pohled nemusí působit údiv, kdyby se ovšem nejednalo o analýzu zaměřenou na krajská centra, nacházející se často mimo tradiční volební bašty lidovců. Naopak komunisté si opoziční statut z parlamentního prostředí přenesli i na půdu obecních zastupitelstev a po celé sledované období se v drtivé většině případů nacházeli mimo zvolené městské rady. Úspěchy ANO 2011 v počtu získaných křesel v jednotlivých městských radách po volbách 2014 a 2018 jsou jednoznačným potvrzením transformačních posunů v české politice, jež zasahují i obecní úroveň.

Zajímavé údaje nabízí další tabulka č. 3 zobrazující četnost účasti vybraných politických stran v obecních radách krajských měst. Ve spojení s daty zaznamenanými v předešlé tabulce se jedná o výmluvný doklad koaličního úspěšnosti jednotlivých politických aktérů.

Nejúspěšnější stranou se s 53 účastmi v obecních koalicích stala ODS. Vysokou koaliční úspěšností se prezentuje také KDU-ČSL, která i přes skromnější volební výsledky byla součástí více koaličních platforem (47), než např. ČSSD (45). Velmi vysoké hodnoty byly evidovány u ANO 2011. Toto hnutí se účastnilo 25 koalic, ovšem stačila mu na to pouze dvě volební období. Konkrétně bylo součástí 78,13 % městských rad z celkového počtu 32 uzavřených koalic mezi léty 2014-2020. Komunisté se v celém sledovaném úseku stali součástí formální koalice pouze v jednom případě, jednalo se o ostravské zastupitelstvo po prvních obecních volbách v ČR. Je zajímavé, že tenkrát spolu s KSČM byly členy městské rady vedle ČSSD i KDU-ČSL a SNK-ED, které můžeme považovat za ideologický protipól krajní levice.

Tabulka č. 3: Četnost vybraných politických stran v radě krajských měst

Krajská města	2002-2006	2006-2010	2010-2014	2014-2018	2018-2022	Účast v radě
ČSSD	11 / 73,33 %	10 / 62,5 %	10 / 62,5 %	11 / 57,89 %	3 / 23,08 %	45 / 56,96 %
ODS	13 / 86,67 %	15 / 93,75 %	9 / 56,25 %	5 / 26,32 %	11 / 84,62 %	53 / 67,09 %
KSČM	1 / 6,67 %	0	0	0	0	1 / 1,27 %
KDU-ČSL	12 / 80 %	8 / 50 %	5 / 31,25 %	14 / 73,68 %	8 / 61,54 %	47 / 59,49 %
ANO	X	X	X	15 / 78,95 %	10 / 76,92 %	25 / 31,65 %
Celkem rad	15 / 100 %	16 / 100 %	16 / 100 %	19 / 100 %	13 / 100 %	79 / 100 %

Zdroj: Vlastní výpočty

Další tabulka č. 4 znázorňuje četnost koaličních variací dvojic politických stran, se záměrem poodhalit význam stranické afinity v procesu tvorby městských rad krajských měst.

Tabulka č. 4: Četnost koaličních variací dvojic vybraných stran 2002-2022

Zastupitelstva krajských měst	
Koaliční kombinace	Počet případů
<i>ODS+ČSSD</i>	<i>31 / 24,80 %</i>
<i>ODS+KDU-ČSL</i>	<i>29 / 23,20 %</i>
<i>ČSSD+KDU-ČSL</i>	<i>28 / 22,40 %</i>
<i>ANO+KDU-ČSL</i>	<i>15 / 12 %</i>
<i>ANO+ODS</i>	<i>11 / 8,80 %</i>
<i>ANO+ČSSD</i>	<i>9 / 7,20 %</i>
<i>ČSSD+KSČM</i>	<i>1 / 0,80 %</i>
<i>KSČM+KDU-ČSL</i>	<i>1 / 0,80 %</i>
<i>KSČM+ODS</i>	<i>0</i>
<i>KSČM+ANO</i>	<i>0</i>
Celkem kombinací	125 / 100 %

Zdroj: Vlastní výpočty

Údaje v tabulce potvrzují jistou míru relativizace významu hodnotového ukotvení jednotlivých koaličních aktérů. Na jedné straně můžeme ČSSD a ODS považovat za ideologické protipóly českého stranického systému. Ovšem v prostoru obecních zastupitelstev to byla právě koaliční spolupráce zmíněných stran, jež se těšila největší oblibě. Pevnou pozici v krajských městech a úspěšné koaliční působení ve sledovaném období potvrdila KDU-ČSL, která plně využívá své centristické orientace a hojně spolupracovala se subjekty napříč stranickým spektrem. Obdobně hnutí ANO 2011 dokázalo pravidelně navazovat koaliční spolupráci s levicovými i pravicovými partnery, navzdory silnému vymezení především středopravého bloku stran vůči předsedovi hnutí A. Babišovi. Slabou koaliční pozici v rámci relevantního stranického spektra verifikovala svou vysokou absencí v koaličních variacích Komunistická strana.

Tabulka č. 5. Výskyt koaličních tříd v jednotlivých krajských městech 2002-2022

Město/třída koalice	MWC	SMC	Mensšinová	Poměr MWC k ostatním k. %
Praha	7	1	1	78/22
České Budějovice	1	5	0	17/83
Plzeň	1	4	0	20/80
Karlovy Vary	3	5	0	37,5/62,5
Ústí nad Labem	3	2	1	50/50
Liberec	2	3	1	33/67
Hradec Králové	1	5	0	17/83
Pardubice	0	6	0	0/100
Jihlava	3	3	0	50/50
Brno	4	1	0	80/20
Olomouc	2	3	0	40/60
Zlín	1	4	0	20/80
Ostrava	3	3	0	50/50

Zdroj: Vlastní výpočty

5. Závěr

Výzkumné závěry jsou silně determinovány badatelovým přístupem ke zkoumanému předmětu, který je pro výzkumné účely a snazší interpretaci uchopen jako celistvý prvek, jež je v tomto případě tvořen třinácti zastupitelstvy krajských měst. Pro detailní a nutně obsahově objemnější rozbor ať už stávajícího či rozšířenějšího výzkumného vzorku,⁶⁷ není v tomto příspěvku dostatečný prostor, nemluvě o potenciálním narušení logické kompozice a zacílení celého výzkumu.

Pokud jde o platnost první hypotézy H1, která představuje zásadní popření jedné ze „základních vět“ koaliční teorie předpovídající v teoretické rovině převahu MWC nad ostatními „deviantními“ alternativami, ta byla empirickými výzkumy jednoznačně potvrzena, viz kapitola č. 3 konkrétně tabulka č. 1. V prostředí obecních zastupitelstev krajských měst je nutno MWC považovat za výrazně upozaděnou koaliční alternativu.

V případě potvrzení či vyvrácení druhé hypotézy H2 bylo nutno analyzovat stranickou spřízněnost jednotlivých koaličních partnerů zahrnutých do všech utvořených obecních koalic v krajských městech během období 2002-2020. V návaznosti na vyčerpávající vysvětlení příčin a důsledků upozadění principu ideologické polarizace

⁶⁷ Nabízí se rozšířená analýza měst a obcí vážených podle počtu obyvatelstva apod.

politických stran v prostředí volební arény druhého řádu⁶⁸, na nichž byla druhá hypotéza vystavěna, lze konstatovat, že tato nebyla zcela verifikována.

Zajímavých poznatků dosáhneme, pokud výsledky z obecních voleb porovnáme s daty získaných analýzou krajských voleb patřících také mezi volby druhého řádu. I když toto porovnání není zcela symetrické, je pro základní názornost postačující. Krajská zastupitelstva se ze souhrnného úhlu pohledu zdají být stabilnější, jelikož během pěti volebních cyklů jsme byli svědky pouze dvou mimořádných koalic ve třinácti krajích a to v právě končícím cyklu 2016-2020.⁶⁹ Naopak v případě obecních zastupitelstev krajských měst byl tento jev četnější a kromě právě probíhajícího cyklu započatého v roce 2018 vznikaly mimořádné koalice během všech ostatních volebních období⁷⁰

Z pohledu analýzy převládajících tříd koalic je zřejmé, že v krajském prostředí detekujeme poměrně vysoký výskyt různých variant MWC, zatímco „deviantní“ koalice jsou ve výrazné menšině.⁷¹

Jisté rozdíly vidíme také ve stranickém složení krajských koalic. Nejfrekventovanější koaliční kombinací je spojení KDU-ČSL+ODS (četnost 31,82 %) s výraznějším náskokem na druhou pozici reprezentovanou koaličním partnerstvím ČSSD+ODS (četnost 21,59 %). Pořadí je tedy oproti obecním zastupitelstvům obrácené a s vyšším rozdílem mezi oběma variantami. Výraznější změny zasáhly strany na dalších pozicích, konkrétně se jedná o ANO 2011 a KSČM. Komunisté se díky časté spolupráci se sociálními demokraty (četnost 15,91 % - celkově třetí nejčastější partnerství) praktikované především během dvou volebních cyklů 2008-2016, dostali z pozice marginální koaliční alternativy k postavení relevantnější formace. Naopak ANO 2011 se stávalo členem krajských koalic v mnohem menší míře, než tomu bylo v případě obecních zastupitelstev.⁷²

Jestliže se blíže zaměříme na výsledky výzkumu dokládajícího převahu „deviantních“ koaličních tříd nad MWC je sporné, zda můžeme tuto diskrepanci mezi teorií a praxí přičítat pouze opuštění pragmatisko-racionalistického přístupu během procesu

⁶⁸ Podrobněji viz podkapitola 2.2

⁶⁹ V krajských zastupitelstvech bylo během let 2000-2020 ve všech třinácti krajích dohodnuto celkem 67 koalic, zatímco ve třinácti krajských městech v období 2002-2020 79 koalic.

⁷⁰ Zastupitelstva krajských měst zažila celkem 14 mimořádných koalic během období 2002-2018

⁷¹ V období 2000-2020 bylo v krajích vytvořeno 67 koalic, z toho 43 na platformě MWC (64, 18 %), 18 bylo SMC (26,87 %) a zbytek představují menšinové alternativy v počtu 6 koalic (8,96 %).

⁷² Na půdě obecních zastupitelstev krajských měst bylo ANO 2011 součástí 35 koaličních kombinací z celkových 125 (tj. v 28 %), v krajích zaznamenalo hnutí horší výsledky pouze 13 kombinací z celkových 88 (tj. 14,77 %).

konstituování obecních koalic (prosazujícího platformu MWC na úkor SMC nebo menšinových variant) či jiným faktorům. Je nutné počítat i s dalšími potenciálně intervenujícími zásahy, ovlivňující motivy koaličních aktérů. Jistě nezanedbatelnou determinantou ovlivňující proces tvorby koalic na obecní úrovni je zmíněná rozdílná legislativní úprava stran mechanismu přijímání rozhodnutí/usnesení zastupitelstvem obce, pro něž je nutné vyšší hlasovací kvorum, než je tomu např. v Poslanecké sněmovně. Právě vysoká četnost nadbytečných koalic v zastupitelstvech krajských měst naznačuje, že tato hlasovací procedura promlouvá do mechanické podoby stranických aliancí a městských rad poměrně výrazně.⁷³

Stejně tak, může mít vyšší hlasovací kvorum potenciální vliv i na specifické ideologické zabarvení obecních koalic. V situaci, kdy jsou politické subjekty nuceny opírat se o kvalifikovanější většinu z důvodu zajištění stabilní a silné vlády nad městy, budou tlačeny do spíše více než méně kompromisních partnerství s vyšším počtem koaličních členů a s programově rozkročenějším profilováním, než jaké jsme zvyklí vídat v Poslanecké sněmovně.

Tato tenze je identifikovatelná při formování obecních koalic v krajských městech, ale nenabývá signifikantní role. Přes zmíněné determinační tlaky sledovala koaliční praxe v zastupitelstvech krajských měst na jedné straně cestu aliančních vzorců převzatých z Poslanecké sněmovny. Jedná se v první řadě o častá spojení parlamentních subjektů KDU-ČSL s ODS a KDU-ČSL s ČSSD. Zároveň pozice KSČM v dotčených městech napodobila její problematické koaliční postavení na parlamentní úrovni, v důsledku čehož jen obtížně nacházeli komunisté cestu k přímým účastem na obecních koalicích v krajských městech.

Na druhé straně výzkum odhalil situace, jež zmíněným parlamentním vzorcům odporovaly a v podstatě negovaly pomyslnou hodnotovou osu pravice x levice v procesu tvorby městských rad. Vedle situací specifických a ojedinělých⁷⁴ byly identifikovány koalice s častějším výskytem, odporující celonárodní logice koaliční praxe. Zde mám na mysli především partnerství ČSSD a ODS. Jejich opakující se spolupráci můžeme považovat za nejviditelnější porušení hodnotového principu tvorby koalic v krajských městech.

Toto porušení ideologického vymezení vyplývá z logických příčin. Především v prvních volebních obdobích, kdy obě strany ovládaly český stranický systém, bylo velmi obtížné i s ohledem na platnost vyššího hlasovacího kvora, sestavit většinovou koalici bez spojení mandátů obou těchto programových soupeřů. Můžeme konstatovat,

⁷³ Na druhé straně vyvstává otázka, proč jsme podobný vývoj charakterizovaný převahou SMC nezaznamenali také v prostředí krajských zastupitelstev, jejichž hlasovací procedura je legislativně ošetřena podobným způsobem.

⁷⁴ Zajímavým vykročením mimo tradiční pravo-levý vzorec představuje již zmíněná koalice vytvořená v Ostravě po obecních volbách 2002 ve složení ČSSD+KDU-ČSL+KSČM.

že několikrát zmíněná koaliční praxe vyznačující se převahou nadbytečných koalic a porušováním ideálu ideologické propojenosti, byla silně podporována nastavením formálních pravidel, ale také přirozeným oslabováním hodnotové integrity politických stran působících v prostředí s nižší soutěživostí, respektive v dimenzích voleb druhého řádu. Každý badatel, který se rozhodne zkoumat problematiku obecní úrovně a městských zastupitelstev pod zorným úhlem koaličních procesů a tvorby městských rad, by měl všechny tyto aspekty a konsekvence brát v potaz. Uvědomit si nejen obtíže s aplikací teorie koalic se všemi jejími omezeními ve specifických podmínkách voleb druhého řádu, ale také zohlednit konkrétní nastavení zmíněných podmínek zkoumané volební úrovně.

6. Použitá literatura

- Axelrod, Robert. *Conflict of Interest*. Chicago: Markham Publishing Company, 1970. 216 s. ISBN: 978-0841030206
- Balík, Stanislav. *Modely exekutivních koalic na komunální úrovni*. In Dančák, Břetislav – Fiala, Petr – Hložek, Vít. (eds.). *Evropeizace – nové téma politologického výzkumu*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2005. 26-39 s. ISBN 80-210-3865-9.
- Balík, Stanislav. *Komunální politika: volby, aktéři, strategie. Případová studie okresu Šumperk od roku 1994*, Brno, FSS MU, 2004. disertační práce.
- Balík, Stanislav. *Radniční koalice po komunálních volbách 2006*. Středoevropské politické studie, roč. 10, č. 1, 2008. 17-33 s. ISSN: 1212-7817
- Balík, Stanislav – Gongala, Petr – Gregor, Kamil. *Dvacet let komunálních voleb v ČR*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015. 159 s. ISBN 978-80-7325-381-3.
- Budge, Ian – Keman, Hans. *Parties and Democracy: Coalition Formation and Government Functioning in Twenty States*. Oxford: Oxford University Press, 1993. 255 s. ISBN: 978-0198279259
- Budge, Ian – Laver, Michael. (1992). *Party Policy and Government Coalitions*. London: The Macmillan Press. 1992. 470 s. ISBN 978-1-349-22368-8 (eBook). online verze dostupná na: <https://www.palgrave.com/gp/book/9780333556177>
- Cabada, Ladislav a kol. *Koalice a koaliční vztahy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. 223 s. ISBN 80-7380-004-7.
- Eibl, Otto. – Havlík, Vlastimil. – Kyloušek Jakub. – Pink, Michal. (2009). *Krajské volby*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. 175 s. ISBN 978-80-7325-187-1.
- Just, Petr. *Praxe demokratického vládnutí a vývoj vládních koalic v ČR*. In Bureš, J. – Charvát, J. – Štefek, M. *Česká demokracie po roce 1989: Institucionální základy českého politického systému*. Praha: Grada Publishing, 2012. 526 s. ISBN 978-80-247-4283-0.
- Jüptner, Petr. *Komunální koalice a politické modely*. Politologická revue, roč. 10, č. 2, 2004. 81-101 s. ISSN 1211-0353.

- Novák, Miroslav. *Systém politických stran: úvod do jejich srovnávacího studia*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. 274 s. ISBN 80-85850-22-2.
- Reif, K. – Schmitt, H. *Nine Second-Order National Elections – A Conceptual Framework for the Analysis of European Elections Results*. *European Journal of Political Research*, č. 1/1980, 3-44 s. online verze dostupná na: <https://ejpr.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1475-6765.1980.tb00737.x>
- Reif, K. *National Electoral Cycles and European Elections 1979 and 1984*. *Electoral Studies*, č. 3. 1984. 244-255 s. online verze dostupná na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0261379484900052?via%3Dihub>
- Reif, K. *Reflections. European Elections as member state second-order election revisited*. *European Journal of Political Research*, č. 1/1997, 115-124 s.
- Riker, William. *The Theory of Political Coalitions*. New Haven: Yale University Press, 1962. 300 s. ISBN: 978-0313242991.
- Říchová, Blanka. *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, s. r. o., 2006. 303 s. ISBN 80-7367-177-8.
- Strnadová, Lenka. Proces formování povolebních koalic v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR a na úrovni samosprávy. In Cabada, L. (a kol.). *Koalice a koaliční vztahy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. 223 s. ISBN 80-7380-004-7.
- ŠARADÍN, P. *Teorie voleb druhého řádu a možnosti jejich aplikace v České republice*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. 104 s. ISBN 978-80-244-1876-6.
- Volební server ČSÚ [naposledy cit. 28. 7. 2020]. Dostupné na internetu: <https://www.volby.cz/>

Zákon o obcích (obecní zřízení) č. 128/2000 Sb. Hlava IV, § 87

7. Kontakt na autora

Jan Hájek
Metropolitní univerzita Praha, o. p. s.
Katedra politologie a humanitních studií
Dubečská 900/10
100 00 Praha 10 – Strašnice

Email: janhajek87@gmail.com
Školitel: PhDr. Petr Just, Ph.D.

Politická komunikácia a správanie predsedov politických strán pred parlamentnými voľbami 2020

Political communication and behaviour of presidents of political parties before parliamentary elections 2020

Lenka Meravá

Anotace: Cieľom môjho príspevku je poukávanie na osobnosť politika, na jeho moc, ktorú mu národ vkladá do rúk a na komunikáciu politikov s médiami a širokou verejnosťou. Chceme priblížiť a rozšíriť pohľad na fungovanie psychológie a komunikácie, ktorá sa odohráva v médiách a ide často len o stratégiu ako upútať ich pozornosť. Tým chcem dokázať, že úspešnosť spočíva vo výnimočnej a silnej stránke osobnosti politika, prostredníctvom nej si dokáže podmaniť médiá a ovplyvní tak masu ľudí. Ide o ľudí silných ako lev, strategických a prefikovaných ako líška, ktorá je mastená všetkými masťami a vždy vie ako v ktorej situácii, má zareagovať, na akú strunku má zahrať, aby situácia dopadla v prospech neho. V článku sme využili analýzu a syntézu z príslušnej odbornej literatúry. Vychádzali sme aj z článkov a televíznych šotov, ktoré nám potvrdili situáciu. Súčasná politická komunikácia prebieha aj na sociálnych sieťach, ale v príspevku sa zameriavame na televíznu mediálnu komunikáciu.

Kľúčové slová: politická komunikácia, neverbálna komunikácia, politika, klamanie, image

Summary: The aim of my contribution is to point out the personality of a politician, his power that the nation places in his hands and the communication of politicians with the media and the general public. We want to bring closer and broaden the view of the functioning of psychology and communication, which takes place in the media and is often just a strategy to attract their attention. By this I want to prove that success lies in the exceptional and strong side of the politician's personality, through which he is able to conquer the media and thus influence the mass of people. These are people as strong as a lion, strategic and cunning as a fox, who is greasy with all the ointments. In the article, we used analysis and synthesis from the relevant literature.

We also relied on articles and TV shots that confirmed the situation for us. The current political communication also takes place on social networks, but in the article we focus on television media communication.

Key words: political communication, nonverbal communication, politics, lie, image

1 Úvod

Politická komunikácia je vedou, ktorá sa zaoberá komunikáciou medzi jednotlivými politickými aktérmi. Nimi môžu byť samotní politickí aktéri, politici v komunikácii s médiami, politici a verejnosť, občania. Môže byť medzi nimi veľa kombinácií, ale nie každú môžeme považovať za politickú komunikáciu. Prejav lídra môžeme za ňu považovať určite. Táto komunikácia sa odohráva cez médiá, a je určená širokému spektru ľudí. Na základe nej môžeme tvoriť svoje názory a meniť svoju mienku. Novinári a moderátori okolo nás, zachytávajú pre nás informácie, ktoré nás vo väčšej miere ovplyvňujú. Veríme slovám politikom aj novinárom, ale nie vždy je pravda taká, aká skutočne je, záleží od vzťahu, aký medzi nimi je a ten sa odzrkadľuje aj v príslušných médiách. Politici hovoria, že chcú pre nás to najlepšie, no zväčša to len sľubujú. Novinári dbajú na dôležitosť udalostí, objektivitu, ale sú to len ľudia a podpisuje sa na nich ich názor. Nedokážu byť maximálne objektívni. Úplná objektivnosť neexistuje, vždy sa budú prikláňať k určitej strane. To akým spôsobom budú o politikoch informovať, záleží aj od toho, aká je ich osobnosť, charizma, ako vystupujú, či inak povedané, ako sa prezentujú na verejnosti. Cieľom práce je poukázať na dôležitosť neverbálnej komunikácie, ktorá je odrazom osobnosti politika, ktorý ju využíva vo svoj prospech. Je veľmi dôležité, aká je jeho osobnosť a akú image šíri akolo seba na zistenie jeho vierohodnosti sme vychádzali z preštudovanej literatúry, ktorú sme pomocou analýzy a syntézy zhodnosti a dospeli sme k záverom, že neverbálna komunikácia je veľmi dôležitým prostriedkom.

2 Politická komunikácia

Politická komunikácia je interdisciplinárnou oblasťou zohľadňujúcou nerozlučnosť komunikácie, moci a politiky. Tematika je blízka mediálnym štúdiám a štúdiu masovej komunikácie. Najťažšou úlohou je nájsť hranicu medzi komunikáciou politickou a nepolitickou. Politickú komunikáciu môžeme chápať ako komunikáciu politických aktérov. Napríklad ide o povolebný prejav prezidentky republiky, ktorý je adresovaný voličom, širokej verejnosti a je podaný cez masové médiá. Tu ide o politickú komunikáciu. Ak sa situácia odohráva v súkromí napr. hádka v domácnosti a je pomimo médií, nedá sa o nej hovoriť, v tomto prípade ide o nepolitickú komunikáciu. Keby však boli médiá pri takejto konverzácii a publikovali by to v periodikách či televíziách, mohli by jej uškodiť. Vtedy ide o politickú komunikáciu.

Politická komunikácia má veľa definícií. Ako prvého som si vybrala R.R. Fagana, ktorý ju popisuje, ako toky politicky relevantných informácií prechádzajúcich všetkými systémami. Podľa jeho definície je komunikačná aktivita politická svojimi dôsledkami, aktuálnosťou a potenciálom, prostredníctvom ktorého je schopná ovplyvniť fungovanie politického systému. Komunikačný proces je podľa Fagana spojený s výberom vodcov, vymedzením agendy, účasti na rozhodovaní, ďalej úrovňou kritickosti, ktorú politická sféra povoľuje, socializácia. (Jirák, Říchová, s. 13). Podľa Čmejrkovej politická komunikácia popri účelovej a praktickej hodnote má gnómické parametre. Z toho vyplýva, že aj keď je dobovým kánonom a aktualizácnou charakteristikou, je nezriedka svojsky chápaná komunikácia ako vypätie trendu. Byť individuálne úspešným sa v demokratických podmienkach z kompozičného hľadiska zreteľne profilujú a uplatňujú modelové textové útvary – žánre politickej komunikácie. Komunikácia je dôležitá pre každého z nás. Môžeme ňou ovládať, ale zároveň stať sa aj ovládaným. Je nedeliteľnou súčasťou utvárania a upevňovania skupinovej spolupatričnosti, umožňuje prekročiť izolovanosť individuí, umožňuje viesť kolektívne akcie. Má rôzne charakteristické rysy, kde dochádza k výmene symbolov. Aplikujeme ju po verbálnej, ale aj neverbálnej stránke na medziludské vzťahy, ale aj na masovú komunikáciu. Rovnako ide o výmenu správ, ktoré majú vplyv na politický systém. Zameriava sa na veľké politické systémy. (Čmejrková, s. 217) Politická komunikácia sa v demokratickom štáte väčšinou odohráva na politickom trhu. Ide o priestor súťaže medzi politickými aktérmi, médiami a verejnosťou. Na to, aby mohol fungovať politický trh, je potrebná konkurencia, aby sa tým zabezpečila možnosť voľby medzi ponukami politikov. Na trhu sa rozlišujeme tri hlavné skupiny aktérov. Prvú skupinu tvoria politické inštitúcie a politické strany. Najčastejšie predávajú politické statky, iniciujú väčšinu tržných procesy a sú ich najaktívnejšími aktérmi. Druhá skupina zahŕňa záujmové skupiny, ktoré reprezentujú jednotlivé sociálne skupiny. Skupina hrá rolu kupujúceho politických statkov a je vystavená marketingovému pôsobeniu zo strany predajcov politických statkov. Tretiu tvoria masmédiá. Plnia spravidla rolu prostredníka, distribučného kanálu v politickej zmene. (Jirák, Říchová, s. 5.) Podľa Tótha sa Sanders pozerá na súčasnú politickú komunikáciu ako: „Oblasť činnosti a štúdií vzťahujúcich sa na ľudskú aktivitu komunikácie o politike. Politika je v tomto prípade chápaná ako ľudská aktivita združená do skupín, ktoré majú odlišné záujmy. Aktivita zahŕňa činy a slová aj v inštrumentálnom a aj symbolickom význame, ktoré sa viažu na rozhodovací proces a na prerozdelenie zdrojov.“ (Tóth, s.7-8).

Význam politickej komunikácie, podstata a priebeh rozhodovacích procesov v politickej sfére, sa chápe ako jeden z krokov k pochopeniu spoločnosti. Politika je činnosťou vedúcich orgánov moci, strán, organizácií, občanov, ktorí spravujú vnútroštátne a medzinárodné vzťahy vo všeobecných štátnych veciach. Politická komunikácia je komunikačnou sférou trvalého prieniku s komunikačnými vyčlenenými podľa témy.

Ako uvádza Čmejrková vo svojej knihe: „Cieľom používania rečovo-komunikačných technik v politickej komunikácii je pôsobiť persuzívne, t. j. presvedčiť potenciálnych voličov o správnosti vlastných politických názorov a regulovať ich budúce konanie na základe argumentácie. Používajú sa podľa exteriéru a interiéru. Cieľom používania exteriérových je pôsobenie na verejnosť, teda na veľký okruh potenciálnych voličov, väčšinou skupinami ľudí zjavne alebo skryto zviazanými s politickými stranami, ktoré ovplyvňujú verejnú mienku v prospech určitého politického subjektu.“ (Čmejrková, s. 217)

Verejné hanobenie oponentov v politike, ktorým je zavádzanie občanov a širokej verejnosti rozširovaním klamstiev, či už ide o polopravdy alebo nepravdy, je zhodením a odstránením protivníka z politického prostredia a sú neetické. Mediálna diskrétnosť sa využíva najmä pred rozhodujúcimi politickými udalosťami, ako napr. pred voľbami. Stáva sa to tak vždy, keď každý politik sa snaží nájsť niečo zlé na toho druhého, pretože sa chce ukázať v lepšom svetle a získať pre seba preferenčné hlasy. „Odhalovanie nových neznámych faktov o činnosti politika, ktoré nie sú známe a sú často v rozpore s faktami verejne známymi. (Čmejrková, s. 218) Následne ide o obhajobu vlastných názorov s možným dodatočným spresňujúcim vysvetlením - pseudoobranu názorov politicky spriaznených strán, kde sa strany navzájom podporujú a dopĺňajú a obhajujú v diskusiách a snažia sa zviditeľniť na základe vlastných skúseností a názorov. Okrem nej existuje i pseudoobrana určitej politickej strany. V skutočnosti nejde o podporovanie aktivít uvedenej strany, pretože členovia podporujúcej strany s členmi podporovanej strany systémovo nesúhlasia. Politici sa v rámci rečových a komunikačných prostriedkov môžu vyhýbať priamej odpovedi na otázku a brzdiť komunikáciu s cieľom oddialiť vyriešenie problému. Z toho vyplýva, že to môže vyústiť v parlamente až do znefunkčnenia jeho činnosti. Tieto ich aktivity vidíme najmä vtedy, ak novinár dá politikovi nepríjemnú otázku, ktorá sa týka napr. jeho predvolebných sľubov, alebo politickej situácie, ktorú nezvládol, poprípade iného prešľapu. Vtedy sa politici rozhodnú odpovedať vyhýbavo, nekonverzujú. Sú však aj iné techniky, s ktorými prichádza public relation a pomáha politikom obstať v nepríjemnej situácii. Nimi sú napríklad vyjadrenia nesúhlasného stanoviska, popieranie vyslovených názorov, ich spochybňovanie a uvádzanie protiargumentov. Úspešnosť záleží na tom, kto má viac sympatií, a z ktorého uhľa pohľadu sa na danú problematiku pozrieme. Ďalším účinným prostriedkom je negovanie názorov a popieranie stanoviska druhej strany. (Čmejrková, s. 218)

Pri formaní image kandidáta hrá prvoradú úlohu televízia. Kandidáti sa snažia toto médium, čo najviac využívať, kupujú si vysielací čas pre platenú reklamu, účastia sa populárnych zábavných programov a vystupujú v prezidentských televíznych debatách. Mediálna politika môže volebnú šancu kandidátov zlepšiť alebo oslabiť. (Jablonski a kol. 2006, s. 48) Debaty, lepšie povedané kampane využívajú tri druhy

stratégií: Stratégia orientovaná na stranu, stratégia orientovaná na problémy a stratégia orientovaná na image, ktorá zdôrazňuje osobnostné rysy kandidáta, schopnosti, slušnosť, nezávislosť, skúsenosti, vodcovské vlohy. (Jablonski a kol., 2006 s. 33-34) Debaty sú arénou stretu osobností a politických programov, ktoré sledujú milióny voličov. Kandidáti považujú svoju účasť v debatách za veľmi dôležitú a pripravujú sa na ňu čo najlepšie. O víťazstvo v debatách rozhodujú dva prvky : dobrá stratégia a schopnosť zvládnuť ťažké nepredvídateľné situácie. Prvá z nich vyžaduje dôkladnú, druhá dokonalú politickú orientáciu a schopnosť reagovať na kritiku. Ide o formuláciu vhodných odpovedí na obvinenie konkurentov, okrem toho spochybniť ich argumenty a narušiť ich image. (Jablonski a kol., 2006, s. 45) Image je psychologickou kategóriou, ktorá sa viaže k emocionálnemu i racionálnemu vnímaniu strany, kandidáta u voličov. Napomáha pri budovaní reputácie strany kandidáta v očiach verejného mienenia (Jablonski a kol.,2006, s. 36) V rámci neho sa snaží presvedčiť verejnosť, že za jeho vlády dôjde k zlepšeniu. Okrem toho sa snaží zdiskreditovať image protivníka. (Jablonski a kol.,2006, s. 37)

2.1 Osobnosť politika

V politike je človek voľný, skúsený, rozumný a má určitú vôľu. Unanuno, de Miquel povedal, že úctyhodného človeka nikto neznenávidí. Ak je veľkorysý, získa si sympatie ľudí, ak je dôveryhodný a verný, môže spravovať krajinu. Max Weber v diele Politika ako povolanie považuje za podstatné vlastnosti politika zanietosť, zodpovednosť a odhad. Jeho úlohou je ich využívať v správnom pomere podľa potreby. Politika je bojom o moc, a ten kto ju chce mať sa musí o ňu usilovať. Od politika sa očakáva, že bude konať v súlade s právnym poriadkom a morálkou. Svojím konaním presvedčí okolie o svojich kvalitách. Je razantný, strategický, odvážny, vie riešiť problémy. To, ale nestačí, musí poznať zloženie národa po sociálnej, rasovej, náboženskej, vzdelanostnej... stránke. V súčasnosti, ak sa človek chce stať hlavou štátu, musí poznať základ víťazstva. Ním je schopnosť presvedčiť voličov o vlastnej výnimočnosti. Víťazom sa stáva najlepší rečník - muž slov, ktorý sa nemusí stať mužom činov. Z toho vyplýva, že v demokratických krajinách je politik hovorcom verejnosti, ktorý túži po úrade. Dnes má len obmedzenú reprezentatívnu funkciu a jeho najväčšou mocou je presvedčanie ľudí, aby robili to, čo by mali robiť bez toho, aby boli presvedčení. „Šikovný politik sa podobá kúzelníkovi v jeho schopnostiach zviditeľniť jeden predmet časti publika, zatiaľ čo pre druhú časť zostáva ten istý predmet neviditeľným, a v rovnakom sále. Lahkomyselní racionalisti niekedy stigmatizujú túto charakteristiku politikov ako dvojakosť za účelom získania podpory, a novinári sa zaoberajú „dekódovaním“ ich prejavov a odhaľovaním predkladanej „správy“ za slová. Túto techniku je lepšie chápať ako jemný cit či takt, ktorý činí možným, aby ľudia s veľmi rozdielnym posudzovaním vecí a rôznymi preferenciami spolu žili v jednej spoločnosti, kde sa to

nezdarí – viz napr. problémy, s ktorými sa stretávajú kanadskí politici pri projektovaní Kanady, ktorá by uspokojila frankofónnu aj anglofónnu stranu – tam sa spoločnosť posúva na hranu rozpadu.“ (Minogue, s.65)

Jedným z prvých amerických politikov, ktorý dokázal využiť televíziu k zlepšeniu svojho verejného image bol Richard Nixon. Počas kandidatúry na úrad viceprezidenta bolo proti nemu vznesené obvinenie z prijímania nelegálnych darov (v rámci kokeršpaniela) od sponzorov. Nixon sa pred týmto obvineným bránil v televíznych vystúpeniach. Prehlasoval, že sa v žiadnom prípade darovaného psa nevzdá, lebo sa stal miláčikom jeho detí. Prehlásenie vyvolalo obrovské sympatie verejného mienenia a na čas zachránilo Nixonovu politickú kariéru. Tento prípad ilustruje, aký veľký potenciál má televízia ako nástroj pôsobenia na verejné mienenie. Pri inej príležitosti v dobe kandidatúry na prezidenta v roku 1968 zorganizoval Nixonov štáb televízne vysielanie zo štúdia, v ktorom kandidát odpovedal spontánne na otázky divákov. Po určitej dobe vyšlo najavo, že Nixonove odpovede boli pripravené odborníkmi z jeho štábu. Keď totiž divák pokladal telefonicky otázku, predkladal štáb kandidátovi inú otázku, na ktorú mal Nixon pripravenú odpoveď. (Jabłoński, 2006, s. 30)

Moc v rukách politika

Politika vo vzťahu k morálke je umením hľadania spoločného dobra. V politickom konaní dodržiavajú politici normy, ktoré akceptuje spoločnosť a prostredníctvom nich vyvodzuje aj postihy ako sú morálne súdy hodnotiace ľudské konanie. Politika samo o sebe nie je nič iné ako komunikatívna zmena. Jej základnou požiadavkou je racionálna zhoda. To, čo hovoríme, si aj myslíme a snažíme sa, aby to náš spoločník pochopil rovnako a nedomýšľal si iný zmysel v konverzácii. Všetky ostatné spôsoby dekódovania informácie sú buď manipuláciou alebo klamstvom, či neporozumením. Ak sa chce tomu vyhnúť, musí komunikovať jasne, presne, stručne a výstižne. To by malo byť cieľom každého jednotlivca, aby bola komunikácia efektívna. To sa dá iba vtedy, ak sa dodržiavajú základné ústavné pravidlá. Habermas povedal, že je to pri zachovaní poctivosti voči sebe i svetu v podstate jednoduché. Kedykoľvek mienime práve to, čo hovoríme, vnášame nárok na to, že povedané je pravdivé, správne, alebo, že má dôveru. S týmto nárokom vniká do našich každodenných životov malý kus idey, pretože o hodnote týchto nárokov možno vopred rozhodovať len pomocou argumentov. (Katuninec, Zálešák, Martinkovič, s.132)

Cieľom politiky, ktorá patrí podľa Pitharta k najhodnotnejším kultúrno-civilizačným vymoženostiam, nie je hľadanie absolútnej pravdy, hľadanie dokonalého riešenia, ale hľadanie riešení v tých oblastiach ľudského života, ktoré sa sproblematizovali. V politike nemôže platiť ani zásada, ak ťa niekto udrie na jedno líce nastav mu aj druhé, či kto do teba kameňom ty doň chlebom. Politik, ktorý zastupuje ľudí, musí

byť zodpovedný a musí chrániť ich záujmy. Nedokonalosť morálnych kódexov, ktoré v politike žiadajú absolútnu morálku, spočíva v tom, že nedokážu politiku uchopiť inak, ako tak, že ju odsúdia ako zlo, morálne ju dehonestujú a tým otvoria cestu k rezignácii na politiku ako takú, čo má ale oveľa viac zhubnejšie následky ako sú tie, ktoré ma politika sama. (Osho, s. 17.)

Človek, ktorý chce vládnuť nad ostatnými, by najskôr mal byť svojím vlastným pánom. Potom pomocou brainwashingu⁷⁵ môžu preniknúť do myšlienok a konania ľudí. Vplyv vodcov závisí od ich charizmy, ktorú môžeme pokladať za dar, autoritu alebo auru. Ide o vyvolanie nadšenia ako najväčšieho afrodisiaka, ktoré je podporené osobnou mocou. Vodcovi dodáva pocit zvýšeného sebavedomia, cieľavedomosť a schopnosť realizácie zámerov. To, aká je veľká jeho charizma nezávisí len od osobnosti, ale na okolnostiach, musí ísť z dobou.

2.2 Vierohodnosť a klamstvo v kontexte osobnosti

Vo všeobecnosti psychologickým indikátorom vierohodnosti sa rozumie ukazovateľ, ktorý determinuje prítomnosť skutočne prežitej udalosti, niektorej jej časti. Indikátor vierohodnosti a klamstva poukazuje na priebeh určitého javu v tej súvislosti, či sa tento podľa výpovede posudzovaného mohol stať alebo nie. Na účely posudzovania vierohodnosti ním rozumieme indikátor poukazujúci na prítomnosť takých prejavov v správaní človeka, ktoré sú zo strany posudzovateľa pomocou kritérií hodnotné a vierohodné, posudzovateľ vyslovuje domnienku, že udalosti, ktoré posudzovaná osoba, uvádza, sa mohli naozaj stať. Na druhej strane, indikátorom nevierohodnosti chápeme ukazovatele, ktoré poukazujú na prejavy správania, ktoré nie sú prejavované za prejav vierohodnosti. Posudzovateľ na základe ich prítomnosti vyslovuje domnienku, že udalosti a zážitky nie sú založené na skutočnosti, ale sú fabulované. Obsah indikátora vierohodnosti sú konkrétne prejavy v správaní človeka. Správanie predstavuje objektívne pozorovateľnú psychickú dimenziu, ktorá je posudzovateľovi prístupná na základe pozorovania. Táto dimenzia sa stáva zdrojom informácií, z ktorých niektoré sa môžu stať pozitívnym indikátormi nevierohodnosti, kým iné nie. Správanie je psychologickou dimenziou, ktorá je na rozdiel od dimenzie prežívania prístupná vonkajšiemu pozorovaniu. Správanie je pre poznávanie vierohodnosti významným zdrojom. Podstatná zmena

⁷⁵ Brainwashing(vymývanie mozgu)- pojem, ktorý zaviedol novinár a dôstojník CIA Edward Hunter v roku 1950 k označeniu postupov, ktorým čínsky komunisti dosahovali významných zmien v názoroch amerických zajatcov. Od tej doby sa bežne používa k označeniu z rôznych situácií, kedy sa niekto pokúša zmeniť myslenie ľudí bez ich súhlasu. Sú dve kategórie. Prvá je násilný brainwashing,- zahrňuje rýchlejšie a intenzívnejšie postupy a k prekonanou odporu obeti môže využívať nátlakových metód či dokonca mučenie. Druhá kategória, kam spadá brainwashing skrytý, zahrňuje pomalšie a menej intenzívne postupy a spolieha na to, že si obeť ničoho nevšimne a k odporu nedôjde. Taylorová, K.: Brainwashing, s. 371.

alebo štruktúrálny zlom v správaní je podľa Čírtkovej jedným z najspoločnejších indikátorov vierohodnosti. Výraznou zmenou sa rozumie taká zmena, pri ktorej sa od základu mení správanie, ide o pozorovateľnú zmenu v celkovom štandarde reči tela, ktorá rozdeľuje vierohodnú výpoveď od nedôveryhodnej. Je dôležité pri akých situačných momentoch k takejto zmene dochádza. Samotná podstatná zmena v správaní nemusí indikovať nevierohodnosť, ak sa pri tom neberú do úvahy faktory osobnostné a situačné. (Kubík, s.163)

Podľa Čírtkovej vymedzuje vierohodnosť súlad výpovede so skutočnosťou. Výpoveď, ktorá je založená na vierohodnosti, reflektuje udalosti tak, ako sa odohrali v skutočnosti, bez skreslení. Informácie týkajúce sa napr. času, miesta alebo osôb vzťahujúcich sa k udalosti zodpovedajúcej realite. Vierohodnosť chápe ako synonymum pravdivosti. Ide o posudzovanie autenticity výrokov z hľadiska ich pravdivosti. Môžeme sa stretnúť s pojmami ako sú hodnovernosť, dôveryhodnosť, autentickosť a kongruencia. Vierohodnosť sa vzťahuje k tomu, čo človek hovorí, hodnovernosť sa vzťahuje k osobe hovoriaceho. Všeobecná vierohodnosť poukazuje na celkovú osobnosť človeka. V procese posudzovania vierohodnosti bude miera všeobecnej vierohodnosti hodnotiť to, či má osoba, ktorá vypovedá, zodpovedajúcu psychickú spôsobilosť k objektívnemu vnímaniu skutočnosti a k zapamätaniu a vybavovaniu prežitých udalostí. Všeobecnú vierohodnosť si možno podľa Fishera a Geiselmanu predstaviť ako komplexnú psychologickú charakteristiku osobnosti. Zaujímavým je pre sociálnu psychológiu v tejto súvislosti, napríklad skúmanie vplyvu sociálnych kompetencií jedinca na motiváciu k vierohodnosti. Špecifická vierohodnosť súvisí so samotnou výpoveďou. Viazá sa na posudzovanie konkrétnej udalosti, v rámci ktorej zisťujeme, či je osoba vyjadrujúca sa k udalosti vierohodná alebo nie. Inými slovami, pri špeciálnej vierohodnosti posudzujeme to, či je konkrétna výpoveď, vo vzťahu k predmetnému prípadu, odrážajúca skutočne prežité udalosti. Dôležitým psychologickým pojmom v súvislosti s vierohodnosťou je kongruencia. Pojem sa spája s psychológom Carlom R. Rogersom, ktorý ho vymedzuje ako mieru súladu medzi tým, čo človek prežíva, a tým ako svoje prežívanie vyjadruje navonok. V kongruencii vidí základ pre zdravý súlad v citovom a racionálnom základe osobnosti. Jej opakom je inkongruencia. To znamená, že keď človek klame alebo zakrýva je považovaný za inkongruentného, lebo sa snaží skrývať fasádu s cieľom zabrániť ostatným, aby poznali to, čo naozaj prežíva. Pri posudzovaní vierohodnosti je potrebné posudzovať a) osobnosť, b) výpoveď c) motiváciu. (Kubík, 127 – 130)

Klamstvo

S vierohodnosťou súvisí aj klamstvo. Jednu z najvýstižnejších definícií klamstva uvádza Mitchell a Thompson, ktorí klamstvo definujú ako neúprimnú, falošnú a nerecipročnú formu komunikácie, ktorej cieľom je priniesť, na úkor komunikanta,

benefit komunikátorovi. Psychológovia skôr chápu klamstvo ako zámerné úmyslené konanie človeka s cieľom uviesť inú osobu do omylu. Významným atribútom ľudského klamstva je intencionálnosť. Nieкого, kto nehovorí pravdu, pričom tak koná z omylu, nemožno považovať za človeka, ktorý klame. Na klamstvo nie sú potrebné vždy slová. Za klamstvo sa považuje aj prípad, keď nikto zámerne zatajuje informácie pred druhým. Americký psychológ Paul Ekman hovorí, že ľudia klamú iba vtedy, ak druhých o tomto svojom úmysle neinformujú. (Kubík, 127 – 130) Existujú tri spôsoby ako odhaliť klamára. Prvým je sledovanie jeho neverbálneho správania, ako sú pohyby rúk, nôh, trupu, pohyby očí, výšky hlasu, rýchlosti reči a podobne. Druhým spôsob je analyzovať obsah toho, čo klamár hovorí. Tretí spôsob je skúmanie fyziologických korelátov klamstva ako krvný tlak, srdcový tep, potenie dlaní a podobne. (Kubík, s. 130)

Neverbálne prejavy klamstva

Klamári, ktorí prežívajú úzkosť z toho, že budú prichytení, sa budú snažiť v očiach posudzovateľa vytvárať dojem úprimnosti a presvedčivosti. Správanie, ktoré mali dovtedy nacvičené, sa potom javí strnulé a neprirodzené. Okrem toho má klamstvo často za následok zovretie hlasiviek, čo spôsobí, že hlas je v určitých momentoch položený vyššie, čo sa môže prejaviť pisklavosťou hlasu. Emócia sa v súvislosti s klamstvom môžu prejavovať aj na tvári zdvihnutím viečka alebo jeho napnutím. Osoba, ktorá klame má tendenciu vykazovať znížený výskyt ilustratívnych pohybov v priebehu verbálneho prejavu, alebo sa musí sústrediť na fabulovaný obsah. Naopak ak osoba uvádza skutočnosti, ktoré naozaj prežila, potom sa budú ilustratívne pohyby vyskytovať spontánne. (Kubík, s. 146-147)

Verbálne prejavy klamstva

Klamstvo vyžaduje produkovanie presvedčivého príbehu. Ako čas plynie pre klamára je ťažšie zapamätať si všetko, čo si vymyslel. Čím je vymyslený príbeh komplikovanejší, obsahuje viac zauzlení, tým viac existuje pravdepodobnosť, že sa klamár prezradí a začne si skôr či neskôr protirečiť. Výpovede klamárov sú často negatívne, neurčité, vágne, neobsahujúce časové informácie. Ich výpovede obsahujú menej detailov v opisoch činností. Klamári majú tendenciu uvádzať v presnom chronologickom poradí a v tomto poradí sa snažia dej aj udržať. Osoba, ktorá neklame, dokáže príbeh porozprávať aj neštruktúrovaným spôsobom, čo v konečnom dôsledku môže poukazovať na rozrušenie takejto osoby. Klamári uvádzajú vo svojich výpovediach menej detailov, čo môže byť zapríčinené prežívaním úzkosti z odhalenia, ako aj nedostatkom predstavivosti. Pre klamára je ale najnebezpečnejšie nevymýšľať príliš veľa detailov, pretože to zvyšuje pravdepodobnosť, že si niektorý z nich nezapamätá a začne si protirečiť s tým, čo povedal predtým. (Kubík, s. 146-147)

Psychofyzologické koreláty klamstva

Prežívanie strachu z prezradenia, pocity viny, pocity vzrušenia a uvedomovania si možných následkov v prípade odhalenia klamstva spúšťa u klamára fyziologické reakcie ak zvýšenie krvného tlaku, zvýšenie srdcového tepu, potenie a iné. (Kubík, s. 146-147) Ľudia klamú a klamú často. Z istého výskumu správania vyplynulo, že v priemere klameme najmenej desaťkrát za deň, a to vrátane takzvaných milosrdných lží, ktoré vyslovíme, aby sme niekomu neublížili alebo predišli konfliktu. (Ako odhaliť lož, s. 23-24) Strategickou zásadou je, že ak chcete vedieť, či niekto klame, musíme ignorovať, a teda neanalyzovať príznaky toho, že hovorí pravdu. (Ako odhaliť lož 34 s.) Ak vám niekto odpovedá na vaše otázky a pritom si škriabe ucho alebo nos, či trie oko, môžete očakávať, že niečo nie je v poriadku a pravdepodobne klame. Tento signál trenia naznačuje podvedomé váhanie a nespoľahlivosť.

3 Záver

V rámci svojho príspevku sme dospeli k záverom, že politická komunikácia zohráva veľkú úlohu v rámci volebného obdobia. Okrem vhodnej komunikácie, správnych rečových komunikačných techník, sú dôležité aj postoje samotného politika, ktoré zohrávajú dôležitú úlohu na politickom poli. Okrem nich záleží aj od osobnosti a charizmy samotného politika. V rámci jej vytvárania na verejnosti sa o to starajú príslušníci public relations, ktorí im pomáhajú pri ich vystupovaní a prezentovaní. Snažia sa im pomôcť pomocou politickej reklamy získať na svoju stranu verejnosť, niekedy aj použitia nielen presvedčovacích, ale aj manipulatívnych prostriedkov. Presvedčovanie je ovplyvňovanie, v ktorom sa recipient pod vplyvom dobrovoľne, zainteresovane a zúčastnene uisťuje o zdôvodnenosti nejakého stanoviska. Pričom presvedčenie chápeme ako špecifické ovplyvnenie, vyznačujúce sa dobrovoľným, zainteresovaným a zúčastneným uistením sa recipienta o zdôvodnenosti svojho stanoviska. Zatiaľ čo manipulácia pochádza z latinského manus. Na jednej strane ide o narábanie s niečím, manuálna činnosť, na druhej strane je to nepoctivý spôsob konania, cieľavedomé ovplyvňovanie ľudí bez ich vedomia úmyselným prekrúcaním informácií. Manipulovať znamená vnútiť inej osobe alebo osobám myšlienky, názory, konanie, ktoré jej nie sú vlastné a ktoré by inak neprijala a obeť spravidla nevie, že je manipulovaná. Poláková uvádza niekoľko základných metód manipulácie ako vynechanie a potlačenie, lži, neúplné informácie a ich opakovanie, nálepkovanie, transmisia falošných hodnôt, nevyváženosť, framing a „učenie divákov nepýtať sa, prečo“, aspoň stručne podávame ich charakteristiku. (Chudíková, s. 114–116)

V rámci ich prezentovania na verejnosti si môžeme všimnúť aj ich verbálnu a neverbálnu komunikáciu. Napriek prípravám ich mediálnych poradcov, vieme nájsť aj nedostatky, ktorými sa dokážu prezradiť. Nie vždy sa podarí zakryť ich úmysly a vtedy

vieme odhaliť, či sú ich zámery ušľachtilé alebo ide o klamstvo. Mali by sme si preto viacšie všímať správanie súčasných aj budúcich politikov a vnímať, či ich správanie koreluje po verbálnej aj neverbálnej stránke.

4 Použitá literatúra

- ČMEJRKOVÁ, S. *Jazyk, media a politika*. Praha: Academia, 2003. 258 s. ISBN 80-200-1034-3
- CHUDIKOVÁ, E. a kol. *Média-Moc-Manipulácia*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola 530 s
- HOUSTON, P, CARMICEROVA, S. *Ako odhaliť lož*. Madunice: The Vision, 2013. 200 s. ISBN 978-80-89632-05-3
- JABLONSKI, A., W. a kol. *Politický marketing. Úvod do teórie a praxe*. Brno: Barvis-tier & Principal, 2006. 208 s. ISBN 80-7364-011-2
- JIRÁK, J., ŘÍCHOVÁ, B. *Politická komunikace a média*. Praha: Univerzita Karlova - Nakl. Karolinum, 2000. - 163 s. ISBN 80-246-0182-6
- KATUNINEC, M., ZÁLEŠÁK, T., MARTINKOVIČ, M. *Etika a politika*. Trnava: Trnavská uiniverzita, 2007. 199 s. ISBN: 9788080821579
- KUBÍK, O. *Investigatívna psychológia*. Bratislava : EUROKÓDEX, 2012. 384 s. ISBN 978-80-89447-75-6
- MINOGUE, K. *Velmi krátky úvod do politiky*, 2001. Brno: Barrister & Principal, 2001. 116 s. ISBN: 8085947773
- OSHO. *Kniha o Egu*, s. 17. Eugenika, 2008 238 s. ISBN: 8081000683-0-7.
- TOTH. *Lekcie z politickej komunikácie*. Bratislava : Filozofická komunikácia. 2019. 98 s.

5 Kontakt na autora

Lenka Meravá
Trnavská univerzita v Trnave
Hornopotočná 23
918 43
Trnava

Email: lenkamerava@gmail.com

Školitel: prof. Dr. Josef Dolista, Th.D., Ph.DHistorie

Historie

Reakcja Bundestagu IX kadencji na ogłoszenie stanu wojennego w Polsce w świetle protokołów z obrad plenarnych.

Reaction of the Bundestag of the IX term of office to the declaration of martial law in Poland in the light of the plenary protocols.

Maria Reisky

Streszczenie: Polska odgrywała ważną rolę w polityce niemieckiej lat 80. XX w. Odzwierciedla to w szczególności działalność zachodnioniemieckiego parlamentu, który poruszał wiele kwestii związanych ze stosunkami polsko-niemieckimi. Czasami komentowano również bieżące wydarzenia polityczne, społeczne i gospodarcze, które miały miejsce w Polsce. Dnia 13 grudnia 1981 r. wprowadzono w Polsce stan wojenny. Na ulicach miast pojawiły się czołgi i patrole wojskowe, w telewizji można było posłuchać przemówienia generała Jaruzelskiego i przeczytać ogłoszenie stanu wojennego. Poinformował on o licznych ograniczeniach nałożonych na społeczeństwo - m. in. o zakazie strajków i zgromadzeń. Jednak pierwsze strajki wybuchły już w niedzielę 13 grudnia 1981 r., a następnego dnia strajkowało kilkaset fabryk w całym kraju. Opór stale wzrastał. Wydarzenia te były również uważnie śledzone przez niemieckich polityków w Bundestagu. Protokoły z posiedzeń plenarnych są niezwykle ciekawym źródłem informacji o opiniach tych polityków na temat wprowadzenia stanu wojennego w Polsce. W artykule przeanalizowane zostaną protokoły opracowane w trakcie prac dziewiątej kadencji zachodnioniemieckiego parlamentu (1980-1983).

Słowa kluczowe: stan wojenny, Bundestag, Polska, polityka zagraniczna

Summary: Poland occupied an important role in German politics of the 1980's. This reflects in particular the activities of the German Parliament, which raised many issues related to Polish-German relations. Sometimes the current political, social and

economic events taking place in our country were also commented on. On 13 December 1981 martial law was imposed in Poland. Tanks and military patrols appeared in the streets of the cities, on TV one could listen to General Jaruzelski's speech and read the announcement of martial law. It informed about numerous restrictions imposed on the society - among others to ban strikes and assemblies. However, the first strikes broke out already on Sunday 13 December 1981, and on the next day several hundred companies throughout the country went on strike. Resistance has been steadily increasing. These events were also closely followed by German politicians in the Bundestag. The protocols of the plenary sessions are an extremely interesting source of information on the opinions of these politicians on the introduction of martial law in Poland. The protocols produced during the work of the ninth parliamentary term (1980-1983) will be analysed.

Key words: martial law, Bundestag, Poland, foreign policy

1. Introduction

Poland was an important element of West German policy in the 1980's. This is illustrated above all by the activity of the German Parliament, which often debated about Polish issues. The documentation published by the Bundestag is a valuable source of information on topics related to the interest of German politicians in the situation in Poland and shows the complexity of Polish-German relations and enables them to follow political processes. The most important documents published by the Bundestag include the following the plenary minutes of the meeting, which detail the course of each meeting, making it possible to analyse the content of individual minutes and reproduce the process of shaping foreign policy.

The aim of the article is to analyse plenary protocols published by Bundestag and to answer the following questions: How did the German Parliament react to introduction of martial law in Poland? Did the deputies agree with or oppose such conduct of Polish authorities? How did they plan to act on these events?

One of the most important sources of discussion in Bundestag are the mentioned plenary protocols from parliamentary meetings. They provide valuable sources of information, including the shaping of foreign policy, in so far as this area can be influenced by the Bundestag. Each session of the German Bundestag is recorded by stenographers and made available to the public as a plenary transcript, the so-called „stenographic report“. At the end of each meeting, the reports shall be submitted to the President of Parliament, who shall examine them and, if necessary, object to certain provisions. Before publication, speakers have the right to consult the protocols. They can check whether the stylistic corrections made did not change the content of the whole speech or its individual parts. After being signed by the President of

Parliament, the minutes shall be printed and published⁷⁶. Collecting and publishing all protocols in one place allows free and quick access to information contained therein. The protocols of parliamentary sittings are a reliable source, as they are kept up to date and amendments are allowed to a limited extent. The protocols present the current political mood in Bundestag, and show the positions of individual factions and politicians with regard to current German domestic and foreign policy issues. As regards Polish-German relations in the second half of the year the protocols can be examined, among others in terms of economic relations⁷⁷, the issue of German minority in Poland⁷⁸ or the threat of USSR intervention in Poland in 1981⁷⁹.

According to general Jaruzelski at the end of the year 1981, no one was in control of the situation - neither the authorities, nor the Church, nor „Solidarity“. And the only way out was to introduce martial law in order to calm the Moscow authorities and temporarily block the Solidarity movement and plan further steps (Jaruzelski, 1992, s. 1). Martial law was imposed on 13 December 1981 throughout Poland. General Jaruzelski announced it in his morning radio and television speech. On that day the hopes of millions of Poles were broken and the chance for democratic change was postponed for many years.

2. Introduction of martial law in Poland - 13 December 1981.

The decision to impose martial law was accepted as early as December 5, 1981 by the Political Bureau of the Central Committee of the Polish United Workers' Party. General Jaruzelski was given the freedom by his party companions to choose a specific date to start the operation. On the night of 8-9 December 1981, during a meeting with marshal Wiktor Kulikow⁸⁰, gen. Jaruzelski informed him about the planned actions, but did not give a specific date of their commencement.

⁷⁶ All plenary minutes are available on the Bundestag website: <https://www.bundestag.de/protokolle>, accessed 8 September 2020.

⁷⁷ Protocols on economic matters concerning Polish-German relations: Plenarprotokoll 8/197 Sitzung, 18 I 1980, s. 15743; Plenarprotokoll 8/207 Sitzung, 19 III 1980, s. 16590; Plenarprotokoll 8/216 Sitzung, 13 V 1980, s. 17336; Plenarprotokoll 8/216 Sitzung, 13 V 1980, s. 17335; Plenarprotokoll 8/211 Sitzung, 17 IV 1980, s. 16894.

⁷⁸ Protocols about German minority: Plenarprotokoll 8/197 Sitzung, 18 I 1980, s. 15681.358; Plenarprotokoll 8/197 Sitzung, 18 I 1980, s. 15681.

⁷⁹ Protocols on the USSR intervention in Poland: Plenarprotokoll 9/5 Sitzung, 24 XI 1980; Plenarprotokoll 9/6 Sitzung, 26 XI 1980, s. 88; Plenarprotokoll 9/8 Sitzung, 28 XI 1980, s. 238.

⁸⁰ Wiktor Kulikow (1921-2013) - Soviet military and politician, Marshal of the Soviet Union (1977), commander of the Western Group of the Soviet Army troops stationed in the GDR (1969-1971). Chief of General Staff of the USSR Armed Forces (1971-1977) and USSR Deputy Minister of Defence. Commander-in-Chief of the Warsaw Pact States' Armies (1977-1989), General Inspector of the Ministry of Defence of the USSR and the Russian Federation

From a note from this meeting, made by gen. Anoszkina - the adjutant of marshal Kulikow - is that gen. Jaruzelski directly demanded military support after the imposition of martial law, saying: „*Strikes are the best option for us. Workers will remain in place. It will be worse if they leave their workplaces and start devastating party committees, organizing street demonstrations, etc. If this were to cover the whole country, you (the USSR) would have to help us. We can't do it alone*“ (Dudek, 2009, s. 94).

The martial law operation started in the afternoon. The regional commanders of the Milicja Obywatelska (Citizens' Militia) and military district commanders were then instructed to open the sealed envelopes, which from March onwards rested in their safes. There were precise instructions in them. Military movements have begun and Security and MO officers have been called to urgent orders. Before midnight, operations codenamed „Azalia“ (occupation of communication, radio and television centres) and „Jodła“ (internment of Solidarity activists) began.

Martial law introduced 70 thousand soldiers, 30,000 militiamen, several thousand security officers. They were equipped with 1396 tanks and nearly 2,000 of armored transporters. Already on the first night of martial law almost 3 thousand people were interned, mainly „Solidarity“ activists and other independent organisations. The headquarters of the national and regional „Solidarity“ authorities were also seized, in many cases destroying the equipment stored in them without thinking.

The majority of Poles found out about the imposition of martial law on Sunday 13 December 1981. Telephones, television and radio were not working and classical music was being broadcast. Jaruzelski's speech was aired at 6.00, it was repeated on TV at 9.00. He announced the establishment of Military Council for National Rescue, which took over the country. He claimed that the imposition of martial law came at the time of the final threat: „*Our homeland was over the abyss. [...] It's not days anymore, but hours bring a national disaster closer*“. He accused the leaders of „Solidarity“ of leading the confrontation: „*The fighters have to be tied up before they throw their homeland into the abyss of fratricidal combat*“. Speakers dressed in military uniforms in the following hours stated what restrictions martial law imposed on Poles.

Strikes, demonstrations and all protest actions were forbidden. A militia hour from 10 p. m. to 6 a. m. was introduced. Hundreds of establishments have been militarised, announcing that a strike in them is equivalent to desertion, and therefore carries the death penalty. Telephone communication was interrupted, all postal items were subject to censorship. The borders were closed, and without a special pass it was also impossible to leave the place. All social organisations, including trade unions, have been suspended. Only one TV and radio show was broadcast, most

(1989–1992). See: B. Potyrała, H. Szczegóła, *Czerwoni marszałkowie. Elita Armii Radzieckiej 1935-1991*, Zielona Góra 1997.

of the magazines were suspended. The work of universities and school lessons were suspended for several weeks.

The atmosphere of horror was intensified by tanks, armoured transporters and military patrols in the streets. In the absence of access to information, various rumours were circulating. Since the very concept of „martial law“ was not known (there was talk of a state of emergency earlier), many people interpreted its introduction as a sign of the outbreak of war. Soon it turned out that there is indeed a war going on - with your own people (Paczkowski, 2006, s. 23-35).

3. Reaction of the Bundestag to the introduction of martial law in Poland

On 13 December 1981, Chancellor of the Federal Republic of Germany (hereinafter: FRG) Helmut Schmidt paid an official visit to the German Democratic Republic (hereinafter: GDR). Despite the upcoming news of martial law, he did not interrupt talks with Eric Honecker, the head of the communist regime in the GDR, who ordered not only a massive anti-Polish and anti-Solidarity campaign after the creation of „Solidarity“, but also demanded an armed crackdown on this social movement.

The German parliament did not discuss the introduction of martial law in Poland for the first time until five days after that event, as it met for the first time after 13 December 1981. First discussions started with two long speeches: Chancellor Helmut Schmidt and Helmut Kohl. The former expressed deep concern about the development of situation in Poland and introduction of martial law. He mentioned with concern numerous arrests, large internment camps, clashes, wounded and killed. He assured that he fully supports Polish workers. He called for every German politician, because of Polish-German history, to join the appeal of John Paul II, who asked not to spill Polish blood, since so much has already been shed. He also mentioned the meeting of the Ministers of Foreign Affairs of the Member States of the European Community in London, who jointly expressed concerns and expectations with which the governments and nations are observing events in Poland. Above all, he pointed out that Germany, like all the states that are signatories to Helsinki Final Act, will refrain from any interference in the internal affairs of the People's Republic of Poland, trusting that Poles will solve their problems by themselves and without the use of force: *„Our own policy towards the People's Republic of Poland remains a policy of strict observance of the country's national independence. But it also remains a policy that expresses our deep sympathy for the Polish nation“*.

Deputy Kohl expressed his concern about the situation in Poland, he believed it was impossible not to act as a judge in this case since the freely established trade union, a trade union movement that is widely supported in the country, is suppressed by brutal methods of terror when tens of thousands are sent practically to concentration camps

- here he mentioned that the name is Germany's fault - when people are murdered and shot because of their beliefs. He believed that it would not be interference in the affairs of another country, but an expression of deep concern about the situation in Poland. He also did not believe that every Polish citizen would think that Germany would interfere in the internal affairs of Poles if it protested against the injustice that is happening there: „*If we are now talking about Poland and expressing our sympathy for the Poles, we are not judges of Poland but want to be its friends*“⁸¹.

In his statement, Chancellor Schmidt informed that the West German government intends to continue food aid for Poland within the European Community. The humanitarian aid action organized by Germany in the 1980 s is considered to be an extremely important event which changed the perception of Poles by Germans⁸². Since the beginning of the eighties, the supply situation of the Polish society was deteriorating, as a result of which humanitarian aid from Western countries became necessary. This aid peaked in 1981-1982 and Germany was the largest supplier of food to Poland. According to Albrecht Riechers, between 1980 and 1984 the West German state sent over 15.3 million packages to Poles (Riechers, 2009, s. 348). As Helmut Kohl pointed out, „*as neighbours and Europeans we should immediately reflect intensively on what we can contribute so that our European food abundance can, in a spirit of European and Christian solidarity, benefit those who would otherwise suffer from shortages*“⁸³.

The increased activity of the aid sent to Poland was observed just after martial law was declared on 13 December 1981. Such a display of solidarity was seen as an expression of the German will for peace and readiness for peace. The deputies were satisfied with the attitude of the German citizens, who spontaneously went to help the Poles⁸⁴. Chancellor Schmidt informed the German Parliament that by the end of 1981 German citizens had sent about two million parcels to Poland, over 10,000 parcels a day. He also mentioned actions organized to help Poles: the German Red Cross action under the motto „Polish Aid“, the Diakonisches Werk der Evangelischen Kirche action under the motto „Help for Poland“, the actions of the German Caritas Association under the motto „Polish Aid“ and the actions of the German Trade Union Association (*Deutscher Gewerkschaftsbund*) under the motto „Solidarity for Poland“. Parcels could be sent through these organizations or personally⁸⁵. After the liquidation of „Solidarity“, greater responsibility for the aid action rested on the shoulders

⁸¹ Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 9/74 z dnia 18. 12. 1981 r., 4296.

⁸² See: *Polityka i humanitaryzm 1980-1989*, red. M. Świder, Toruń 2010.

⁸³ Plenarprotokoll 9/6 Sitzung, 26. 11. 1980, s. 101.

⁸⁴ Plenarprotokoll 9/74 Sitzung, 18. 12. 1981, s. 4289.

⁸⁵ Plenarprotokoll 9/76 Sitzung, 14. 01. 1982, s. 4405.

of churches and religious organizations, because only this way was there a guarantee that the parcels would reach the most needy. Finally, he asked the participants not to give up their active solidarity with the Poles, because this solidarity is also an expression of our German will for peace and our readiness for peace⁸⁶.

After martial law was declared in Poland, Germany, like in the case of food aid, which was used directly by the Polish population, did not intend to close its doors to economic aid. It was also allowed to provide financial assistance under normal international conditions to Poland as a country, when it returns to the path of renewal and reform⁸⁷. However, MEPs strongly opposed the maintenance of economic aid in the form of credit. They believed that aid should not have been given to the State, but to its population, so that humanitarian aid and the transport of the most necessary goods were enough. Not until the turn of 1982/1983, the federal government stated that it did not intend to grant further „state financial aid“ to Poland. Hermesbürgschaften also did not grant a guarantee for export to the People’s Republic of Poland⁸⁸.

According to deputy Kohl, all fellow citizens in Germany were deeply affected and depressed by the events in Poland. The military council took over in Warsaw. Many tens of thousands, maybe even 100 thousand Poles, were arrested, interned and imprisoned. The people who fought for their freedoms, human rights and human dignity once again stand in the abyss. German citizens were to be deeply shocked by this depressing development. He expressed sympathy and solidarity for the Polish nation. As Kohl said, *„We have a long, tragic, bleeding, guilty history together“*. He recalled the first government statement after the election of Konrad Adenauer as Chancellor in 1949, in which he said that Germany and its citizens want to seek peace, balance and, if possible, a good neighbourhood with all former enemies of the war. He went on to say that this applies in particular to the neighbours in Poland, the neighbours in France and the citizens and state of Israel. He called for everything possible to be done by the citizens of Germany to ensure that these terrible events between the West German state and Poland remain a thing of the past - and that the young generations can come closer together. Many positive contacts have been made in recent years, so the bad news coming from Poland was even more depressing. Deputy Kohl believed that any interference in Poland’s affairs should not be considered as political interference, and that actions guided by pure compassionate concern for the citizens of that country: *„I find it pitiful when it is said that Poland must solve its own problems. Everyone knows who is threatening Poland. What a pitiful reminder not to use strong words now! Who needs them now? How despicable, how wretched and arrogant at the*

⁸⁶ Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 9/74 z dnia 18. 12. 1981 r., s. 4293

⁸⁷ Plenarprotokoll 9/76 Sitzung, 14. 01. 1982, s. 4408.

⁸⁸ Deutscher Bundestag, Drucksache 9/2381 z 7. 01. 1983 r.

*same time seem all those who now say that the reform forces have crossed the border and that the military council measures have only prevented a greater disaster. And yet the disaster is already here. The nation cannot go its own way, because its overpowering neighbour will not tolerate it. But this is the real situation in Poland*⁸⁹.

Deputy Wehrner also spoke on the matter, stating that what was happening in Poland would not be influenced by strong words or mutual accusations, but by peace-building measures aimed at reducing or eliminating the losses that had already arisen between the rulers and Polish citizens⁹⁰.

At the end of that day's proceedings, deputy Rainer Barzel⁹¹ of the CDU/CSU presented a resolution of the CDU/CSU, SPD and FDP parliamentary groups on the Federal Government's declaration of 18 December 1981:

1. The German Bundestag follows developments in and around Poland with growing anxiety and expresses its solidarity with the suffering Polish people and their struggle for human dignity, the rule of law and democracy at this fatal moment.

2. It calls on the Polish military government to prove its credibility by freeing all those imprisoned, restoring the freedoms achieved by the course of reform and renewal, resuming dialogue with the reformed and patriotic forces of the Polish nation.

3. The Polish movement for reform and renewal of human dignity, workers' rights and national self-determination, which has been going on since August 1980, is now being crushed. This dialogue between Polish patriots, existing since the 13th century, which was brutally interrupted on 31 December 1981 and which could have referred to the International Covenants on Human Rights and the Helsinki Final Act, must be resumed.

4. Contrary to General Jaruzelski's fundamental commitment to the Polish reform course, in fact, thousands of leaders of young workers' and peasants' unions, scientists and students are currently under arrest. The free expression of the will of the people is suppressed, violence is used.

5. The German Bundestag recalls the strict obligation under international law of all States, in particular the signatories of the CSCE Final Act, not to interfere with and respect the sovereignty of all States in the interests of security, cooperation and peace in Europe. This results in equally worrying increasing propaganda instigation of the Polish reform course and open or concealed threats of violence against Polish independence from outside.

⁸⁹ Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 9/74 z dnia 18. 12. 1981 r., 4296

⁹⁰ Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 9/74 z dnia 18. 12. 1981 r., s. 4304.

⁹¹ Rainer Barzel (1924-2006) – German politician of the Christian-Democratic Union. He was Chairman of the CDU from 1971 to 1973 and was a party candidate for Chancellor in the 1972 elections, but lost to Willy Brandt from the SPD. Zob. <https://www.hdg.de/lemo/biografie/rainer-barzel/> [dostęp: 20. 09. 2020]

6. The German Bundestag appeals to all citizens of our country, to trade unions and political parties, to churches, to charitable and humanitarian organisations, to young people, to the Polish nation, which is suffering, especially now, for human and moral solidarity, and to provide material aid against hunger, hardship and cold, which this neighbouring nation so urgently needs and deserves today.

7. The German Bundestag calls on the federal government to leave state economic aid to the People's Republic of Poland as long as the repression of the current regime against Poles continues⁹².

The activities of the West German Parliament were not limited to an appeal to send food parcels. In January 1982 Helmut Schmidt went to Washington to discuss the international situation after martial law was imposed. After 13 December 1981, Ronald Reagan announced the introduction of economic sanctions against the People's Republic of Poland and the Soviet Union and tried to get support from the Western allies. In an interview with Alexander Haig, U. S. Secretary of State, Chancellor Schmidt said that the Soviets consider Poland to be 'their' and that Reagan's idea that it could destroy the post-war order, i. e. the division of Europe into democratic and communist, is very uncertain. Schmidt consistently refused to support American sanctions against the Soviet Union and the communist regime in Poland (Musiał, Matusiak, 2012).

In the following year, 1982, the situation in Poland continued to be a frequent subject of discussion. The Chancellor's visit to Washington, mentioned above, has given rise to many objections from some Members. Two of them, Gerhard Reddemann⁹³ and Lorenz Niegel⁹⁴ of the CDU/CSU, asked the Chancellor how the federal government could explain the fact that the Chancellor, together with the US President, expressed his „concern about the pressure exerted by the Soviet Union on Polish renewal efforts“ and explicitly referred to „the responsibility of the Soviet Union for events in Poland“, while the spokesman for the federal government, Secretary of State Becker, has so far given the Chancellor and his ministers a literal assurance that „*the West German Parliament does not share the view that the Soviet Union is to be regarded as the initiator of martial law in Poland*“? In response, Chancellor Schmidt stated that at a government press conference on 30 December 1981 he commented on the situation in Poland and the Western reaction to it. He summarized this opinion in 12 points,

⁹² Deutscher Bundestag, Drucksache 9/1220 z dnia 18. 12. 1981 r.

⁹³ Gerhard Reddemann (1932-2008) - CDU politician from 1947, he was a member of the German Parliament from 1969 to 1994. Zob. R. Vierhaus, L. Herbst, *Biographisches Handbuch der Mitglieder des Deutschen Bundestages. 1949–2002*. Bd. 2, München 2002, s. 670-671.

⁹⁴ Lorenz Niegel (1933-2001) – CSU politician since 1955, Member of Parliament from 1955 to 1990. Zob. R. Vierhaus, L. Herbst, *Biographisches Handbuch...*, s. 603-604.

which were the agreed opinion of the federal government. Point 9 of this opinion states: „We are in close contact with the US Administration as well as with other allies and partners of the European Community“. Answering the journalist's question on this issue, he asked himself whether the Soviet Union should be seen in some way as the initiator of the introduction of martial law in Poland, and stated that the government did not share this view: „*In any case, it was not my intention to release the Soviet Union from the responsibility for the introduction of martial law in Poland with these comments*“⁹⁵.

The following also spoke: deputy Czaja⁹⁶ from the CDU/CSU, who asked the Chancellor what conclusions he drew from President Reagan's speech on television on 23 September 1981. in which he stated that the decision to declare martial law in Poland in December 1981 was made in the Soviet Union already in September. The Chancellor replied that, although the federal government has no information on this subject, it assumes, like the American government, that the Soviet Union has long exerted strong pressure on Polish reform efforts⁹⁷.

4. Summary

To sum up, the eighties were not an easy period for Polish society. Apart from everyday life under communist rule, an unexpected martial law was declared and a general shortage of supplies appeared. Western European countries came to the aid, and Poland received the most help from Germany. The country has sent millions of individual parcels and huge transports of food and essentials. Undoubtedly, this assistance played an important role in the development of Polish-West German relations. Western German church organisations, social welfare organisations, the press, as well as individual politicians called for the participation in the action to help Poland. Interestingly, the question of helping Polish society was met with extraordinary unanimity by Members of the Bundestag, who unanimously claimed that it was the duty of every European citizen. On the other hand, Members of the Bundestag spent a lot of time talking about the situation in Poland and expressed deep concern about the actions of the Polish authorities and Moscow. There were fears of a disturbance of the European order, and often people wondered how events in Poland would affect international politics and relations between West Germany and the GDR. Deputies unanimously stated that the events in Poland should be approached very carefully

⁹⁵ Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 9/76 z dnia 14. 01. 1982 r., s.4453-4454.

⁹⁶ Herbert Czaja (1914-1997) - polityk chadecki, reprezentant niemieckich wypędzonych. Był posłem do zachodniونيemieckiego Bundestagu w latach 1953–1990, wieloletnim członkiem Centralnego Komitetu Niemieckich Katolików i prezesem Związku Wypędzonych w latach 1970–1974. See: Ch. Czaja, *Herbert Czaja - Anwalt für Menschenrechte*, Bonn 2003.

⁹⁷ Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 9/78 z dnia 19. 01. 1982 r., s.4591-4592

so that the West German government was not accused of interfering in the internal affairs of the Polish state. Therefore, in order to support mainly the Polish population, humanitarian and economic aid was decided. Nevertheless, this matter, although politically sensitive, occupied an important place in the Bundestag.

5. Literature

Protocols of the plenary sittings of the 9th parliamentary term Bundestag in 1981
MUSIAŁ B., MATUSIAK D., *Schmidt, Honecker i stan wojenny*, „Rzeczpospolita“
z dnia 25. 08. 2012 r.: <https://www.rp.pl/artykul/926784-Schmidt--Honecker-i-stan-wojenny.html>

Polityka i humanitaryzm 1980-1989, red. M. Świder, Toruń 2010, ISBN 978-83-7611-777-5
RIECHERS A., *Spontane Reaktionen der deutschen Zivilgesellschaft auf die Krise in Polen 1980 bis 1982* [w:] *Amicus Poloniae. Teksty ofiarowane Profesorowi Heinrichowi Kunstmannowi w osiemdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, red. K. Ruchniewicz, M. Zybura, Wrocław 2009, ISSN 0035-9602

PACZKOWSKI A., *Wojna polsko-jaruzelska. Stan wojenny w Polsce 13 XII 1981-22 VII 1983*, Warszawa 2006, ISBN 978-83-7469-428-5

DUDEK A., „Bez pomocy nie damy rady“, „Biuletyn IPN“ nr 12 (107) z grudnia 2009 r., ISSN 1641-9561

JARUZELSKI W., *Stan wojenny. Dlaczego?*, Warszawa 1992, ISBN 83-7066-345-1

6. Contact with the author

Maria Reisky
Uniwersytet Opolski
Instytut Historii
45-084 Opole,
ul. Strzelców Bytomskich 2

Email: mar.reisky@gmail.com

Školitel: Dr. hab Małgorzata Świder

Friends and Enemies of Poland. The Solidarity and the Crisis in the early 1980 s in the interpretations by Milan Matouš

Dominik Marcinkowski

Summary: This article is focused on the thought of Czechoslovak communist party researcher Milan Matouš and the interpretations, that were compiled by him about events in Poland, that took place at the beginning of 1980 s. They were related to creation of the civic movement Solidarity and crisis situation in the sphere of economy, society and policy. In 1982 Milan Matouš published the work „The Conspiracy against Poland“, that, according to Marxism-Leninism doctrine, had described and explained complicated situation that arisen in the Polish People's Republic.

Key words: Solidarity, Communism, Milan Matouš, crisis, Carl Schmitt, Poland

The experience of Polish comrades will provide deepen answers for analogic questions, that were put and replied by the „Recommendation from crisis’ transformations in party and society after 13th convention Communist Party of Czechoslovakia“⁹⁸ (Matouš, 1982, p. 6)

⁹⁸ „Recommendation from crisis’ transformations in party and society after 13th convention Communist Party of Czechoslovakia“ was an official document passed by the Central Committee Communist Party of Czechoslovakia on 10 December 1970. By means, it was closed the first wave cleansings party members, who had supported Prague Spring in previous years. In this document, communist party interpreted events from years 1968-1969 as a political crisis, that was solved, thanks to the „brother's help“ of the Warsaw Pact armies on 21st August 1968. In fact, that was a military invasion. „Recommendation, that „was a unique „catechism“ for dogmatic side of communist party, which pleaded it as an excuse to block attempts of reforms, that could breach the internal *status quo*. See: *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ*, Praha 1972; www.ustrcr.cz/uvod/antologie-ideologickyx-textu/pouceni-z-krizoveho-vyvoje/ (access 10. 10. 2020).

1 Introduction

The words, that were quoted above, come from the introduction to Milan Matouš book entitled „The Conspiracy Against Poland“ (from Czech original: „Spiknutí proti Polsku“), which was published in Prague in 1982 in edition of 6 000 copies⁹⁹. In this sentence, author had combined two important post-war political crises in the Central and Eastern Europe – Czechoslovak „Prague Spring“ from 1968 and Polish „Carnival of Solidarity“ from the years 1980-1981.

When Matouš finished his book, he was a deputy director of the Marxism-Leninism Institute of the Central Committee Communist Party of Czechoslovakia and chief of the department of struggling with anticommunism in the same institution. He had been in this position since 1970¹⁰⁰. Matouš became a member of communist party in 1945. He started political career at the end of 1940 s in the Culture and Propaganda Department of the Regional Committee of Communist Party of Czechoslovakia in České Budějovice. In the 1950 s and 1960 s, he had studied in the Political-Military Academy in Prague, where he had been also working as an assistant for a certain period of time. Milan Matouš had worked in Marxism-Leninism Institute to the end of 1980 s and, this time, he had published eight books¹⁰¹, among which there is one, which is under a discussion by this article. The main goal of this book was to describe and explain events, that took place in Poland on the basis of Marxism-Leninism doctrine. This approaching was surely an effect of Matouš place of work as well as professional position, but most probably it was also his real belief. In memories he had published in 2019 on the website of communist journal „Dialog“, he admitted that one of his the most important life experience was “(...) constant self-improving in Marxism-Leninism theory, its philosophy, sociology and science communism. Not

⁹⁹ In advance Milan Matouš had published an article about this problematic in ideological journal „Nová Mysl. Revue socialistického humanismu“ (Matouš, 1981).

¹⁰⁰ That was the very beginning of existing the Marxism-Leninism Institute. It was established in May 1970 as a basic research institution of the Central Committee Communist Party of Czechoslovakia. Institute had researched theoretical problems of socialism developments in Czechoslovakia, history of Communist Party and international communist, as well as workers' movement. It also served to state propaganda. Institute had employed 51 scientists, 95 administrative workers and 16 technicians. See: www.totalita.cz/vysvetlivky/s_ksc_org_04.php (access: 10. 10. 2020).

¹⁰¹ In turns: *Fronta bez příměří* (1975), *Pravda se prověřuje v boji* (1977), *Úloha revizionismu v současném ideologickém boji* (1979), *Spiknutí proti Polsku* (1982), *K povaze a příčinám změn v ideologickém zápase* (1985), *K teoretickým problémům soudobého ideologického boje* (1987), *Rostoucí úloha marxismu-leninismu a ideologický boj* (1987), *Říjen v zrcadle sedmi desetiletí* (1987).

only by the book, but also by searching for Marxist-Leninist answers for practical questions“ (Matouš, 2019).

The goal of this article is to look closely at Milan Matouš interpretations of Polish events at the beginning of 1980 s, in the process of a research, that was proceeded with a help of Carl Schmitt theory about the concept of policy. It was determined, that what is *political* depends on relations and differences between *friends* and *enemies*. Carl Schmitt's theory, which was worked out in 1927, did not refer directly to Milan Matouš way of thinking – it was older than it. However, this theory helps to understand general character of his book and separate what was science comparing to political things. In description of the situation in Poland, the author used mostly categories, that are belonged to the sphere of politics – associated with dividing participants of events into *friends* and *enemies* (Schmitt, 2012, p. 254). The concept of *enemy*, which was continuously used by Matouš, is also inherent element of communistic political thought (Trembicka, 2014). In fact, this concept was not as strongly characterized by negative features in a period, which was discussed, as in the Stalin's time though. Then, *enemy* was demonized and presented like a monster. But, it had played still a social stimulating role (at least as in intention) and drew line of political division in the struggle between socialism and capitalism. After political breakthrough in 1956 picture of *enemy* became more indistinct. Instead of concrete figure, it was used as an abstractive generalization of hostile capitalist *system* (Kolář, 2019, p. 150). That is a general premise to order results of research, which are presented in this article, according to Schmitt's way of understanding the policy, likewise by taking into consideration a specific character of the category of *enemy*, according to the communistic thought.

The main research questions, which will be answered on the basis of this article, are: How Matouš interpreted origin, way of acting and aim of „Solidarity“? How he had estimated situation in Poland, likewise individual groups as well as, who were engaged into them? What had he found as an important and interesting fact in particular? What sources had he used? Whether Matouš had honestly adduced facts or made them distorted? Why his interpretation got this shape and to whom it was directed?

The issue, which was imposed above, is an addition to quite rich research' amount in the sphere of Czechoslovak attitude toward Polish crisis at the beginning of 1980 s. Until now, this issue was researched from the side of documentation, that was created by the Communist Party of Czechoslovakia (Tůma, 1998; Rychlík, 2009), the Polish United Workers Party (Kobus, 2006), diplomatic perspective (Szczepańska, 2010), some press titles (Marcinkowski, 2020), activities of secret services (Blažek 2011, 2013) or independent initiatives (Blažek, 2003). But, until now, no one have

tried to look through Milan Matouš' thought about „Solidarity“ and Polish crisis¹⁰² in a more detailed way.

2 Content of Matouš work

„Spuknutí proti Polsko“ consists of short introduction, four chapters, several source attachments and list of abbreviations, which were used in the work. In the introduction author had appointed the goals of his book, that are describing the most important political and ideological international aspects of „the crisis and counterrevolution“ in Poland, analyzing way of acting of „anti-socialist forces“ in the context of „imperialistic and anti-communistic“ strategy and tactic, as well as comparing Polish experience in „fighting with counterrevolution“ to experience of Hungary in 1956 and Czechoslovakia in 1968. In this part of work, Matouš tried to indicate some continuity and maintaining tendency of imperialistic policy of the United States, that applied fighting socialism off in the places around the world.

In the second chapter, which is entitled „Destabilization of socialism in Poland“ author characterized „forces“, that, according to his point of view, were hostile towards that political system of the Polish People's Republic, and which tried to destroyed it. Matouš had pointed out international reactionaries, revisionists inside the Polish United Workers Party, internal enemies of socialism, nationalism and the Catholic Church.

The following chapter is entitled „Polish counterrevolution in the international context“. It is focused on analyzing the situation in Poland as well as putting it to the Cold War context of struggles between socialism and capitalism. It is the lengthiest chapter, divided for eight parts in turns about: crisis and counterrevolution, their goals, class attitude towards hostile forces and their organization, socialistic forces inside state, intervention from abroad, inventions about „soviet threat“ and real, according to author, help for Poland from the side of the Soviet Union. The final chapter is about international reactions towards Polish events, both from the West countries and the East as well.

As an attachments to work, Matouš had enclosed a letter from the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union to the Central Committee of the Polish United Workers Party from 5th June 1981, text of Wojciech Jaruzelski speech on 13th December 1981, in which the First Secretary of Polish Communist Party had announced an imposition of the martial law, resolution of Central Committee of the Polish United Workers Party on 25th February 1982 and documents, that were

¹⁰² Among researchers, who were mentioned above, exceptionally Jan Rychlík had written a book about Milan Matouš. Jan Rychlík though is a researcher, who regarded it as „comprehensive interpretation of Polish Crisis from the perspective of Czechoslovak Communist Party leadership“ and he did not handle with its more detailed analyzing (Rychlík, 2009, p. 209).

supposed to testify counterrevolutionary activity in Poland. Among the documents of the last kind there were instructions on organizing Protecting and Disciplinary Guard of Confederation of Independent Poland, letter of German media mogul Axel Springer to Lech Wałęsa, documents of the Solidarity information office in New York, as well as other letters and instructions, that were created by the internal Solidarity structures.

The primary source basis' of Matouš work, apart from attachments that were mentioned above, are press titles. Author used newspapers and magazines from Czechoslovakia (Rudé právo, Tribuna, Nové slovo, Život strany, Nová doba, Tvorba), Poland (Trybuna Ludu, Wojsko Polskie), Great Britain (the Guardian), United States (The New York Times, the Time, Newsweek, the New Republic) and West Germany (der Spiegel). Additionally, a great part of Matouš book is based on the official documentation from the conventions of communist parties, as well as speeches of its leaders, that were published in previous years. He had also referred to works of American and Soviet theoreticians of politics.

3 Polish Solidarity in the Cold War Struggle

Solidarity came into being as a massive civic movement, which was started with the protest against rising of food prices and breaking workers' rights. They started in July and August 1980 and spread through the whole country. The most famous was in the Vladimir Lenin Shipyard, where workers were leaded by electrician Lech Wałęsa (Ash, 2009, p. 35). The Solidarity was also a result of the desire, which was existing in some force inside the Polish People's Republic, which could be some alternative for communist rule and a platform for defending civilians' right as well. Workers' protest was a turning point, which, along with some others favorable factors, had leaded to the creation of 9.5 million independent federation of free trade unions. The official one, which was ruled by the Communist Party, had 8.6 million members at the same time (Kershaw, 2018, p. 277). After the sixteen months of Solidarity legal acting, communists decided to impose a martial law and put army onto the streets. The aim of this act was to gain full control for public life again, to throttle independent trade union structures, to force obedience of society by means of fright and delegating of Solidarity in the end (Sowa, 2011, p. 505).

Milan Matouš had interpreted outlines of the events, that were mentioned above in completely different way. He had connected events in Poland to the global battle between socialism and capitalism. This struggle, according to his understanding was a main topic of those times:

Along with the development of socialism and intensifying of the crisis of capitalism, this battle is sharpening and broadening at the same time. It becomes more

complicated and pulls to its stream various social strata, political and ideological currents as well as national movements (Matouš, 1982, p. 10).

This division resembled Carl Schmitt concept concerns differences between *friends* (socialism) and *enemies* (capitalism) as well as a conflict situation in the public sphere or possibility of appearing this conflict, which is existing in relations between them. At the same time, he identified capitalism with imperialism – a constant desire of one state to broaden its political or economic control on the other ones (Heywood, 2007, p. 334). Due to Matouš, „the most barbaric face“ of imperialism was Nazism, which had endeavored towards annihilation states and nations (Matouš, 1982, p. 14). This reference to Nazism was supposed to be a warning towards the result of capitalist victory on socialism, which gained strength from tragic history of the Second World War. Matouš had judged a creation of Solidarity as an attack from the side of „the American imperialism“, which moved from the negotiation position, that supposed to put socialist countries vigilance to sleep - to the phase of confrontation. The main tool or weapon, which had been used by the imperialists during fighting with socialism was „destabilization“ of an internal situation in individual states. Matouš marked it as a general and permanent tactic of the United States towards all socialist states (Matouš, 1982, p. 48). Author noticed, that such thing was not only Polish issue, but also concerned political crisis in Chile (1973), Iran (1953), Guatemala (1954), Hungary (1956) and Czechoslovakia (1968).

„Destabilization“ was supposed to be based on four pillars. The first ones were economic measures consisted on supporting one socialist state and diminishing others at the same time. In intention, it would lead to make „socialist community“ weaker and more confrontational. The second type of measures have political nature. According to Matouš assumption they encompassed to form the oppositional groups and pushing liberalization internal affairs in socialist state by means of economic, diplomatic and ideological pressure (Matouš, 1982, p. 51). Another sort of measure was an ideological one. It had been related to developing an economic cooperation through growing dependence of one state on financial supporting from the West. When hope of citizens for improving their life condition will be growing, this help should be stopped and situation on the market will change to worse, then it supposed to have a bad impact for mood of society, what would be used in more effective propaganda action (Matouš, 1982, p. 52). The last kind of measures had an army nature and was connected with growing military potential of the United State and the NATO Pact, what would effective possibility of intervention (Matouš, 1982, p. 52).

Author of „Spiknutí...“ claimed, that all of these measures were supplied during Polish crisis by the West imperialists. On the opposite side towards this hostile group, stood socialist friends of Poland.

3.1 Friends

„The sword of counterrevolution“ in Poland was supposed to be aimed to the foundation of the socialistic state – the leading role of the Communist Party and friendship with the USSR (Matouš, 1982, p. 137). They were *friends* of Polish people, who were the main heroes as well as victims of counterrevolution in the Matouš' interpretation.

He had claimed, that the Communist Party was partly responsible for coming into being the counterrevolution process. It was an effect of neglecting the „ideological fight“, which, by the way, was a Matouš craft, so he wanted surely to show its importance. He recognized that Communists in Poland have not fought with revisionism, tolerated private sphere in agriculture and made financial debts on the West. According to Matouš, the key fault of Polish leadership was also that they did not confess to the mistakes, that had been committed by them, but pretended, like a crisis situation is not existing and did not take any preventive measures: „And this is a historical responsibility of [Edward] Gierek leadership in front of Polish United Workers Party, Polish society and its international responsibility as well“ (Matouš, 1982, p. 95). But, in spite of these all mistakes, the whole blame could not be put on the Polish United Workers Party only. Matouš noticed that, it was rather a victim, who needed help.

Of course, Poland was supposed to get help from friends from the socialist community. The greatest of them was the Soviet Union, but Czechoslovakia was immediately after it. How the author of „Spiknutí...“ described this help?

He appraised an attitude of the USSR towards Poland as a diametrically different from attitudes of the West countries. Matouš noticed, that the Soviet Union had been helping Poland since the beginning of building socialism in this state as well as during crisis in the early 1980 s. Then, in the frame of selfless help Soviets had supposed to deliver to Poland strategic resources, energy, industrial products and food. And they had done it “(...) without any hum, without ostentatious advertisement, which have accompanied every questionable „parcel's action «” on the West. Additionally, during communist' parties' leadership meeting at the Crimea peninsula on August 1981, the Soviet Union leadership was supposed to give Poland an important financial aid and to postpone repayment of loans (Matouš, 1982, p. 186). In the reality, the aid from the side of USSR took place and reached hundreds millions dollars in 1980, but along with the development of situation in Poland and raising dissatisfaction of Soviet Leadership, it started to be questioned. In the end, on September 1981 they had announced a radical reduction of this aid (Sowa, 2014, p. 488). What is interesting, Matouš did not mention concrete numbers of Czechoslovak financial aid to Poland, which had reached 36 million roubles to the end of 1982 (Szczeпаńska 2010, p. 70).

Matouš had pointed out though, that help from the socialist countries was not only economic, but also political one. An example of this was a document, which was

announced by the leaderships of the Warsaw Pact states during session in Moscow in December 1980. They stated that „socialistic Poland, the Polish United Workers Party and Polish people“ could count on brother solidarity and support from states members. Matouš had also mentioned other speeches, letters and resolutions, which were supposed to support Poland in political way. Among them appeared statement of Gustáv Husák - the First Secretary Czechoslovak Communist Party. It was delivered during 16th party convention on 6th April 1981. He said:

Further existing the Polish People's Republic as a certain member of socialistic community is an important factor of stability in European and global policy. We have to recall our clear state to everyone, who tries to use events in Poland for stirring anti-socialist campaign up, that defending socialistic system is a thing of every socialistic state, as well as it is a social issue of socialistic community countries, that are determined to safe their interests and socialistic output of their people (Matouš, 1982, p. 189).

In this speech an adjective „socialistic“ had appeared for several times, despite of the fact, that such repetition is declined by every linguistic case. Probably it was used to show an official position of Czechoslovakia in clear way, as well as to take up a position of the Soviet Union supporters.

In the picture, which was drawn by Matouš, Czechoslovakia had helped Poland also by means of excellent attitude of its citizens. According to him, after August 1980, Polish reaction tried to penetrate Czechoslovakia delivering by means of alleged „tourists“ in fact agitators of Polish dissident organizations. They supposed to try to organize strikes in the territory of CSSR and to spread a disinformation about events in Poland. But Matouš claimed, that “(...) aroused rather resistance than sympathy of our people. Solidarity also failed in establishing relations with trade unions from neighboring countries“ (Matouš, 1982, p. 150). He obviously forgot about relations between dissidents group in Poland and Czechoslovakia, that started to cooperate in limited way since second half of 1970 s, but this relation was still a symbolic example of solidarity in resistance to communist power, which exists above the state borders (Kamiński, Blažek, Majewski, 2017). And it was because of the fact, that he had considered them only as enemies.

3.2 Enemies

In Matouš' interpretation creation of Solidarity was not only an effect of mistakes, that were committed by ruling communist party and economic crisis, but also “(...) the intentional work of class enemy, his organized attempt to destroy socialism“ (Matouš, 1982, p. 98). It was supposed to be connected with intensive work of external and internal „centers of sabotage“. The chief enemies of Poland in the Milan Matouš interpretation were capitalists and „imperialistic circles“ on the West. Probably by this

epithet, he wanted to point out a political variety of the West world and distinguish their enemies from friends, especially communists, who had supported the Soviet Union and its official line towards Polish events. An example of such a friend was Gus Hall, the leader of Communist Party in the USA, who was quoted quite often by the Matouš. His articles about Poland were also published in Czechoslovak official press (Hall, 1980, 1981).

Matouš had indicated, that in the middle of 1970 s the United States and the West Germany became more interested in Poland, because of the fact, that they recognized this country as the weakest member of socialist community. They were supposed to have a try to get an information, about possibility to use this situation and to prepare a special tactic for this situation. At the same time, the raised activity of Polish exile journal „Kultura“, which had been publishing in Paris, as well as the Literature Institute and Polish section in the Radio Free Europe. Everything was supposed to be supported by the CIA, likewise by the dissidents' groups, that were created in Poland (Matouš, 1982, p. 53).

The main way, by means of which the West was supposed to deliver financial aid for Polish counterrevolution was an American trade union central AFL-CIO (American Federation of Labor and Congress of Industrial Organizations). Matouš called it as „right wing“. By means of Polish Workers Aid Fund, it collected money from donors. But it was only a guise for financing from the budget of CIA¹⁰³. Money was supposed to be deliver to Paris department of AFL-CIO, where there had been bought an equipment for Solidarity and through to Sweden was sending to Poland (Matouš, 1982, p. 164). Author of „Spiknutí...“ noticed, that apart from American, Solidarity was supported by the West Germans, French, Japan and British trade unions.

Using the trade unions in supporting the Solidarity was supposed to be a propaganda action, that present socialistic state as a hostile towards workers and only cover for real interest. According to Matouš it was an element of characteristic myth, that the United States tried to create. It was a myth about workers' rebellion against theoretically workers' rule. The goal of this operation was to humiliate propagandistically the Polish United Party and whole socialistic community as well (Matouš, 1982, p. 160).

Among external enemies Matouš also saw „Zionistic centrals“, especially American Federation of Polish Jews. Their role in Polish crisis was supposed to be consisted of making pressure on Polish exile environments. By means of them, Zionists tried to broad their influence on Poland through media, group of artist and „economic roads“ (Matouš, 1982, p. 95).

¹⁰³ In reality to the December 1981 Solidarity received financial support from the AFL-CIO amounting about 250 thousand dollars (Rachwald, 1990, p. 50).

In the thought of „Spiknutí...” author, the acting international enemies of Poland rested on „anti-sovietism“, that were common on the West:

International reaction, which was led by imperialistic circles in the USA tried to use anti-sovietism in relation to Polish events to block current negotiations between the East and the West again, to use it to renewal of cold war and to raise an armament fever (Matouš, 1982, p. 184).

However, Matouš convinced, that imperialism would not gain any success in Poland without its agents, whose had been acting inside the country. On the one hand, they were supported by the West capitalists aid, and on the another hand, by the Catholic Church prestige and popularity as well as nationalistic ideology inside the country. Czech author considered that: „Nationalism and religion are two main ideological spheres, where reaction places hopes in fight against socialism (Matouš, 1982, p. 85). He had noticed, that the Catholic Church in Poland is traditionally strong and popular among the society. What is more, its power was raised after the election of Polish cardinal Karol Wojtyła on the Pope. Unfortunately, the Church' influence in the country was an obstacle to its modernization:

As a frog in source, it has been disturbing creating strong workers' class spirit with cooperative, real socialistic agriculture. Reactionary influence of Catholic Church was depended not only in direct participation in establishing anti-socialistic forces' network, but also co-founded its dangerous political soil (Matouš, 1982, p. 93).

The counterrevolution, which was based on the Catholic Church and nationalism ideology was divided by Matouš to several groups. The first kind of them were revisionists - members or ex-members of the Communist Party. Their importance could increase because of the „Negligence of Marxist-Leninist theory, tolerant relations towards bourgeois ideology and abundance of revisionism“ (Matouš, 1982, p. 61). To this group Czech author numbered philosophers Leszek Kołakowski and Adam Schaff as well as politicians of the United Workers Party, who wanted to change the way of functioning of Polish political system, like Andrzej Werblan, who was engaged into creation of so-called „horizontal structure“ in party. For Matouš it was irrefutable proof for the fact, that the Solidarity is attempting to rule in the party. The last group of revisionists were people like Jacek Kuroń, Karol Modzelewski and Adam Michnik, who had started as young revisionists in state organizations, but after that moved to more radical dissident positions and they created „the heart of internal opposition“, which was an another kind of internal enemies. Milan Matouš had characterized them as “(...) people with anti-socialist orientation, who are organizing step by step, penetrating social structure if possible, publishing illegal journals and creating network of informers“ (Matouš, 1982, p. 68). He pointed out three groups, the dissidents of which were organized into: Workers' Defending Committee (KOR), Confederation of Independent Poland (KPN) and Movement for Defending Human and Civil Rights

(ROPCiO). Mostly, he was taking care of the first and the second group. KOR was recognized as an environment, that wanted to change a political system in Poland in evolutionary way. In contrary to this, Matouš had recognized KPN as revolutionaries and, what is more, he assumed that they had "(...) measures to physical liquidation of Polish communists" (Matouš, 1982, p. 193).

For a wider description of the internal enemy, the author of „Spiknutí..." had presented views of particular dissidents. An important fact is that, he referred not only to Polish or Czechoslovak sources, but also to German and American ones. For instance, he had quoted conversation between Adam Michnik and journalist from „Der Spiegel" newspaper, that took place in August 1980. Polish oppositionist praised a gentle politic of Polish leader Edward Gierek towards dissident environment and had been talking about his idea of social agreement. Matouš commented it: „We have to recall old wisdom, which says: if the enemy praises you, you should be careful and think, what mistakes you are doing" (Matouš, 1982, p. 69).

By means of quoted dissidents' words, Czech communist was supposed to gain an effect of disgusting their views. Although it is difficult to say, whether he gained this effect. A good example is a passage where he had characterized views of Leszek Moczulski – the leader of KPN, which was described above. From the phrase, which was written by Matouš we could disclose, that the Moczulski' independent trade unions were the first step in fighting of all Poles with communist regime and the main goal of KPN was an independent Poland, free from the Soviet domination and dictatorship of the Polish United Workers Party (Matouš, 1982, p. 101). This views could be also attractive for many Czechs and Slovaks – who were disappointed by the Soviet Union after military intervention on August 1968 and tired of internal stagnation during normalization era. Why Matouš decided to quoted this views? Whether he had thought, that for Czechs and Slovaks it would be too radical? Maybe he was a true believer in communism and friendship with the Soviet Union? Probably, all answers for these questions would be affirmative. But, it is impossible to proclaim that on the source base, which had been gathered. In his description of enemies, Matouš wanted to present their variety and danger, that were hidden behind of it.

Simultaneously with description of the situation in Poland, which was based on Marxism-Leninism doctrine and tailored to its frame, Matouš used the false propaganda calques to present Solidarity. One of them was allegedly significant role of criminals, who were engaged into particular actions. Matouš wrote:

Organizers of counterrevolution in Poland were given to understand in a clear way, that they were solicited towards sympathy and participation of non-social and criminal elements. They defended criminals, because they wanted to let them know, that they are on the side of everyone who is not on the side of socialistic social system (Matouš, 1982, p. 111).

An example of that was a campaign for freeing Jerzy and Ryszard Kowalczyk brothers, who were sentenced for death and life accordingly in 1972, cause they had blown up the hall in the High Pedagogical College in Opole, where it was supposed to provide a ceremony on the occasion of Day of the Citizens' Militia and the Security Service to take place. This action, started too soon and no one was injured because of that, while it was a form of protest against brutal suppression of workers riot by the communist authority on the Polish coast in 1970. As a result of it, over 40 strikers were killed. But for Czech communist this action was only a criminal bomb attack¹⁰⁴.

Milan Matouš wrote also about „raiding parties“ of Solidarity, that were supposedly organized by its radical members and about often jailbreaks that took place during 16 months of Solidarity legal functioning (Matouš, 1982, p. 195). For him the confirmation of that counterrevolution and crime was a cooperated disappearance of crimes after martial law introduction. In this absurd argumentation he did not noticed, that the martial law had paralyzed all social life in Poland - criminals could not be an exception. But, it was not anything common with alleged criminal connections of Solidarity.

According to the interpretation, which is been analyzed, the intensive activity of socialism' enemies – both inside and outside Poland, had almost leaded to tragedy and harm of many Polish people. Milan Matouš judged that:

The attempt of counterrevolution brought Poland on the edge of economic catastrophe, turned living standard of million workers over, threatened base of socialism in country and leaded nation on the very edge of civil war (Matouš, 1982, p. 98).

Fortunately, everything was stopped by the „healthy forces“ inside Poland, that imposed martial law and saved Polish citizens, economy and socialism in the country. However, Matouš claimed that was not the final end of “(...) fight with counter-revolution elements“. Enemies were still waiting in country and abroad. Continual struggle with them “(...) is not an easy job, but confirms a correctness of communist optimism“ (Matouš, 1982, p. 221).

4 Conclusion

Milan Matouš brought crisis in Poland to global war between capitalism and socialism and by means of that he had tried to present topicality of this struggle and its

¹⁰⁴ Many adversaries of Communist Party also recognized action of Kowalczyk brothers as a terroristic one and they disagreed with that kind of protest against authorities. However, literary and dissident environments strongly contributed to commutation of Kowalczyks' sentences (Sowa, 2011, p. 404). Nowadays Kowalczyk brothers are often recognized as heroes. In 2018 they were honoured by Opole City and one of the main streets in this town to Strzelce Opolskie direction was named Jerzy and Ryszard Kowalczyk Street instead of previous name Defenders of Stalingrad Street.

significant role in the public life. These whole interpretations of Polish events in early 1980 s were effects of official attitude of the Communist Party of Czechoslovakia, which was based on the Soviet Union line those times. He had created a narration, which presented the whole situation with division into *friends* and *enemies*, what was logical and justified according to Marxism-Leninism doctrine, which was a theoretic basis of Matouš' work. However, it did not push the author closer to true reasons, course and effects of crisis in Poland, but explain it according to political interests of communists. It was the chief course for Matouš. In his description, he had divided the whole situation into camps of friends and enemies (similar in the political theory of Carl Schmitt), because of the political science purpose of his work. It was likewise an effect of international connections – subordination to the USSR, official Marxist-Leninist ideology in public life, but also specific internal situation in Czechoslovakia. After suppression of „Prague Spring“ – which is also recognized as a counterrevolution - „true and healthy“ communists had implemented politics of stagnations in social life and providing of reforms. On the theoretical and legal levels, it was connected with „Recommendation from crisis' transformations in party and society after 13th convention Communist Party of Czechoslovakia“, which was mentioned in the very beginning of this article. The crisis situation in Poland was a danger for Czechoslovak leadership, but it was also an opportunity to justify the normalization policy, by means of pointing out enemies, who were lurking on destroying socialism and its whole output - not only political and social, but also economic one. They were only supposed to wait for a proper occasion. Matouš wanted to show it in visible way. Did he make it in convincing way? It is difficult to estimate. Many years later the author of „Spiknutí...“ claimed, that whole edition of his book was sold in one week (Matouš, 2019). But he did not write anything about feedback – people's opinions, reactions, reviews. Perhaps part of readers convinced to Matouš' interpretation or some its points. Mostly he had presented real facts, but very often he bended them mostly to political, but not cognitive functions. And this is main premise for treating his book not as a serious scientific work, but as a political tool, as well as like an interesting source, which shows Czechoslovak communists' attitude towards the Polish „Carnival of Solidarity“.

5 List of References

- ASH, T. G., *Jesień wasza, wiosna nasza*, Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej, 2009. 490 pp. ISBN 978-83-61006-67-1.
- BLAŽEK, P., *Solidarita se Solidaritou. Opoziční hnutí v Československu a vyhlášení polského „válečného stávu“ v prosinci 1981*, in: *Od rywalizacji do współpracy. Relacje polsko-czeskie w badaniach młodych historyków z Polski i Republiki Czeskiej*, ed. D. Dąbrowski, Wrocław: KEW, 2003, pp. 245-265, ISBN 83-891-85-059.

- BLAŽEK, P., *Służba Bezpieczeństwa Państwowego a Polacy w Czechosłowacji na początku lat osiemdziesiątych XX wieku*, in: *Internacjonalizm czy...? Działania organów bezpieczeństwa państw komunistycznych wobec mniejszości narodowych (1944-1989)*, ed. J. Hytrek-Hryciuk, G. Strauchold, Warszawa-Wrocław: IPN, 2011, pp. 515-124. ISBN 978-83-76-2928-61.
- BLAŽEK, P., *Czechosłowacja a kryzys w Polsce w latach 1980-1981*, in: *Świat wobec Solidarności 1980-1989*, ed. P. Jaworski, Ł. Kamiński, Warszawa: IPN, 2013, pp. 148-160. ISBN 978-83-7629-60-36.
- HALL, G., *Socialismus zvíťazil!*, in: *Tribuna*, 1980, no. 40, pp. 8-10.
- HALL, G., *Imperialismus a Polsko. Strategie a taktika kontrarevoluce*, in: *Tribuna*, 1981, no. 31, pp. 3.
- HEYWOOD, A., *Ideologie polityczne. Wprowadzenie*, transl. M. Habura, N. Orłowska, D. Stasiak, Warszawa: PWN, 2007. 370 pp. ISBN 978-83-01-15249-9.
- KAMIŃSKI, Ł., BLAŽEK, P., MAJEWSKI, G., *Hranicím navzdory. Příběh Polsko-československé solidarity*, Praha: ÚSTR, 2019. 317 pp. ISBN 978-80-87-912-60-7.
- KERSHAW, I., *Roller-Coaster. Europe, 1950-2017*, London: Penguin Books, 2018. 665 pp. ISBN 978-0-241-18716-6.
- KOBUS, A., *Czechosłowacja wobec narodzin, rozwoju i delegalizacji „Solidarności“ (1980-1982)*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2006. 199 pp. ISBN 978-83-744-1318-3.
- KOLÁŘ, P., *Soudruzí a jejich svět. Sociálně myšlenková tvářnost komunismu*, Praha: NLN, ÚSTR, 2019. 295 pp. ISBN 978-80-7422-592-5.
- MARCINKOWSKI, D., *NSZZ „Solidarność“ w karykaturze czechosłowackiego tygodnika „Tribuna“*, in: *Studia z historii najnowszej*, tom. 2, ed. R. Łatka, M. Przeperski, Warszawa: IPN, 2020, pp. 141-160. ISBN 978-83-8098-995-5.
- MATOUŠ, M., *Tři čtvrtě století komunistou*, in: *Komunistický list „Dialog“*, 2019, www.dialog.kominternet.cz/e-knihy/ (access 06. 10. 2020).
- MATOUŠ, M., *Spiknutí proti Polsku*, Praha: Svoboda, 1982. 269 p.
- MATOUŠ, M., *Antikomunismus a současný vývoj v Polsku*, in: *Nová Mysl*, 1981, no. 4, p. 80-92.
- Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ, Praha: Svoboda, 1972.
- RACHWALD, A. R., *In Search of Poland. The Superpowers' Response to Solidarity, 1980-1989*, Stanford: Hoover Institution Press, 1990. 149 pp. ISBN 081-79-896-25.
- RYCHLÍK, J., *Společenstvo czechosłowackie i Komunistyczna Partia Czechosłowacji a wydarzenia w Polsce w latach 1980-1981*, in: *Między przymusową przyjaźnią a prawdziwą solidarnością. Czesi-Polacy-Słowacy 1938/39-1945-1989*, ed. P. Bláček, P. Jaworski, Ł. Kamiński, Warszawa: IPN, 2009, pp. 207-220. ISBN 978-83-7629-115-4.
- SCHMITT, C., *Teologia polityczna i inne pisma*, transl. M.A. Cichocki, Warszawa: Aletheia, 2012. 314 pp. ISBN 978-83-61182-79-5.

- SOWA, A. L., *Historia polityczna Polski 1944-1991*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2011. 769 pp. ISBN 978-83-08-04769-9.
- SZCZEPAŃSKA, A., *Oficjalne relacje polsko-czechosłowackie w latach 1980-1989 w świetle raportów Ambasady PRL w Pradze*, in: *Przegląd Zach odniopomorski*, 2010, no. 4, pp. 67-82. ISSN 0552-4245.
- TREMBICKA, K., *Walka z wrogiem – cecha konstytutywna komunistycznej myśli politycznej*, in: *Humanities and Social Sciences*, 2014, no. 1, pp. 169-187. ISSN 2300-9918.
- TŮMA, O., *The Czechoslovak Regime and the Polish Crisis*, in: *Cold War Bulletin*, no. 11, pp. 60-63. ISSN 1071-9652.

5 Contact with author

Dominik Marcinkowski
Pedagogical University of Krakow
Institute of History and Archival Studies
ul. Podchorążych 2,
30-084 Kraków

Email: dominik.marcinkowski@student.up.krakow.pl
Školitel: dr hab. Małgorzata Świder, prof. UP

Pôsobenie Matice slovenskej pri vzniku samostatnej Slovenskej republiky

The activity of Matica slovenská in the establishment of an independent Slovak Republic

Matej Mindár

Anotácia: Príspevok je zameraný na celoslovenskú národnú ustanovizeň Maticu slovenskú, ktorá po Nežnej revolúcii dokázala ovplyvniť slovenskú politickú i laickú verejnosť k myšlienke vytvorenia samostatnej a demokratickej Slovenskej republiky. V krátkosti opisuje históriu Matice slovenskej. V ďalšej časti sa venuje udalostiam, ktoré medzi rokmi 1989 až 1992 viedli k postupnému vzniku slovenskej štátnosti.

Kľúčové slová: Matica slovenská, zvrchovanosť, Slovenská republika

Summary: The paper focuses on the nationwide national institution Matica slovenská, which after the Velvet Revolution was able to influence the Slovak political and lay public on the idea of creating an independent and democratic Slovak Republic. It briefly describes the history of Matica slovenská. The next part deals with the events that between 1989 and 1992 led to the gradual constitution of Slovak statehood.

Key words: Matica slovenská, sovereignty, Slovak republic

1 Úvod

Matica slovenská od svojho vzniku bola súčasťou národnoemancipačného procesu slovenského národa. Ako rešpektovaná nadstranícka inštitúcia hájila záujmy Slovákov v čase Uhorského kráľovstva, medzivojnovnej Česko-Slovenskej republiky, vojnovjej Slovenskej republiky a obnovenjej Česko-Slovenskej republiky. Po Nežnej revolúcii sa spolupodieľala na tvorbe demokratickej spoločnosti a otvorila myšlienku samostatnej a demokratickej Slovenskej republiky. Svojím postavením dokázala ovplyvniť najvplyvnejšie a najrelevantnejšie politické strany, ktoré po júnových voľbách 1992 legislatívnu cestou vytvorili podmienky spoločne s českou stranou na ústavné a mierové rozdelenie

Českej a Slovenskej federatívnej republiky (ČSFR) na dva samostatné a nástupnícke štáty (Slovenská republika, Česká republika). S obnovou demokracie prišiel marketing, ale aj súťaž politických strán, ktorej cieľom bolo nastoliť základy plurality a princípov demokratického zriadenia štátu. (Čársky 2018, 120). „V *politickom marketingu ide o aplikovanie a realizovanie takticky premyslenej volebnej kampane zo strany kandidátov či iných politických strán.*“ (Čársky 2018, 120). V súčasnosti si slovenskí politici veľmi dobre uvedomujú význam masovokomunikačných prieskumov, keďže médiá majú významný podiel na internete k vytvoreniu politickej scény, pretože zvyšujú mediálnu, politickú a verejnú agendu. (Lincényi, Čársky 2020, 457).

2 História Matice slovenskej

Matica slovenská ako celonárodná ustanovizeň slovenského národa bola založená 4. augusta 1863 v Turčianskom svätom Martine. Prvú zmienku o potrebe jej založenia predniesol Pavol Jozef Šafárik v liste adresovanom Jánovi Kollárovi a Martinovi Hamuljakovi v roku 1827 po založení Matice srbskej. Matičnú myšlienku neskôr rozvinul Karol Kuzmány v roku 1837, ako aj mladí a revolučne naladení štúrovci (1838), po nich ďalší slovenskí národovci. Ich smelé plány sa v tom čase nepodarilo uskutočniť. Až v auguste 1862 ju povolil cisár František Jozef I. ako časť memorandových požiadaviek Slovákov. Stala sa spolkom stojacím nad politickými zoskupeniami, spolkom nenáboženským a zjednocujúcim všetkých milovníkov národa a života slovenského, aby spoločnými silami pracovali na pozdvihnutí slovenskej vzdelanosti a tým aj na hmotnom dobrobyte slovenského národa. V roku 1875 bola vtedajšou uhorskou vládou násilne a protiprávne zatvorená, pretože sa stala najväčšou prekážkou maďarizačnej politiky pri budovaní jednotného uhorského národa. Počas jej krátkej existencie dokázala vybudovať národné povedomie slovenského národa, ktoré nezdolal ani viac ako štyridsaťročný národných útlak uhorských štátnych orgánov. (Eliáš 2013, 30).

Po vzniku Česko-Slovenskej republiky bola matičná činnosť oficiálne obnovená Ministerstvom s plnou mocou pre správu Slovenska nariadením č. 1 z 1. januára 1919. Za prítomnosti predstaviteľov česko-slovenskej vlády, ministra s plnou mocou pre správu Slovenska Vavra Šrobára, povereného zastupovať prezidenta republiky a protektora Matice slovenskej T. G. Masaryka, sa 5. augusta 1919 v Turčianskom svätom Martine uskutočnilo oživotvorujúce valné zhromaždenie. Prítomní boli aj poslanci František Tomášek, Anton Hajna a Matúš Dula, z ministrov Gustáv Habrman, Ferdinand Heidler, Václav Klofáč, František Staňek atď., ako aj zástupcovia kultúrnych inštitúcií z Čiech a významní predstavitelia slovenskej kultúry. V roku 1931 vstúpila Matica slovenská do otvoreného konfliktu s českou inteligenciou kvôli novému návrhu Pravidiel slovenského pravopisu, ktorého autorom bol český profesor Václav Vážny. Jeho variant bol vypracovaný podľa vzoru českých pravidiel, ktoré

komisia schválila v roku 1929 a vyšli v októbri 1931. Podnetom k širokej verejnej kritike Pravidiel slovenského pravopisu bolo Memorandum slovenských spisovateľov, redaktorov a kultúrnych činiteľov. Žiadali revíziu Pravidiel, pretože podľa ich názoru nezodpovedali duchu slovenského jazyka. Protest podpísalo 128 činiteľov, redaktorov, spisovateľov a kultúrnych pracovníkov a predložili ho na zasadnutí výboru MS 11. mája 1932. V Memorande sa žiadalo, aby bola vymenovaná nová pravopisná komisia, ktorá by ešte v tomto roku vypracovala nové Pravidlá slovenského pravopisu. O deň neskôr na valnom zhromaždení sa o tomto Memorande hlasovalo a veľkou väčšinou hlasov sa rozhodlo, aby sa tieto pravidla revidovali. Dôsledky tohto hlasovania boli ďalekosiahle a prejavili sa aj v politickej orientácii Matice slovenskej a podstatne ovplyvnili činnosť.

Po vzniku slovenského štátu sa prvé valné zhromaždenie konalo 12. mája 1939 v Turčianskom svätom Martine. Vtedajší predseda MS Ján Vanovič vo svojom otváracom prejave privítal vyhlásenie novovzniknutého slovenského štátu. Po vzniku Slovenskej republiky sa Matica slovenská dostávala do rozporuplných vzťahov, pričom vynaložila veľa úsilia na to, aby si zachovala svoju nezávislosť.

Po obnovení Česko-Slovenskej republiky roku 1945 a komunistickom prevrate vo februári 1948 sa v Matici slovenskej presadzovala ideológia komunizmu. Na základe „žiadosti“ výboru Matice slovenskej z 5. apríla 1954 sa Slovenská národná rada 27. apríla 1954 uzniesla na zákone, podľa ktorého sa Matica zo spolkovéj ustanovizne mení na štátny vedecký ústav vo funkcii národnej knižnice a knihovedného ústavu. (Winkler 2013, 56-126).

3 Pôsobenie Matice slovenskej pri vzniku samostatnej Slovenskej republiky

Nové demokratické pomery umožnili na prelome rokov 1989-1990 vzostup celonárodného matičného hnutia po celom Slovensku. Na pôde bývalého Ústavu pre zahraničných Slovákov, miestneho odboru Matice slovenskej v Bratislave a Štúrovej spoločnosti sa vytvorila skupina novoorganizovaných matičiarov, ktorí sa v bratislavských uliciach zapojili do celonárodných protestov. Už počas prvých verejných zhromaždeniach sa prihlásili k demokratizácii česko-slovenskej spoločnosti a predstúpili pred tisíce občanov so stanoviskom Matice slovenskej. (Bajaník 2003a, 10). Sekretariát miestneho odboru MS v Martine (hlavné sídlo Matice slovenskej) vyzýval k zakladaniu miestnych odborov po celom Slovensku. „*Zakladajte miestne odbory Matice slovenskej vo svojich mestách a dedinách. Matica slovenská bola a zas bude demokratickou a humánnou kultúrno-osvetovou organizáciou Slovenska...*“ (Archív Matice slovenskej, rok 1990, škatuľa b.č, Výzva k zakladaniu miestnych odborov MS). 24. novembra 1989 poslali matiční pracovníci otvorený list poslancom Federálneho zhromaždenia: „*Zhromaždení pracovníci Matice slovenskej v Martine opierajúc sa*

o demokratické a humanistické tradície tejto najstaršej celonárodnej a kultúrnej inštitúcie Slovákov v duchu medzinárodných dohôd zabezpečujúcich ľudské a občianske práva každého člena ľudského rodu obraciame sa na Vás s výzvou na neodkladné a humanizmu zodpovedajúce riešenie terajšej spoločenskej krízy...“ (Archív Matice slovenskej, rok 1989, škatuľa 24, List Federálnemu zhromaždeniu ČSSR). V stanovisku pracovníkov Matice slovenskej v Bratislave a miestneho odboru MS v Bratislave z 26. novembra 1989 prečítaného na zhromaždení VPN na Námestí SNP v Bratislave 26. novembra 1989, ktoré v priamom prenose prenášala Československá štátna televízia sa žiadalo: *„...Sme plne za slobodné voľby, za demokratické práva všetkých občanov, za skutočné federatívne usporiadanie nášho štátu, za navrátenie tradičného národného znaku, zástavy i národnej ústavy. Sme preto s Vami, sme so svojim národom tak ako v minulosti i v týchto chvíľach.*“ (Archív Matice slovenskej, rok 1989, škatuľa 24, Stanovisko pracovníkov Matice slovenskej v Bratislave a miestneho odboru MS v Bratislave). V Iniciatíve mladých podpísaných pracovníkov Matice slovenskej z 27. novembra 1989 v bode sedem tiež žiadali: *„...riešiť problematiku historického štátneho znaku z hľadiska heraldického i z hľadiska zákona o federácii, ako i úpravu textu slovenskej časti štátnej hymny...*“ (Archív Matice slovenskej, rok 1989, škatuľa 24, Iniciatíva mladých podpísaných pracovníkov Matice slovenskej).

V decembri 1989 v martinskej centrále matiční pracovníci spolu s bývalými činovníkmi spolkovvej časti MS a zástupcami slovenskej kultúry, školstva a verejného života deklarovali svoj postoj k totalitným matičným rokom. Okrem toho žiadali vtedajší výbor MS vedený predsedom MS Vladimírom Mináčom o odstúpenie. Zároveň bolo prijaté Vyhlásenie podporujúce oživotvorenie matičného hnutia a prípravu nového zákona SNR o MS. V Martine sa zrodila aj myšlienka obnovenia vydávania Slovenských národných novín, ktoré neskôr mobilizovali za matičnú myšlienku tisíce občanov SR. Po odstúpení dovtedajšieho výboru MS minister kultúry SR Ladislav Chudík 20. januára 1990 vymenoval nový matičný výbor na čele s Viliamom Grúskom, neskôr Ľudovítom Haraksimom spolu s novým správcom MS Imrichom Sedlákom. Výbor okrem stanovenia transformačných zmien pripravoval aj prvé demokratické valné zhromaždenie MS, ktoré sa uskutočnilo 10. až 11. augusta 1990 v Martine. (Bajaník 2003a, 11).

Podľa slovenského spisovateľa a matičiara Stanislava Bajaníka roky 1989-1992 poskytlí najstaršej celonárodnej kultúrnej, vedeckej i spoločenskej ustanovizni Slovákov celého sveta nebyvalé možnosti vyjsť z kabinetu na fórum a plniť jeden z najdôležitejších odkazov svojich zakladateľov v modernej dobe slovenského národa. (Bajaník 2003 b, 81). *„Oživotvorená Matica slovenská, zbavená komunistckej kontroly, ohlásila svoju prítomnosť nielen doma, ale i v zahraničí a vyvolala celý rad otázok v politických, spoločenských, diplomatických i vedeckých kruhoch Európy a značnej časti sveta.*“ (Bajaník 2003 b, 81). Tiež tvrdí, že historický zlom v spoločenskom vývoji Slovenska

a Slovákov v rokoch 1989-1992 posilnil matičné pozície v spolkovom hnutí a tisíce Slovákov sa začali hlásiť k jej novým princípom doma i v zahraničí. Podľa jeho názoru zjednocujúca a mobilizačná sila MS vykázala netradičné národné i občianske aktivity po celej SR. (Bajaník 2003 b, 81). „*Matica slovenská mohla vnímať slovenský svet ako integrálnu súčasť slovenského národa a slovenský povojnový exil ako príklad národnoemancipačných zápasov Slovákov na prelome tretieho tisícročia.*“ (Bajaník 2003 b, 81). Podľa Bajaníka slovenská štátnosť ako výstup slovenských emancipačných krokov za suverénne a nezávislé postavenie Slovákov vo svete sa ukázala ako základné historické východisko pri riešení vzájomného spolužitia medzi národmi, čo v prvých okamihoch prevratu pochopilo len niekoľko politických strán a nezávislých spoločenských subjektov. „*Myšlienka slovenskej štátnej suverenity a zvrchovanosti získala svoju podporu aj na pôde Spoločnosti slovenskej inteligencie Korene, Štúrovej spoločnosti, hnutia Za zvrchované Slovensko- 61 krokov k slovenskej identite, Spoločnosti Andreja Hlinku, Nezávislých ekonómov Slovenska a viacerých sporadicky fungujúcich spolkov a združení po roku 1989, čo sa prejavilo v spoločných alebo individuálnych stanoviskách a programoch.*“ (Bajaník 2003 b, 81-82). Ďalej dopĺňa, že akútne zakladanie miestnych odborov Matice slovenskej najmä na slovenskom juhu (viac ako 2000 v roku 1990), podpora významných politických a spoločenských zmien v roku 1989 spojená s „*matičným prevratom*“ na jej vlastnej pôde v Martine v decembri 1990, sústredenosť najdôležitejších spoločenských pohybov do hlavného mesta Slovenskej republiky, ale aj spoločné kroky „*sesterských spolkov a združení*“, vytvorili nebyvalé zázemie politickým zápasom v obhajobe suverénneho postavenia slovenského národa vo svete. (Bajaník 2003 b, 82). „*Aj keď počiatky nových slovenských pomerov smerovali k vytvoreniu nového spolužitia a spoločného štátu s českým a moravským národom, skutočnosť, že slovenské emancipačné požiadavky nenachádzali v českej politickej reprezentácii adekvátne pochopenie, zvrátila politický vývoj k štátotvorným záujmom Slovákov a založila viacero spoločenských a politických aktivít na ich verejnú podporu.*“ (Bajaník 2003 b, 82). Jedným z hlavných celoslovenských činiteľov sa stala aj Matica slovenská. Jej mobilizácia k historickému rozhodnutiu nachádzala odzvu nielen doma, ale aj v zahraničí. Jej nové vedenie sa rozhodlo neoblomne kráčať v zápasoch za zvrchovanosť a štátnosť slovenského národa po boku rozhodujúcich politických síl. (Bajaník 2003 b, 82). „*Prvé organizované matičné aktivity na slovenskom juhu, známe ako Stretnutia Slovákov z južného Slovenska v Šuranoch, doplnili Celonárodné zhromaždenia a Stoly národnej dohody Matice slovenskej v r. 1990-1993, ako i zásadné stanoviská valného zhromaždenia, výboru a predsedníctva MS...Matičný vklad do zápasov za obnovenie slovenskej štátnosti je jej darom národne orientovaným stranám a hnutiam, ako i zadosťučinením slovenskému povojnovému exilu, slovenskému národu doma i vo svete v jeho historických emancipačných krokoch, postupne sa vytvárajúcej a upevňujúcej samostatnej Slovenskej republiky.*“ (Bajaník 2003 b, 82).

Nový Výbor MS Viliama Grusku rozšírený o rektorov bratislavských vysokých škôl, riaditeľov masmédií, významných vedcov, politických a vedeckých činiteľov a umelcov, po zvážení všetkých historických, kultúrno-spoločenských východísk, faktu dvojnárodnej federácie a princípov heraldiky zaslal 21. januára 1990 prezidentovi Václavovi Havlovi otvorený list: „... *Vychádzajúc z originálnej národnej suverenity našich republík považujeme preto terajšiu iniciatívu obyvateľov Moravy a Sliezska za výsostnú, zvrchovanú otázku Českej republiky... Súhlasíme s pomenovaním republík ako „Česká a Slovenská republika.“ Odporúčame, aby náš spoločný federálny štát niesol názov „Česko-Slovensko“ alebo názov „Republika Česko-Slovensko“...“* (Archív Matice slovenskej, rok 1990, škatuľa b.č, List prezidentovi Václavovi Havlovi z 21. januára 1990). Matica slovenská v čase tzv. pomlčkovej vojny na jar 1990 tiež vydala 31. marca 1990 Stanovisko k názvu republiky. „... *Rovnako ako SNR a vláda SR považuje Matica slovenská nový názov za neprijateľný. Navrhuje vrcholovému zákonodarnému zboru prijatie oveľa výstižnejšieho názvu nášho štátu- Česká a Slovenská republika.*“ (Stanovisko Matice slovenskej k názvu republiky, 1990).

3.1 Stretnutia Slovákov z južného Slovenska

V rozmedzí niekoľkých mesiacov a po schválení novely zákona o MS č. 167/1973 Zb. sa založilo viac ako 200 miestnych odborov MS a do 150 bolo v príprave. To vytvorilo dobrú základňu Valného zhromaždenia MS, na ktorom sa už jasne definoval vzťah Matice slovenskej k štátu, Slovákom žijúcim v zahraničí, matičným prioritám slovenského juhu a vstupu Matice slovenskej do slovenského verejného života. O jeho historickom význame svedčí aj vysoké štátne zastúpenie v osobách predsedu vlády SR Vladimíra Mečiara, podpredsedu vlády SR Jána Čarnogurského a podpredsedu SNR Jána Klepáča. Nový matičný výbor pod vedením nového predsedu MS Jozefa Markuša začal svoju činnosť 10. augusta 1990. Nová matičná jar v roku 1990 tiež uvoľnila kolesá matičných jazykových zápasov, ktoré predznamenal úsilie slovenského národa tak o jazykovú, ako aj štátnu suverenitu v Slovenskej republike. Podľa Bajanička dôsledne koncipovaná komunistická politika (1948-1989) favorizovala maďarské národnostné práva a zároveň vytlačala slovenské slovo zo života. Dôsledkom toho sa mnohé aj čisto slovenské obce na južnom Slovensku pomaďarčili. Tvrdí, že Slováci sa tak ocitli v štatistickej menšine a štátne dotácie prekročili stámiľionové sumy. Prevalha maďarského jazyka na južnom Slovensku počas niekoľkých rokov založila korene kultúrnej a školskej autonómie. (Bajaník 2003a, 17). „*Slovák nestrácal len pôdu pod nohami, ale i pocit istoty, domova a nadobudol pocit vlastného jazykového ohrozenia. Maďarčina sa ako jazyk „vyžadoval“ pri nástupe do zamestnania, úradov a bilingvizmu s maďarskou prevahou sa tu stal prirodzeným javom.*“ (Bajaník 2003a, 17). Ďalej tvrdí, že rušenie spolkovéj časti Matice slovenskej po roku 1971 a štátna podpora maďarskému kultúrnemu spolku Csemadok po roku 1949, spôsobili nerovnováhu

v štátnej pomoci. Internacionalizmus podporoval menšinové záujmy a slovenský pohyb bol podľa neho (okrem rokov 1968-1973) paralyzovaný. Až oživotvorená Matica slovenská po roku 1989 sa opäť vložila do obnovy základných národných a ľudských práv Slovákov s perspektívou ich suverénneho a nezávislého postavenia vo vlastnom štáte. (Bajaník 2003a, 18). „*Príprava rozhodujúceho valného zhromaždenia MS (10.-11. 8. 1990) bola sprevádzaná aj matičným záujmom o kontrolu nad jazykovou situáciou na južnom Slovensku.*“ (Bajaník 2003a, 18).

V zápase o pozície slovenčiny ako štátneho jazyka a riešenie problematiky slovenského juhu, sa v rokoch 1990-1992 sa uskutočnili stretnutia Slovákov z južného Slovenska v Šuranoch. Prvé stretnutie sa uskutočnilo 3. marca 1990. Bolo prijaté Memorandum Slovákov z južného Slovenska, ktoré bolo adresované SNR a vláde Slovenskej republiky. V bode jedna signatári podporili Programové vyhlásenie vlády SR prednesené premiérom Milanom Čičom na 19. schôdzi SNR. „*Odsudzujeme deštruktívne pokusy niektorých spoločenských síl a skupín zameraných proti programu vlády národného porozumenia smerujúce k vyvolávaniu chaosu v politickom a hospodárskom živote.*“ Slováci z juhu ďalej požadovali, aby SNR na niektorom najbližšom zasadnutí prijala zákon o slovenskom jazyku ako štátnom jazyku na území Slovenskej republiky. Postavili sa aj proti snahám provokatívne presadzovať územie južného Slovenska ako maďarské národné a štátne územie. Zároveň žiadali štátne orgány, aby zakročili proti tendenciám pomadžarčovania názvov ulíc, miest a obcí na južnom Slovensku. Požadovali aj prijatie opatrení proti negatívnemu zahraničnému zasahovaniu do riešenia problémov národnostných menšín na území Slovenskej republiky. (Memorandum Slovákov z južného Slovenska SNR a vláde Slovenskej republiky, 1990).

Druhé šurianske stretnutie Slovákov z južného Slovenska sa uskutočnilo 14. apríla 1990. Bola prijaté „Slovo na uváženie slovenskému národu“, v ktorom sa signatári opäť prihovárali k slovenskému národu, kde znovu upozorňovali, že hranice Slovenska siahajú od „Tatier k Dunaju“. „*Naši spoluobčania, Maďari, stupňujú svoje požiadavky. Ozývajú sa čoraz častejšie hlasy o revízii trianonských dohôd. Odvolávajú sa na neznesiteľný útlak Maďarov zo strany Slovákov, čo nezodpovedá pravde. Totalitný režim potíhol nás Slovákov ešte viac, lebo v mene internacionalizmu sa vždy viac výhod priznalo maďarským spoluobčanom ako nám.*“ Slováci zo slovenského juhu opäť vyzývali každého obyvateľa Slovenska, aby sa pripojil k ich požiadavke ústavného uzákonenia jediného štátneho jazyka na celom území Slovenskej republiky bez výnimky, a to jazyka slovenského. Na záver deklarovali, že sú za vzorné spolužitie s každým, kto o to stojí, ale musí dokázať svoju dobrú vôľu aj on sám. (Slovo na uváženie slovenskému národu, 1990).

Na treťom stretnutí v Šuranoch 23. júna 1990 prijali signatári „Výzvu účastníkov stretnutia Slovákov z južného Slovenska v Šuranoch Slovenskej národnej rade a vláde Slovenskej republiky“. „*K základným znakom národa patrí spoločný jazyk, územie,*

kultúra a vedomie spolupatričnosti. Okrem toho, že tieto atribúty sú vo vyspelých demokratických krajinách zabezpečené aj príslušnými právnymi úpravami. Jednou z mála výnimiek vo svete je však, žiaľ, Slovenská republika, kde zatiaľ jeden zo spomínaných znakov- jazyk- nie je zákonnou úpravou kodifikovaný ako štátny a úradný jazyk suverénneho štátotvorného národa. De iure sme teda Slováci štátotvorným národom, no de facto sme doteraz v polohe národnostnej menšiny, časť našich prirodzených práv je nám akoby odopieraná.“ Signatári Výzvy opäť žiadali novú povolebnú vládu Slovenskej republiky a SNR, aby neodkladne splnili oprávnené požiadavky slovenského národa a urýchlene prijali zákon o slovenskom jazyku ako o štátnom a úradnom jazyku na celom území Slovenskej republiky podľa návrhu Výboru Matice slovenskej zo dňa 6. júna 1990. (Výzva účastníkov stretnutia Slovákov z južného Slovenska v Šuranoch Slovenskej národnej rade a vláde Slovenskej republiky, 1990).

Štvrté stretnutie v Šuranoch sa uskutočnilo 11. mája 1991. Signatári prijali ďalšie vyhlásenie, v ktorom ako občania Slovenskej republiky, členovia a priaznivci Matice slovenskej v čase prvého výročia prijatia šurianskeho Memoranda Slovákov z južného Slovenska, adresovaného v marci 1990 SNR a vláde SR, s nevôľou konštatovali, že ústredné orgány Slovenskej republiky nevyšli v ústrety ich požiadavkám, pričom ani neposlali žiadnu oficiálnu odpoveď. *„Diskriminácia slovenského obyvateľstva v národnostne zmiešaných územiach naďalej trvá, ba sa stupňuje. Prijatie tzv. koalíčného zákona o úradnom jazyku v Slovenskej republike a jeho uplatňovanie v praxi má protislovenské účinky, a to za mlčania vlády, ako aj Slovenskej národnej rady.“* Slováci z južného Slovenska vo Vyhlásení tiež požadovali vyhlásenie a prijatie Deklarácie o štátnej suverenite Slovenskou národnou radu a následné prijatie Ústavy SR ako ústavy demokratického suverénneho štátu. (Vyhlásenie zo stretnutia obyvateľov z južného Slovenska v Šuranoch, 1991). Ďalšie šurianske stretnutia Slovákov zo slovenského juhu pokračovali aj po vzniku samostatnej Slovenskej republiky po roku 1993.

3.2 Matičné Celonárodné zhromaždenia a Stoly národnej dohody

Na pôde Matice slovenskej sa už na jar 1990 sústredila skupina inteligencie (Ján Bobák, Bruno Čanády, Ján Cuper, Alena Kolesárová, Ján Kačala, Ján Švidroň, Peter Brňák a ich spolupracovníci), aby stanovila zásady ústavného zákona SNR o postavení slovenského jazyka ako štátneho jazyka v SR. Výbor MS 10. mája 1990 vyzval slovenský národ a národnostné menšiny, aby sa vzájomné spolužitie vyvíjalo na platforme slovenskej štátnosti a pri rešpektovaní zvrchovaných práv slovenského národa, pričom plne podporoval európsky štandard základných práv národnostných menšín. Skupina intelektuálov na pôde Matice slovenskej tiež pripravila spolu s návrhom zákona SNR o úradnom jazyku v SR aj návrh zákona SNR o zákaze majorizácie občanov SR na jazykovo zmiešaných územiach. Starostlivosť MS o nový slovenský štátotvorný a štátoprávny vývoj sa odrazila v ponuke pomôcť pri tvorbe základných právnych

dokumentov, ktoré by upravovali nový celospoločenský a politický stav. Matičný výbor preto poveril odborníkov, aby tlmočili novej SNR matičné stanoviská a princípy do pripravovanej ústavy ešte v rámci ČSFR v roku 1990. (Bajaník 2003a, 19).

Po parlamentných voľbách v júni 1990 Matica slovenská sledovala kompetenčné procesy, ich federatívne i konfederatívne modely, pokusy o rozkúskovanie národných republík ČSFR na spolkovom princípe, stretnutie premiérov ČR a SR v Luhačovicach 9. júla 1990 i v Trenčianskych Tepliciach 8.-9. augusta 1990. Matica slovenská sa tiež zúčastnila na prvom stretnutí politických strán v Bratislave, na ktorom sa už prijal záver o budúcnosti Slovenska ako o svojbýtnej, zvrchovanej a nezávislej SR. Jeho cieľom bolo zintenzívniť procesy v príprave zvrchovanej Ústavy SR i Deklarácie o zvrchovanosti SR, čo výrazne otriaslo pojmom federálny národ. V júli 1990 sa už rokovalo o postupoch pri príprave textov Deklarácie o zvrchovanosti SR s vtedajším podpredsedom vlády SR Jozefom Markušom, ktorý prevzal na seba koordináciu krokov a jeho realizáciu. Jeho zvolením do funkcie predsedu Matice slovenskej na Valnom zhromaždení 10.-11. augusta 1990, získala Matica slovenská v spájaní nestraničských síl v boji za slovenskú zvrchovanosť, suverenitu a štátnosť štatút legitimacy. Výbor MS 28. septembra 1990 reagoval na požiadavky Slovákov z južného Slovenska. Prijal záver, v zmysle ktorého je „zvrchovanosť slovenského národa bez uzákonenia jeho vlastného jazyka neúplná a nectí ani jeho vládne a zákonné inštitúcie“. (Bajaník 2003c, 86). Vo Vyhlásení Výbor MS vyslovuje nespokojnosť s dlhotrvajúcou prípravou ústavného zákona SNR o slovenčine ako štátnom a úradnom jazyku SR. „*Neuspokojuje ho ani návrh zákona vypracovaný a predložený na schválenie stranami vládnej koalície, pretože tento návrh nevyjadruje prirodzené právo slovenského národa ako národa štátotvorného. Zákon o slovenčine korení v národnej a štátnej zvrchovanosti Slovenskej republiky.*“ Výbor MS sa tak postavil za matičný návrh zákona o slovenskom jazyku ako o jedinom štátnom a úradnom jazyku na území SR. „*Výbor MS žiada SNR, aby vo výboroch a pléne prerokovala návrh zákona Matice slovenskej o slovenčine tak, aby sa tento zákon prijal a vyhlásil k 175. výročiu narodenia L. Štúra, t.j. do 27. 10. 1990. Výbor MS sa osvedčuje, že podporí všetky akcie i manifestácie za prijatie zákona o slovenčine. Preto sám zvoláva na deň 5. októbra 1990 o 17.00 h. celonárodné zhromaždenie do Bratislavy na Námestie SNP so žiadosťou, aby miestne odbory MS na toto zhromaždenie vyslali svojich zástupcov. Zároveň odporúča miestnym odborom a okresným výborom MS zorganizovať v tomto termíne vlastné stretnutia na podporu prijatia a vyhlásenia zákona SNR o slovenskom jazyku.*“ Výbor MS sa obrátil na všetkých poslancov SNR i na vedenia všetkých politických strán a hnutí, aby rokovanie a hlasovanie vyústilo do jednoznačného prijatia zákona o slovenskom jazyku ako o jedinom štátnom a úradnom jazyku na území SR. (Vyhlásenie Výboru Matice slovenskej prijaté na mimoriadnom zasadnutí dňa 28. 9. 1990 v Bratislave k Zákonu SNR o úradnom jazyku a štátnom jazyku v SR (tzv. matičný návrh), 1990).

Matica slovenská zvolala na 5. októbra 1990 prvé Celonárodné zhromaždenie v Bratislave „Za tú našu slovenčinu“, ktorého závery odovzdala SNR 9. októbra 1990. (Paška, Žuffa 1994, 92). „*Predsedníctvo výboru Matice slovenskej odovzdalo 9. októbra 1990 Predsedníctvu SNR a Predsedníctvu vlády SR Vyhlásenie účastníkov celonárodného zhromaždenia MS z 5. októbra t.r. na námestí SNP v Bratislave.*“ Celonárodné zhromaždenie podporilo vyhlásenie Výboru MS z 28. septembra 1990 o slovenčine, ktoré publikovala tlač Národná obroda, Práca, Smena a Pravda, a schválilo tieto požiadavky; V prvom bode žiadalo SNR, aby prerokovala a prijala ústavný zákon o slovenskom jazyku ako jedinom štátnom a úradnom jazyku na území SR najneskôr do 27. októbra 1990. Druhý bod: „*Slovenčina je jedným z rozhodujúcich znakov slovenskej národnej a štátnej zvrchovanosti. V tejto súvislosti vyslovujeme poľutovanie, že Slovenská národná rada prešla úplným mlčaním matičnú výzvu z 31. augusta 1990 na vyhlásenie svojej vlastnej zvrchovanosti a žiadame ju, aby sa touto základnou otázkou nášho života bez odkladu zaoberala a prijala deklaráciu o zvrchovanosti Slovenskej republiky.*“ **V treťom poslednom bode Celonárodné zhromaždenie protestovalo proti premenováaniu slovenských názvov miest, obcí, častí obcí a žiadali vládu SR, aby okamžite urobila nápravu a zároveň obnovila moratórium na zmeny týchto názvov.** (Požiadavky Matice slovenskej, 1990).

Napriek všeobecnej nespokojnosti väčšiny obyvateľstva, podpore veľkého množstva podnikov, firiem a občanov SR, miestnych odborov MS i slovenského zahraničia, prijala SNR 25. októbra 1990 počas druhého Celonárodného zhromaždenia v Bratislave tzv. koaličný návrh Zákona SNR o úradnom jazyku v Slovenskej republike, čo vyvolalo podľa Bajaníka všeobecnú nespokojnosť, protesty, petície smerom k SNR a v histórii Slovenska prvú verejnú hladovku za jeho novelu. (Bajaník 2003c, 87) V ten istý deň v televíznom dialógu predseda Matice slovenskej Jozef Markuš s predsedom vlády SR Vladimírom Mečiarom sa vyjadril, že zápas o slovenčinu a matičný zákon vznikol zdola. Ďalej uviedol, že: ... „*Sú povedzme, spory, aké percento občanov SR za ním stojí, ja osobne tieto pochybnosti nemám, som si istý, že je to nadpolovičná väčšina, a keď sme v demokratickej krajine, tak treba brať do úvahy, že taká situácia je.*“ (Bajaník 2003a, 27). Tento pamätný dialóg neskôr odvysielali mnohé svetové agentúry a stal sa dôležitým mementom pre vývoj Slovenska. Bajaník tvrdí, že táto vyhrotená situácia sústredila do Uhrovca 27. októbra 1990 viac ako desaťtisíc Slovákov. (Bajaník 2003a, 27).

Neakceptovanie matičného návrhu vyvolalo tretie Celonárodné matičné zhromaždenie v Uhrovci 27. októbra 1990 pri príležitosti 175. výročia narodenia Ľudovíta Štúra. Búrlivý koniec októbra 1990 vyvolal ďalšiu potrebu organizovaných protestov a politických krokov na zabezpečenie slovenskej zvrchovanosti. Preto Matica slovenská vyhlásila pohľadnicovú podpisovú akciu „Za tú našu slovenčinu“ a získala viac ako

340 000 podporných podpisov za novelu jazykového zákona z roku 1990. (Bajaník 2003c, 88). Práve v Uhrovci 27. októbra 1990 prijal matičný Výbor Stanovisko k Zákonu SNR z 25. 10. 1990 o úradnom jazyku v Slovenskej republike. Matica slovenská verejne deklarovala, že chce spájať občanov SR k prosperite, k demokracii, k mravnej statočnosti a k novej kvalite života. „*Takto sa však môže prejaviť, len ak zachová životom preverené zásady- nadstraníckosť, nadkonfesijnosť, nadrezortnosť... Nemôže súhlasiť, ak rôzne politické strany, hnutia a skupiny chcú využiť jej meno na svoje aspirácie i ciele.*“ V Stanovisku sa ďalej písalo, že slovenský jazyk je to, čo občanov SR zjednocuje v úsilí vybudovať moderné Slovensko. Výbor Matice slovenskej tiež odmietal pokusy pripísať zvyšovanie napätia v slovenskej spoločnosti snahám Matice slovenskej. Požiadala preto matičné hnutie, aby naďalej vystupovalo za menu zákona o slovenčine pokojnými demonštráciami. Zároveň vyzval všetkých priaznivcov Matice slovenskej, aby až do prijatia požadovaných zmien v duchu matičného návrhu jazykového zákona nosili v práci aj vo svojom občianskom živote znaky Slovenskej republiky, znaky Matice slovenskej ako aj národné trikolóry, ako znamenie súhlasu s matičným snažením. Obrátil sa tiež na národnostné menšiny, zvlášť na maďarských spoluobčanov. Žiadal ich o pochopenie matičných a národných snáh, ktoré podľa Výboru MS neboli nijako zacielené na potláčanie práv národnostných menšín. O podobnú podporu žiadal aj český národ. (Stanovisko Výboru Matice slovenskej k Zákonu SNR z 25. 10. 1990 o úradnom jazyku v Slovenskej republike, 1990).

Rokom 1991 sa začal na matičnej pôde čoraz častejšie hovoriť o princípoch budúcej Ústavy SR ako ústavy suverénneho, nezávislého štátu a jeho medzinárodného postavenia. Tieto smery tak miestne a záujmové odbory Matice slovenskej viedli už v roku 1991 matičné hnutie k požiadavke, aby SNR plnila skutočné poslanie a konala v duchu zvrchovanosti a suverenity Slovenskej republiky, keďže české signály podľa Bajaníka jasne ukazovali, že sa sotva zmieria s oslabovaním centralistických ambícií v spoločnom štáte. (Bajaník 2003a, 33). Stanislav Bajaník spomína, že: „*Matičné odmietavé stanovisko (1990) voči návrhu Ústavy ČSFR prezidenta Václava Havla vyvolalo novú vlnu diskusií. Neodsúdilo len vôľu Prahy degradovať a potláčať slovenské jazykové a zvrchované práva, ale aj pokusy jednostranne rozhodovať o budúcej podobe štátnosti.* (Matica slovenská p. a.) *Neprijala tento federatívny model usporiadania štátu a vyzvala vládu SR, SNR a národ, aby sa v historických chvíľach zjednotili za dotvorenie slovenskej štátnosti reprezentovanej suverénnou a demokratickou Slovenskou republikou.*“ (Bajaník 2003a, 33). Ďalej tvrdí, že Matica slovenská napriek tomu, že vynakladala snahu na to, aby pomohla usmerniť verejnú mienku v slovensko-českých vzťahoch na princípe rovný s rovným, ale keď zistila neúnosnosť situácie z českej strany, VPN a iných československy orientovaných politických a spoločenských subjektov, vstúpila rokom 1991 do otvoreného zápasu za slovenskú zvrchovanosť a štátnosť. (Bajaník 2003a, 33). „*Nečakaný matičný vstup do slovenského a politického diania*

vyvolal reakcie zo strany slovenského parlamentu, strán i hnutí v Čechách, v kruhoch maďarských iredentistických subjektov, a prirodzene, aj na pôde manipulovaného zahraničia, o čom svedčia početné diskusie novinárov a zahraničných hostí na jej pôde v Bratislave.“ (Bajaník 2003a, 33).

Vo februári 1991 na verejnosť postupne začali prenikať informácie o snahe rozdeliť integritu Slovenska v administratívnom usporiadaní ČSFR, a to na spolkovom princípe. (Paška, Žuffa 1994, 92). Výbor Matice slovenskej vo svojom Vyhlásení z 5. februára 1991 sa postavil voči týmto tendenciám: „V čase, keď sa v súvislosti s prípravou národných ústav a ústavy federálnej uvažuje o administratívnom usporiadaní ČSFR, upozorňuje Matica slovenská na celistvosť národného organizmu, na spolkovom princípe, pričom by sa malo odčleniť východné Slovensko, od západného a stredného. Takéto pokusy o rozdelenie Slovenska sú nám dobre známe aj z minulosti vždy znamenali oslabovanie národného celku, izolacionizmus, nadradovanie regionálnych záujmov nad celospoločenskými, ba boli aj útokom proti celistvosti Slovenska.“ Matica slovenská sa vo Vyhlásení ďalej odvolávala na integritu Slovenska, doloženú od čias Veľkej Moravy, na úsilia národooobrodeneckých generácií a zjednotenie všetkých ideových prúdov a ich rozprestretie na celé Slovensko. Na záver Výbor MS vo Vyhlásení odsúdil každý krok zameraný na deštrukciu slovenských záujmov. Podporoval len také úsilia, ktoré vyjadrovali aj záujmy Matice slovenskej- integráciu a zvrchovanosť Slovenska. (Vyhlásenie Matice slovenskej, 1991). 26. februára 1991 Matica slovenská znovu požadovala pripraviť Ústavu SR ako Ústavu o štátnej zvrchovanosti, pričom sa podľa nej mohlo z vlastnej vôle uzavrieť zväzok s inými štátmi. (Paška, Žuffa 1994, 93). Ľšlo o reakciu na Návrh Deklarácie o štátnej suverenite SR zo 14. februára 1991. Spolu s Maticou slovenskou sa na tomto dokumente podieľali aj: 61 krokov k slovenskej identite Zvrchované Slovensko, Spolok slovenskej inteligencie Korene, Štúrova spoločnosť, Nezávislí ekonómovia Slovenska NEZES, Cyrilo-metodejská spoločnosť, Syntéza 90 a Slovenské národnodemokratické hnutie. (Návrh Deklarácie o štátnej suverenite Slovenskej republiky, 1991).

6. marca 1991 matiční pracovníci vydali spoločné Stanovisko k súčasnej politickej a spoločenskej situácii v Slovenskej republike: „Vyše tisícročné dejiny Slovákov na území Slovenska nás jednoznačne presvedčujú o tom, že aspoň čiastočnú slobodu sme prežívali len vtedy, keď sme sa vedeli zbaviť nejednoty a hašterivosti, keď sme boli jedna myseľ a jedno srdce. V opačnom prípade sme museli slúžiť, a to tým, u ktorých sme sa uchádzali o pomoc.“ Matiční pracovníci v mene Matice slovenskej vyzývali preto celý slovenský národ, aby sa zjednotil a bez ohľadu na ideové prúdy jednomyselne nastolil požiadavku jednotného, nerozdeleného a zvrchovaného Slovenska. Ďalej vyzývali SNR i vládu SR, aby presadzovali takú ústavu SR, ktorá jej zabezpečí zvrchovanosť, celistvosť územia i celistvosť národného organizmu. (Stanovisko k súčasnej politickej a spoločenskej situácii v Slovenskej republike, 1991).

V čase príprav národných ústav, reorganizácie štátoprávneho a administratívneho usporiadania, iniciatív za spolkové usporiadanie Česko-Slovenska, tak vyšla Matica slovenská so štvrtým Celonárodným zhromaždením 11. marca 1991 v Bratislave pod názvom „Za zvrchované Slovensko.“ Podľa Slovenských národných novín sa na Námestí SNP uskutočnilo celonárodné zhromaždenie na podporu už vyššie spomínanej Deklarácie SNR o štátnej zvrchovanosti SR, ktoré zorganizovala Matica slovenská. Zúčastnilo sa na ňom približne päťdesiat tisíc ľudí z celého Slovenska. Hlavnými moderátormi boli člen matičného výboru MS Stanislav Bajaník a Viliam Hornáček zo Spoločnosti slovenskej inteligencie Korene. Slovenská televízia toto celonárodné zhromaždenie prenášala priamym prenosom do celej ČSFR. (Kolektív autorov 1991, 1). Memorandum prijaté na celonárodnom zhromaždení Matice slovenskej 11. marca 1991 v Bratislave hovorilo: „*My, účastníci celonárodného zhromaždenia Matice slovenskej, vedomí si historického významu dnešnej chvíle, vyjadrujeme podporu iniciatívam smerujúcim k dotvoreniu slovenskej národnej štátnosti. Žiadame Slovenskú národnú radu, aby v duchu prirodzeného práva národov na vlastné sebaurčenie bezodkladne prijala a vyhlásila Deklaráciu o štátnej zvrchovanosti Slovenskej republiky.*“ V Memorande sa ďalej žiadalo SNR a vládu SR, aby pristúpili k príprave Ústavy SR ako k ústave zvrchovaného štátu, ktorý na základe štátnej zmluvy môže samostatne a slobodne uzavrieť zväzok s inými štátmi. Na záver vyzývalo slovenský národ a všetkých občanov SR, aby sa zjednotili vo svojom úsilí o dosiahnutie štátnej zvrchovanosti. (Memorandum prijaté na celonárodnom zhromaždení Matice slovenskej 11. marca 1991 v Bratislave, 1991).

Na pozadí pretrvávajúceho jazykového problému a v rade celonárodných emancipačných aktivít vyznieva nesporne ako najvýznamnejšie II. Memorandum národa slovenského zo dňa 8. júna 1991. (Bajaník 2003c, 37). Dôležitá podpora MS prišla opäť z juhu. Neudržateľnú situáciu v kompetenciách, v kultúrnej i školskej politike ČSFR na Slovensku, politické manipulácie, najmä autonomistické ambície maďarských politikov opakovane konštatovalo aj štvrté Stretnutie Slovákov z južného Slovenska v Šuranoch 11. 5. 1991. (Bajaník 2003a, 37). Preto na tomto základe zvolala Matica slovenská do Martina na 8. júna 1991 popri iných duchovných, kultúrnych a spoločenských podujatiach piate Celonárodné zhromaždenie MS, aby zvýraznila význam prvého slovenského Memoranda pre národné, ale najmä štátotvorné slovenské dejiny. (Bajaník 2003a, 35). Prijatie II. Memoranda národa slovenského sa uskutočnilo počas 130. výročia prijatia I. Memoranda národa slovenského (6.-7. júna 1861) a jeho základné myšlienkové koncepty aplikovateľné aj na jej emancipačné snahy MS len utvrdili v presvedčení, že slovenská štátna samostatnosť ako základný medzinárodný identifikačný znak je nevyhnutná. Piate Celonárodné zhromaždenie v susedstve Memorandového námestia v Martine prijalo už vyššie spomínané II. Memorandum národa slovenského. (Bajaník 2003c, 37). „*My, účastníci celonárodného*

zhromaždenia v Martine, bez politických, konfesijných a svetonázorových rozdielov, hlásime sa k odkazu Memoranda národa slovenského z roku 1861. Tento odkaz v súčasnosti vidíme v prirodzenej snahe o plnú štátnu suverenitu Slovenskej republiky v európskom a svetovom spoločenstve štátov.“ V Memorande sa tiež žiadalo, aby Slovenská republika aj navonok vystupovala ako štát suverénny, a ako rovnocenný subjekt medzinárodného práva. Odmietlo sa vtedajšie postavenie Slovenskej republiky v rámci česko-slovenskej federácie ako nerovnoprávne a nerovnocenné, a skončilo sa výzvou, aby všetci Slováci doma i vo svete sa zjednotili za plne suverénnu a samostatnú Slovenskú republiku. (II. Memorandum národa slovenského v Turčianskom svätom Martine 8. júna 1991, 1991). Zhromaždenie navštívila aj delegácia Svetového kongresu Slovákov, ktorá sa pridala k záverom II. Memoranda konštatujúc, že v štátoprávnom postavení Slovenska vývoj ubera správny smerom k Slovenskej štátnosti“. (Paška, Žuffa 1994, 94).

Pri príležitosti 143. výročia prvej SNR a prvého výročia zákona SNR o úradnom jazyku sa uskutočnilo šieste Celonárodné zhromaždenie 5. októbra 1991 v Komárne so záverom, aby Matica slovenská poskytla priestor na diskusiu o zabezpečení suverenity a štátnej samostatnosti Slovenskej republiky. (Bajaník 2003c, 38). Matica slovenská kriticky zhodnotila neutešený stav porušovania zákona SNR o úradnom jazyku, intenzívne premenovávanie ulíc, obcí a miest, snahu potláčať slovenčinu vo výchove a vzdelávaní. Matičné Celonárodné zhromaždenie opätovne žiadalo SNR riešiť problémy okolo úradného jazyka, podporilo prijatie slovenskej suverenity a zaviazalo Maticu slovenskú, aby poskytla neutrálnu pôdu pre rokovanie parlamentných strán a hnutí k týmto otázkam. (Paška, Žuffa 1994, 94). V záverečnom Vyhlásení si účastníci Celonárodného zhromaždenia boli vedomí historických a rozhodujúcich chvíľ v riešení ďalšieho národného i medzinárodného postavenia Slovákov žijúcich v Slovenskej republike, sa obracali na všetkých poslancov SNR, aby čo najskôr pristúpili k riešeniu návrhov na vyhlásenie zvrchovanosti a suverenity SR a prijatím slovenskej ústavy zabezpečili SR jej plnú medzinárodnú subjektivitu. (Záverečné vyhlásenie zo 6. Celonárodného zhromaždenia Matice slovenskej a jej spoluorganizátorov (Štúrova spoločnosť, Asociácia slovenských vojakov...) na počesť 143. výročia ustanovenia prvej SNR a pri príležitosti 1. výročia celonárodného zhromaždenia MS za uzákonenie slovenčiny ako štátneho jazyka v SR, 1991).

Siedme Celonárodné zhromaždenie „Za jednotné Slovensko“ sa uskutočnilo 11. marca 1992 v Bratislave na Námestí Slovenského národného povstania. (Bajaník 2003c, 39). Podľa Slovenských národných novín sa tam zišlo viac ako dvadsaťtisíc ľudí. Hlavným moderátorom bol opäť člen matičného Výboru Stanislav Bajaník. Priestor a čas na námestí prepustila Matici slovenskej Slovenská národná strana, ktorá si ho pôvodne rezervovala. Priebeh zhromaždenia vysielal Slovenský rozhlas, pričom vedenie Slovenskej televízie požiadavku Matice slovenskej o priamy prenos

zamietlo. (Za jednotné Slovensko, 1992). Zhromaždenie prijalo Vyhlásenie: „*Účastníci celonárodného zhromaždenia Matice slovenskej Za jednotné Slovensko, vedomí si vážnych historických chvíľ v riešení základných otázok politického, ekonomického a spoločenského usporiadania Slovenskej republiky, sa obraciame na politické strany a hnutia, aby v duchu otvoreného matičného stola národnej dohody a politickej kultúry hľadali k sebe všetky cesty na ujednotenie sa pri tvorbe štátnej suverenity Slovenskej republiky a zabránili politickému roztriešteniu krajiny.*“ Vyhlásenie tiež požadovalo SNR, aby dosiahla vzájomnú dohodu vo vyhlásení Slovenskej republiky so všetkými atribútmi zvrchovaného štátu, subjektu medzinárodného práva, a vyzývalo všetkých občanov Slovenskej republiky, aby v blížiacich sa voľbách preukázali vysoký stupeň svojej osobnej i občianskej zodpovednosti tým, že neostanú voči ním ľahostajní a zoberú na vedomie, že osud krajiny je v ich rukách. (Vyhlásenie z celonárodného zhromaždenia Matice slovenskej Za jednotné Slovensko v Bratislave 11. marca 1992, 1992).

Od roku 1991 sa na pôde Matice slovenskej uskutočňovali tzv. Stoly národnej dohody. Ich cieľom bolo zjednotenie postojov všetkých slovenských politických strán a hnutí k otázke suverenity a zvrchovanosti Slovenskej republiky. Prvý Stôl národnej dohody sa uskutočnil 9. októbra 1991 v Bratislave za prítomnosti HZDS, KDH, MKDH, SNS, SDL, SZS a VPN. Matica slovenská zúčastneným stranám a hnutiam predložila svoju predstavu o budúcej podobe Ústavy SR, ktorá v sebe zahŕňala najmä otázky sebaurčovacieho práva slovenského národa, vnútornej i medzinárodnej právnej subjektivity, práv národnostných menšín a otázku štátneho jazyka na Slovensku. Súčasne sa vyslovila za intenzívnu ochranu prírody a krajiny, kultúrneho dedičstva a životného prostredia. Všetci zúčastnení posúdili dialóg ako užitočný a prejavili ochotu v prípade potreby v rozhovoroch na pôde Matice slovenskej pokračovať.

Druhý Stôl národnej dohody sa uskutočnil 17. januára 1992. Za prítomnosti KDH, ODÚ-VPN, DS, HZDS, SZS, SNDH, MNI, MKDH, SDL, SNS, Spoluzitia a zástupcov Predsedníctva SNR apelovala Matica slovenská, aby sa riešil problém Ústavy SR, ktorá by zabezpečovala suverenitu, zvrchovanosť a medzinárodnú právnu subjektivitu SR na čele s prezidentom ako hlavou štátu. Prítomní to zvali na vedomie, pričom vzali na vedomie aj výzvu MS, aby v historických chvíľach riešenia národného a štátoprávneho usporiadania SR povýšili záujem občanov SR nad svoje stranické záujmy a hľadali cestu vzájomnej dohody a zjednotili sa na Ústave SR.

Tesne po výsledku volieb do zákonodarných zborov 10. júna 1992 sa na pôde Matice slovenskej uskutočnil tretí Stôl národnej dohody za účasti HZDS, SDL, SNS, bez prítomnosti KDH, MKDH a Spoluzitia. Jeho cieľom boli vzájomné konzultácie k najvážnejším spoločenským otázkam, ako aj spolupráce Matice slovenskej pri ich riešení. Matica slovenská i naďalej trvala na svojich zásadách štátoprávneho

usporiadania SR, tak ako ich deklarovala pri prvom a druhom Stole národnej dohody. Zúčastnené strany tiež skonštatovali, že vzájomná spolupráca môže pozitívne riešiť ucelený program Slovenskej republiky a o štátotvornom usporiadaní malo podľa dohody pôvodne riešiť celonárodné referendum.

Výbor MS na svojom zasadnutí 20. júna 1992 prijal vyhlásenie k výsledku volieb 1992, ktorom vysoko zhodnotil politickú kultúru slovenského občana, ktorú podľa jeho slov preukázal vysokou účasťou vo voľbách. Zároveň prejavil uspokojenie nad tým, že v novej SNR prevažovali sily, ktoré boli priaznivo naklonené základným hodnotám, úlohám a cieľom národa. Ocenil tiež aj doterajšie výsledky vzájomných rokovaní medzi víťazmi volieb HZDS a ODS, ktoré podľa Výboru smerovali k presadeniu štátnej suverenity SR ako subjektu medzinárodného práva. Delegácia Matice slovenskej sa zúčastnila 17. júla 1992 v SNR na slávnostnom akte prijatia Deklarácie SNR o zvrchovanosti Slovenskej republiky. Jeden z piatich exemplárov Deklarácie odovzdal vtedajší predseda SNR Ivana Gašparovič predsedovi MS Jozefovi Markušovi. 3. septembra 1992 sa zástupcovia Matice slovenskej tiež zúčastnili slávnostného aktu podpísania Ústavy SR predsedom SNR Ivanom Gašparovičom a predsedom vlády SR Vladimírom Mečiarom. Matica slovenská následne iniciovala akty Sadenia líp Ústavy SR, ktoré prebiehali celý druhý polrok 1992. 31. decembra 1992 sa zúčastnili zástupcovia Matice slovenskej na stretnutí s vládou SR a poslancami SNR tesne pred slávnostným aktom „silvestrovskej polnoci 1992-1993“ privítania novej Slovenskej republiky na Námestí SNP v Bratislave. Pri tejto príležitosti iniciovala Matica slovenská organizovanie víťania novej Slovenskej republiky na prelome rokov 1992/93 po celom Slovensku. (Paška, Žuffá 1994, 94-98).

4 Záver

Viac ako štvrtstoročná existencia samostatnej a demokratickej Slovenskej republiky je úspešným príbehom moderných slovenských i svetových dejín. Napriek pôvodným katastrofickým scenárom prežila náročné obdobie transformácie politického a ekonomického systému a stala sa rešpektovanou a modernou európskou krajinou. Je pevnou súčasťou Európskej únie a Severoatlantickej aliancie. Predložený článok jasne dokázal, že myšlienka slovenskej štátnosti vznikla predovšetkým zdola a Matica slovenská ju dokázala posunúť rozhodujúcim politickým subjektom, ktoré sa po júnových voľbách 1992 stali súčasťou Slovenskej národnej rady a Federálneho zhromaždenia. Rozdelenie Českej a Slovenskej federatívnej republiky (ČSFR) na dva samostatné štáty prinieslo stabilizáciu stredoeurópskeho regiónu. Vzájomné vzťahy medzi slovenským a českým národom sú v súčasnej dobe viac ako nadštandardné, čo by v prípade existencie spoločného štátu nebolo možné.

5 Použitá literatúra

Monografie

- BAJANÍK, S. 2003a. *Matica slovenská v zápasocho o slovenskú štátnosť*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2003, 69 s. ISBN 80-7090-677-4.
- PÁŠKA, L., ŽUFFA, C. 1994. *Tri roky obnovenej členskej základne Matice slovenskej*. Martin: Matica slovenská, 1994, 313 s. ISBN 80-7090-116-0
- WINKLER, T. 2013. *Matica slovenská (Vrastanie do času)*. Martin: Matica slovenská, 2013, 266 s. ISBN 978-80-8128-076-4

Články zo zborníkov, časopisov a monografií

- ČÁRSKY, J. 2018. (Ne)dôveryhodnosť ako nástroj politického marketingu vo volebnej kampani. In: *Medzinárodné vzťahy 2018: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky (Zborník príspevkov z 19. medzinárodnej vedeckej konferencie)*. Bratislava: Ekonomická univerzita v Bratislave Fakulta medzinárodných vzťahov. ISBN 978-80-225-4602-7.s. 119- 127. Registrované vo WOS.
- BAJANÍK, S. 2003 b. Matica slovenská a štát. In: *Slovenské pohľady*. Martin: Matica slovenská, 2003, č. 1, INDEX 49699, s. 81-111
- BAJANÍK, S. 2003c. Matica slovenská na ceste k suverenite, štátnosti a demokracii (1989-1992). In: *Slovenské pohľady*. Martin: Matica slovenská, 2003, č. 9, INDEX 49699, s. 86-102
- ELIÁŠ, M. 2013. Memorandum národa slovenského a Matica slovenská. In: *Matica slovenská v národných dejinách (Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Matice slovenská v národných dejinách 26.-27. 2. 2013 Martin)*. Martin: Matica slovenská, 2013, ISBN 978-80-8128-086-3, s.29-34
- LINCÉNYI, M., ČÁRSKY, J. 2020. Policy trusts in public policy in the Slovak Republic. In: *Insights into regional development*. Volume 2 Number 1 (March). ISSN 2669-0195 (online) p. 456- 468, <https://jssidoi.org/ird/article/31>

Pramene

- II. MEMORANDUM NÁRODA SLOVENSKEHO V TURČIANSKOM SVÄTOM MARTINE 8. JÚNA 1991. 1991 In: Slovenské národné noviny, 1991, roč. 2, č. 23, s.3
- ARCHÍV MATICE SLOVENSKEJ: Názov fondu: Matica slovenská VI. 1974-1989. Signatúra: 1989, škatuľa 24, List Federálnemu zhromaždeniu ČSSR
- ARCHÍV MATICE SLOVENSKEJ: Názov fondu: Matica slovenská VI. 1974-1989. Signatúra: 1989, škatuľa 24, Stanovisko pracovníkov Matice slovenskej v Bratislave a miestneho odboru MS v Bratislave

- ARCHÍV MATICE SLOVENSKEJ: Názov fondu: Matica slovenská VI. 1974-1989.
Signatúra: 1989, škatuľa 24, Iniciatíva mladých podpísaných pracovníkov Matice slovenskej
- ARCHÍV MATICE SLOVENSKEJ: Názov fondu: Matica slovenská VII. 1990-1996.
Signatúra: 1990, škatuľa b.č., Výzva k zakladaniu miestnych odborov MS
- ARCHÍV MATICE SLOVENSKEJ: Názov fondu: Matica slovenská VII. 1990-1996.
Signatúra: 1990, škatuľa b.č., List prezidentovi Václavovi Havlovi z 21. januára 1990
- KOLEKTÍV AUTOROV. 1991. Stavba národnej katedrály Zvrchované Slovensko. In: Slovenské národné noviny, 1991, roč. 2 č. 11-príloha, s.1
- MEMORANDUM SLOVÁKOV Z JUŽNÉHO SLOVENSKA SNR A VLÁDE SLOVENSKEJ REPUBLIKY. 1990. In: Bajaník, S. 2003 b. Matica slovenská a štát. In: Slovenské pohľady. Martin: Matica slovenská, 2003, č. 1, INDEX 49699, s. 105-106
- MEMORANDUM PRIJATÉ NA CELONÁRODNOM ZHROMAŽDENÍ MATICE SLOVENSKEJ 11. MARCA 1991 V BRATISLAVE. 1991. In: Slovenské národné noviny, 1991, roč. 2 č. 11-príloha, s.4
- NÁVRH DEKLARÁCIE O ŠTÁTNEJ SUVERENITE SLOVENSKEJ REPUBLIKY. 1991. In: Nový Slovák, 1991, roč.2, č. 10, s.1-3
- POŽIADAVKY MATICE SLOVENSKEJ. 1990. In: Slovenské národné noviny, 1990, roč.1, č. 11, s.7
- SLOVO NA UVÁŽENIE SLOVENSKÉMU NÁRODU. 1990. In: Bajaník, S. 2003 b. Matica slovenská a štát. In: Slovenské pohľady. Martin: Matica slovenská, 2003, č. 1, INDEX 49699, s. 107
- STANOVISKO MATICE SLOVENSKEJ K NÁZVU REPUBLIKY. 1990. In: Bajaník, S. 2003 b. Matica slovenská a štát. In: Slovenské pohľady. Martin: Matica slovenská, 2003, č. 1, INDEX 49699, s. 84-85
- STANOVISKO VÝBORU MATICE SLOVENSKEJ K ZÁKONU SNR Z 25. 10. 1990 O ÚRADNOM JAZYKU V SLOVENSKEJ REPUBLIKE. 1990. In: Bajaník, S. 2003 b. Matica slovenská a štát. In: Slovenské pohľady. Martin: Matica slovenská, 2003, č. 1, INDEX 49699, s.86-87
- STANOVISKO K SÚČASNEJ POLITICKEJ A SPOLOČENSKEJ SITUÁCIÍ V SLOVENSKEJ REPUBLIKE. 1991. In: Slovenské národné noviny, 1991, roč. 2, č. 10, s.2
- VYHLÁSENIE VÝBORU MATICE SLOVENSKEJ PRIJATÉ NA MIMORIADNOM ZASADNUTÍ DŇA 28. 9. 1990 V BRATISLAVE K ZÁKONUSNR O ÚRADNOM JAZYKU A ŠTÁTOM JAZYKU V SR (TZV. MATIČNÝ NÁVRH). 1990. In: Bajaník, S. 2003 b. Matica slovenská a štát. In: Slovenské pohľady. Martin: Matica slovenská, 2003, č. 1, INDEX 49699, s.85-86
- VYHLÁSENIE MATICE SLOVENSKEJ. 1991. In: Slovenské národné noviny, 1991, roč. 2, č. 6, s.1

- VYHLÁSENIE ZO STRETNUTIA OBYVATELOV Z JUŽNÉHO SLOVENSKA V ŠURANOCH. 1991. In: Bajaník, S. 2003 b. Matica slovenská a štát. In: Slovenské pohľady. Martin: Matica slovenská, 2003, č. 1, INDEX 49699, s. 109
- VYHLÁSENIE Z CELONÁRODNÉHO ZHROMAŽDENIA MATICE SLOVENSKEJ ZA JEDNOTNÉ SLOVENSKO V BRATISLAVE 11. MARCA 1992. In: Slovenské národné noviny. 1992, roč. 3, č. 11, s.2
- VÝZVA ÚČASTNÍKOV STRETNUTIA SLOVÁKOV Z JUŽNÉHO SLOVENSKA V ŠURANOCH SLOVENSKEJ NÁRODNEJ RADE A VLÁDE SLOVENSKEJ REPUBLIKY. 1990. In: Bajaník, S. 2003 b. Matica slovenská a štát. In: Slovenské pohľady. Martin: Matica slovenská, 2003, č. 1, INDEX 49699, s.107-108
- ZÁVEREČNÉ VYHLÁSENIE ZO 6. CELONÁRODNÉHO ZHROMAŽDENIA MATICE SLOVENSKEJ A JEJ SPOLUORGANIZÁTOROV (ŠTÚROVA SPOLOČNOSŤ, ASOCIÁCIA SLOVENSKÝCH VOJAKOV...) NA POČESŤ 143. VÝROČIA USTANOVENIA PRVEJ SNR A PRI PRÍLEŽITOSTI 1. VÝROČIA CELONÁRODNÉHO ZHROMAŽDENIA MS ZA UZÁKONENIE SLOVENČINY AKO ŠTÁTNEHO JAZYKA V SR. 1991. In: Bajaník, S. 2003 b. Matica slovenská a štát. In: Slovenské pohľady. Martin: Matica slovenská, 2003, č. 1, INDEX 49699, s. 89-90
- ZA JEDNOTNÉ SLOVENSKO. 1992. In: Slovenské národné noviny. 1992, roč. 3, č. 13, s.11

5 Kontakt na autora

Mgr. Matej Mindár

Celouniverzitné pracovisko Katedra politológie

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Študentská 2

911 50 Trenčín, Slovenská republika

Email: matej.mindar@tnuni.sk

Školiteľ: doc. Ing. Pavol Hrivík, CSc.

Religionistika a Etika

Současné role laika v Katolické církvi

Contemporary roles of the layman in Catholic church

Petr Nohel

Anotace: Přestože postavení, role a možnosti nesvěcených členů Katolické církve se v čase proměňují a v současné době jsme svědky jejich spíše aktivnějšího uplatnění v praktických záležitostech i při řešení teoretických problémů, prochází postavení tzv. laiků stálou revizí, a to jak po stránce kanonicko-právní, tak v rovině pastorační praxe. I přes tyto změny a nové možnosti jejich uplatnění, vyplývá postavení laika v Katolické církvi organicky a kontinuálně z jeho historie, sakramentálního pojetí úlohy svěcených služebníků i opatření vymezující jeho pravomoci po stránce disciplinární.

Klíčová slova: církev, Katolická církev, služby v církvi, laik, ordinace, kanonické právo

Summary: The status, role and opportunities of the non-consecrated members of the Catholic Church have been significantly changing in time and we are currently witnessing their growing activity both in practical matters and theoretical problems. The position of so-called laymen is still being revised both on the level of canon law and pastoral practise. Regardless of all the changes, the position of laymen in the Catholic Church follows organically and continuously from history, the sacramental concept of the role of holy ministers and the measures defining their authority in terms of discipline.

Key words: Church, Catholic Church, church services, layman, ordination, canon law

1 Úvod

Přestože se zdá, že slovo „laik“ je mezi věřícími přijímáno bez problémů, jeho původ není jednoznačný. Obecně se uznává, že pojem je odvozen od řeckého „laos“, tedy lid, avšak teologové v interpretaci tohoto novozákonního pojmu nespátrují označení skupiny věřících striktně podřízeného stavu. Všichni věřící jsou svým způsobem laikové, neboť náleží k Božímu lidu; stejně tak jako pojem „kléros“ zahrnoval původně

každého, kdo je do Božího lidu povolán. Svým způsobem tak oba pojmy náleží všem křesťanům¹⁰⁵.

Vzhledem ke stále stoupajícím nárokům samotných laiků i obecné tendenci podpory jejich většího zapojení v církevním životě jsem se rozhodl zaměřit se na tuto problematiku blíže.

2 Kdo je laik

2.1 Náznaky užití pojmu v Písmu

Vzhledem k tonu, že po etymologické stránce představuje „laos“ určitý zástup v protikladu k jeho vůdcům, jeví se poté jeho užití ve Starém Zákoně jen logické: „ale kněží ani lid nesmějí proniknout a vystoupit k Hospodinu“¹⁰⁶ nebo „Kněží, proroci i všechen lid slyšeli mluvit Jeremiáše“¹⁰⁷. V Novém Zákoně pak „laos“ dostává obecnější podobu a přesto, že je užíván i synonymně jako zástupné pojmenování lidu Hospodinova – tedy Izraele, převládá jeho užívání v mimobiblické řečtině¹⁰⁸. Novozákonní text však užívá toho výrazu prakticky vždy pro označení celého Božího lidu a ne pouze „laiků“¹⁰⁹.

2.2 Pojetí laika v prvním tisíciletí

Za nejstarší doklad použití slova laik ve smyslu dnešního chápání jako nesvěcené osoby považujeme citaci pojmu v tzv. Prvním listě sv. Klementa (cca 96 n. l.), ve kterém autor ozřejmuje vymezení působnosti kněží a předpisy stanovené naopak pro laiky¹¹⁰.

„Rozhodující význam pro vznik laického stavu měla idea mnišství. (...) Toto mnišské hnutí bylo tvořeno křesťany, kteří neměli žádnou kněžskou funkci. Postavení mnicha nebylo definováno jeho liturgickou službou či vedením obce, tedy nějakým úřadem. (...) Nebyli to původně klerici. (...) Askeze, celibát a nepřislušnost ke kléru definovaly mnicha stejnou měrou. (...) Na Západě bylo vyrovnání mnichů a kleriků provedeno zřetelněji než na Východě, kde mniši ještě delší dobu žili jako poustevníci. (...) Úkoly nositelů úřadu a jejich funkce byly přeneseny na mnichy a spojeny s jejich formou života. Mniši se většinou stávali kněžími, nejodpovědnější funkce v řádech byly vyhrazeny těmto mnišským kněžím. Kněží naproti tomu přijímali mnišský životní styl. (...) Nemohlo proto nedojít k tomu, že kněží a mniši byli v dalších dobách

¹⁰⁵ Srov. NEUNER Peter: *Laici a klérus?*, Praha: Vyšehrad, 1997, s. 23

¹⁰⁶ Ex 19, 24

¹⁰⁷ Jr 26,7

¹⁰⁸ Srov. NEUNER Peter: *Laici a klérus?*, Praha: Vyšehrad, 1997, s. 25

¹⁰⁹ Srov. NEUNER Peter: *Laici a klérus?*, Praha: Vyšehrad, 1997, s. 27

¹¹⁰ Srov. NEUNER Peter: *Laici a klérus?*, Praha: Vyšehrad, 1997, s. 35

pojmání jako jednotný stav v církvi. (...) Oproti nim stála masa věřících, definována tím, že to všechno buď nesměli, nebo toho nebyli schopni.“¹¹¹

2.3 Pojetí laika ve středověku a novověku

Otázka chápání laika ve středověku je určena především aktivitou kléru, který požaduje stále zřetelněji, aby byl považován na nadřazený stav mezi věřícím lidem¹¹². K tomuto pojmovému i faktickému vydělení Božího lidu přispěly i středověké mocenské církevní zájmy, spory o investituru a požadavek jurisdikčního primátu římského biskupa nad celou církví. Boj za osvobození církve od světské moci zajišťoval paralelně přednost svěcených osob v církvi i např. v rámci Gregoriánské reformy. V praxi tak bylo požadováno, aby se laikové věnovali pouze světským záležitostem a klerikové duchovním, s důrazem na vzájemnou nezastupitelnost a nevměšování¹¹³.

Slovo laik v dnešním významu není již odvozeno od „laos“, ale od přídavného jména „laikos“, které původně představuje věci, jež nebyly určeny bohoslužbě ani kultu¹¹⁴.

„V 15. a 16. století se pak stává běžným popisovat církev tímto obrazem dvojího lidu: první představuje pod papežem biskupy, duchovní, mnichy, druhý pod císařem knížata, rytíře, sedláky, muže a ženy. Ani obraz těla již nevyjadřuje jednotu. Od konce 11. století se mluvívá o pravé a levé polovině těla, a ve 14. a 15. století dokonce o dvou tělech církve. Přičemž každé má vlastní hlavu: jedno císaře, druhé papeže.“¹¹⁵

Přestože občas existovaly i tendence vymanit se z tohoto rozděleného pojetí Božího lidu, často byly nové impulzy vstřebány samotným klérem, který si na ně činil nárok. Tak klérus postupně získával všechny myslitelné pravomoci¹¹⁶.

Určitá změna přišla až v 16. století, kdy proti neustálému odvozování všeho právě od kléru protestovali reformátoři, např. Luther hovořil o jednotě všech křesťanů¹¹⁷ a aktivně ji prosazoval zejména ve vztahu k privilegiím stavu kněžského. Odpovědí byly definice Tridentského koncilu, který ve svých závěrech představuje kněžské svěcení jako svátost nezrušitelného charakteru a legitimizuje tak aktuální pozice kléru, a to i tím, že stav kněžský prohlašuje z definice vyšším, než je tomu v případě manželství¹¹⁸.

¹¹¹ NEUNER Peter: Laici a klérus?, Praha: Vyšehrad, 1997, s. 45-48

¹¹² Srov. NEUNER Peter: Laici a klérus?, Praha: Vyšehrad, 1997, s. 49

¹¹³ Srov. NEUNER Peter: Laici a klérus?, Praha: Vyšehrad, 1997, s. 52-53

¹¹⁴ Srov. NEUNER Peter: Laici a klérus?, Praha: Vyšehrad, 1997, s. 28

¹¹⁵ NEUNER Peter: Laici a klérus?, Praha: Vyšehrad, 1997, s. 64

¹¹⁶ Srov. NEUNER Peter: Laici a klérus?, Praha: Vyšehrad, 1997, s. 65

¹¹⁷ Srov. NEUNER Peter: Laici a klérus?, Praha: Vyšehrad, 1997, s. 67

¹¹⁸ Srov. NEUNER Peter: Laici a klérus?, Praha: Vyšehrad, 1997, s. 70-71

2.4 Laik v dnešním pojetí

Počátky dnešního pojetí laika je možno klást do 19. století, kdy se silněji začaly projevovat tendence tzv. laické spirituality. Situaci prospěl i fakt, že laikové byli méně svázáni církevními předpisy a dalšími právními instrumenty. I I. vatikánský koncil vyjadřuje: „Nejdříve svědomí, pak papež“.¹¹⁹ Sami papežové pak ke vzrůstajícímu vědomí svébytnosti laického stavu přispívali. Sv. Pius X. se snažil začleňovat do Katolické akce různá sdružení věřících laiků, Pius XI. pak výslovně hovoří o zmocnění a uschopnění laiků k prosazování nebeského království¹²⁰. Tím předjímá pohled II. vatikánského koncilu, který podtrhuje opravdovost a důstojnost mezi všemi křesťany bez ohledu na jejich stav, ze kterého plyne společné povolání všech věřících k apoštolátu církve¹²¹. Nevychází se zde žádné pověření klérem a vyzdvihuje se naopak definice církve jako společenství. Apostolicita je pak znakem celku církve, takže církev uskutečňuje apoštolát prostřednictvím všech svých členů včetně nesvěcených mužů i žen¹²².

Přestože se II. vatikánský koncil staví k laickému stavu konstitutivně, vyvstává celkově problém s definicí laika a s novým uspořádáním vztahu laického a kněžského stavu, který přetrvává minimálně neschopností definovat laický stav pozitivně. Většinou tedy převládá negativní vymezení laického lidu jako nesvěcenců, ne-kněžů, neduchovních, apod., což definičně nerozporuje ani Kanonické právo¹²³. Kodex tohoto práva z roku 1983 není jen přepracovaným a doplněným vydáním původního kodexu z roku 1917, ale výslovně přidává celé statě, které se týkají specificky laické problematiky a přiznává laikům specifická práva a povinnosti jako svébytnému stavu křesťanského lidu¹²⁴.

3 Práva a povinnosti všech křesťanů

Současný Kodex kanonického práva klade velký důraz na rovnost všech křesťanů bez ohledu na jejich životní stav¹²⁵. Obzvláště pak zdůrazňuje, že všichni věřící jsou povoláni k uskutečňování Ježíšova kněžství¹²⁶ a že to logicky každý činí svým vlast-

¹¹⁹ Srov. NEUNER Peter: *Laici a klérus?*, Praha: Vyšehrad, 1997, s. 7

¹²⁰ Srov. NEUNER Peter: *Laici a klérus?*, Praha: Vyšehrad, 1997, s. 84-85

¹²¹ DRUHÝ Vatikánský koncil: *Věřoučná konstituce o církvi Lumen Pentium*, (ze dne 21. listopadu 1964), in: *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Praha: Zvon, 1995, 32-33

¹²² DRUHÝ Vatikánský koncil: *Dekret o apoštolátu laiků Apostolicam actuositatem*, (ze dne 18. listopadu 1965), in: *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Praha: Zvon, 1995, 2 a 6

¹²³ Srov. *Kodex kanonického práva*, 1983, Kán. 207

¹²⁴ Srov. *Kodex kanonického práva*, 1983, Kán. 224

¹²⁵ Srov. *Kodex kanonického práva*, 1983, Kán. 208

¹²⁶ Srov. *Kodex kanonického práva*, 1983, Kán. 504

ním způsobem. Přestože se zmiňuje výslovně o křesťanských povinnostech všech, např. o povinnosti přispívat na potřeby církve¹²⁷ nebo o povinnosti usilovat o sociální spravedlnost¹²⁸, je většina kánonů věnovaných křesťanům obecně formulována jako práva.

Všem věřícím je přiznáno právo na svobodnou volbu životního stavu¹²⁹ a na křesťanskou výchovu¹³⁰. Nově se také definuje nejen právo na dostupnost Božího slova a udělování svátosti¹³¹ (samozřejmě při splnění způsobilosti k jejich přijetí), ale také právo na bohoslužbu¹³².

Všichni křesťané mohou svým duchovním pastýřům sdělovat vlastní potřeby a přání¹³³ a mají rovněž právo o nich hovořit s ostatními křesťany¹³⁴, přičemž jsou mezi Boží lid výslovně započteny i osoby, které se na přijetí křtu teprve připravují¹³⁵. Nakonec je všem křesťanům přiznáno právo domáhat se svých práv, a to i soudní cestou prostřednictvím církevního soudu¹³⁶.

4 Individuální role laika

4.1 Pluralita jako předpoklad spolupráce

Kromě definování laika a jeho práva je však zapotřebí, aby prostředí, ve kterém má být laický apoštolát realizován, bylo nakloněno tomuto způsobu laické realizace. Ne nadarmo se hovoří o nutnosti prohlubování plurality v církvi. Tak jako se na jedné straně nepopírá, že vztah s Bohem je nutné zprostředkovat, uznává se, že se všichni křesťané nemohou věnovat týmž službám s patřičným nasazením a důsledností¹³⁷. Tělo Kristovo totiž tvoří všichni křesťané, kteří v něm společně působí, ale nesou za něj i společnou zodpovědnost, protože každý křesťan je od svého křtu pověřen vykonávat kněžskou, prorockou i královskou službu podle vzoru Spasitele¹³⁸.

¹²⁷ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 222 § 1

¹²⁸ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 222 § 2

¹²⁹ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 219

¹³⁰ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 217

¹³¹ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 213

¹³² Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 214

¹³³ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 212 § 1

¹³⁴ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 212 § 2

¹³⁵ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 206

¹³⁶ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 221

¹³⁷ Srov. FREI Václav: Pluralita – dialog – laici v otevřené společnosti. Praha: Pastorační středisko Praha, 1995, s. 3

¹³⁸ Srov. GÓRECKI Edward: Církev se uskutečňuje ve farnosti. Olomouc, 1996, s. 25

Připuštěním laiků ke specifickým službám v církvi tak nedochází pouze k rozvolnění „starých pořádků“, ale stoupá i nárok zodpovědnosti za výkon těchto služeb¹³⁹. Můžeme tak zaznamenat jistý vnitřní rozpor mezi tím, že sice máme potřebu dialogu uvnitř církve¹⁴⁰, přesto církev navenek působí značně homogenně¹⁴¹. O to více si nevěřící všímají života laiků, kteří se snaží na svůj každodenní život aplikovat zásady křesťanského života¹⁴² s tím, že takovýto příklad se pro ně stává mnohdy jediným záchytným bodem ve vztahu k církvi¹⁴³. Proto i výslovné začlenění laického stavu do systému kanonického práva můžeme vnímat nikoli jako zadministrativnění laických práv a povinností, ale jako projev očekávání ve vztahu k možnostem a množství laiků¹⁴⁴; koneckonců laikové jsou nejpčetnější skupinou v rámci Božího lidu¹⁴⁵.

4.2 Přípravenost k laické činnosti

Další nezbytnou podmínkou je připravenost Božího lidu na aktivní zapojení laiků v pastorační práci. Zde je třeba zdůraznit, že samotný fakt, že je možnost zapojení laiků vítána, nutně nezpůsobuje, že se konkrétní věřící obec s tímto zapojením nakonec vyrovná s nadšením. Nejen s ohledem na dobu komunismu je třeba zdůraznit, že život farnosti byl dlouhá období vnímán jako bipolární, tvořený knězem na jedné straně a lidem na straně druhé. Je tedy zapotřebí změnit v prvé řadě mentalitu kněží, jejichž povolání je nadále smysluplné a ve své podstatě nezastupitelné, kteří by smysl kněžství odvozovali pouze z této nezastupitelnosti. Stejně tak je třeba připravit aktivního laika na problémy, které se s jeho novou službou dostaví. Církevní veřejnost totiž kladně přijme pouze někoho nekonfliktního se vzorovým způsobem života a přiměřenými teologickými znalostmi a sociálním cítěním. I sloužící laik musí být nutně schopen kooperace s knězem, jemuž se co do svátostnosti služby vlastně nikdy nevyrovná. I v případě shody kněze a laika však klíčovou roli sehraje mentalita

¹³⁹ Srov. FREI Václav: Pluralita – dialog – laici v otevřené společnosti. Praha: Pastorační středisko Praha, 1995, s. 9

¹⁴⁰ Srov. FREI Václav: Pluralita – dialog – laici v otevřené společnosti. Praha: Pastorační středisko Praha, 1995, s. 4

¹⁴¹ Srov. FREI Václav: Pluralita – dialog – laici v otevřené společnosti. Praha: Pastorační středisko Praha, 1995, s. 6

¹⁴² Srov. FREI Václav: Pluralita – dialog – laici v otevřené společnosti. Praha: Pastorační středisko Praha, 1995, s. 16

¹⁴³ Srov. FREI Václav: Pluralita – dialog – laici v otevřené společnosti. Praha: Pastorační středisko Praha, 1995, s. 14

¹⁴⁴ Srov. GÓRECKI Edward: Církev se uskutečňuje ve farnosti. Olomouc, 1996, s. 26

¹⁴⁵ Srov. FREI Václav: Pluralita – dialog – laici v otevřené společnosti. Praha: Pastorační středisko Praha, 1995, s. 15

daného konkrétního společenství, ve kterém má být kooperace kněze a laika vykonávána. Především ta tedy musí být na takovou změnu náležitě připravena a musí ji podporovat¹⁴⁶.

4.3 Laické služby

Vzhledem k tomu, že je laikům jako občanům přiznáno stejné právo na svobodu v oblasti světských záležitostí¹⁴⁷, a s přihlédnutím k tomu, že je v Kodexu kanonického práva znovu výslovně zmíněno povolání laiků k apoštolátu¹⁴⁸, je zjevné, že i u laického stavu bude zdůrazněna nejen samotná možnost vykonávat určité služby a úřady, ale i rozeznání povolání k těmto službám mimo požadované schopnosti nebo dovednosti. Laik je totiž z určitého pohledu oproti kněžím znevýhodněn v oblasti přípravy. Ne že by bylo nutné vytvářet nějaké laické semináře, ale přece jen je práce s laikými křesťany mnohem méně institucionalizovaná než práce s kandidáty kněžství. Pokud laikové studují, získají většinou určité penzum znalostí, méně již dovedností a nejméně se zpravidla rozvinou po stránce duchovního růstu. Otázka osobního povolání je proto i u laiků klíčová¹⁴⁹.

„Podotkněme, že občasný „rozvod“ teologie a svatosti života můžeme konstatovat jak na progresivním, tak na konzervativním křídle teologického spektra! Nicméně „odzbožněná teologie“ je právě tak málo nosná jako „odteologizovaná zbožnost“. Spojení obou rovin – teologické i spirituální – je úkolem dne.“¹⁵⁰

Specifické zapojení laiků

Kanonické právo v několika místech počítá s přímým zapojením laiků. Jedná se o činnosti vyplývající povětšinou z definovaných církevních struktur. Laik jako jednotlivec může zasedat jako poradce či znalec v poradních sborech podle ustanovení práva¹⁵¹.

S účastí laiků se přímo (při dodržení dalších taxativně uvedených podmínek) počítá při ustanovování pastoračních rad farností¹⁵² či diecéze¹⁵³, podobně jako při

¹⁴⁶ Srov. OPATRŇY Aleš: Laici v pastorační práci, Teologická texty 200/4, bod 1.1, <http://www.teologickertexty.cz/casopis/2000-4/Laici-v-pastoracni-praci-1.html>

¹⁴⁷ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 227

¹⁴⁸ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 225

¹⁴⁹ Srov. OPATRŇY Aleš: Laici v pastorační práci, Teologická texty 200/4, bod 1.4, <http://www.teologickertexty.cz/casopis/2000-4/Laici-v-pastoracni-praci-1.html>

¹⁵⁰ OPATRŇY Aleš: Laici v pastorační práci, Teologická texty 200/4, bod 3, <http://www.teologickertexty.cz/casopis/2000-4/Laici-v-pastoracni-praci-1.html>

¹⁵¹ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 228

¹⁵² Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 536

¹⁵³ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 512

činnosti ekonomických rad farnosti¹⁵⁴ nebo diecéze¹⁵⁵. Vysloveně se zde tedy počítá s primárně neteologickými odborníky, přičemž v úvahu se berou jejich znalosti, moudrost a osobní kvality¹⁵⁶. Kromě členství v těchto kolektivních orgánech, řídících se v konkrétních věcech partikulárním právem diecéze, rozlišuje Kanonické právo nadto ještě post diecézního ekonoma¹⁵⁷, přičemž se výslovně počítá s tím, že vykonavatel tohoto úřadu bude ekonomem profesně. I zde se tedy jedná převážně o ustanovení „laického postu“, neboť jistě najdeme kněze s ekonomickým vzděláním, jejichž zapojení jako diecézních ekonomů však budeme zejména v našich podmínkách vnímat jako nouzové řešení. Aktivizace laiků a jejich současné možnosti tak nejsou substitucí nebo absencí činností svěcených osob¹⁵⁸, ale vyplývá organicky ze křtu a biřmování povolanych osob.

„Ze všeho, co je zde uvedeno, je zřejmé, že účast laiků na pastoračním a apoštoltském působení církve je nutná a tato nutnost má svůj kořen v požadavku plného a zdravého života církve a v katolické eklesiologii, nikoliv jen v nedostatku kněží.“¹⁵⁹

Důležitý je také poradní hlas laiků v církvi. Podle ustanovení kanonického práva je to mj. laik, koho může biskup vyslechnout při zvažování jmenování nového faráře¹⁶⁰. Farář sám uznává a podporuje podíl křesťanských laiků na poslání církve a jejich náboženské spolky¹⁶¹. V obecné rovině je pak jmenováno spoluřízení farnosti, do kterého jsou kromě ostatních kněží a jáhnů zahrnuti i laikové podle ustanovení práva¹⁶². Laik může být například pozván nejen na partikulární či diecézní synodu, ale také na všeobecný koncil¹⁶³.

Laikům je také dovoleno studium posvátných věd, které není vázáno na jejich specifické povolání, ale je na něj pohlíženo jako na studium vědecké disciplíny. Stejně tak je jim umožněno jejich vyučování¹⁶⁴.

¹⁵⁴ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 537

¹⁵⁵ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 492

¹⁵⁶ Srov. GÓRECKI Edward: Církev se uskutečňuje ve farnosti. Olomouc, 1996, s. 75

¹⁵⁷ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 494

¹⁵⁸ Srov. OPATRŇY Aleš: Laici v pastorační práci, Teologická texty 200/4, bod 2, <http://www.teologicketexty.cz/casopis/2000-4/Laici-v-pastoracni-praci-1.html>

¹⁵⁹ OPATRŇY Aleš: Laici v pastorační práci, Teologická texty 200/4, bod 2.2, <http://www.teologicketexty.cz/casopis/2000-4/Laici-v-pastoracni-praci-1.html>

¹⁶⁰ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 524

¹⁶¹ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 529 § 2

¹⁶² Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 519

¹⁶³ Srov. GÓRECKI Edward: Církev se uskutečňuje ve farnosti. Olomouc, 1996, s. 76

¹⁶⁴ Srov. GÓRECKI Edward: Církev se uskutečňuje ve farnosti. Olomouc, 1996, s. 76

Kodex kanonického práva přímo uvádí: „aby laici mohli podle křesťanské nauky žít a ji hlásat a, je-li třeba, i hájit a také účastnit se apoštolátu, mají povinnost a právo získat znalost této nauky, podle jejich vlastních schopností a postavení. Jsou také oprávněni získat širší znalosti v posvátných vědách, které se vyučují na církevních univerzitách a fakultách nebo na institutech pro náboženské vědy, a to návštěvou přednášek a získáním akademických hodností. Rovněž při zachování předpisů stanov o požadované způsobilosti mohou od zákonného církevního představeného obdržet pověření k vyučování posvátným vědám.“¹⁶⁵

Liturgické zapojení laiků

Viditelnou oblastí laického zájmu je aktivní účast při bohoslužbách, přičemž Kanonické právo rozlišuje mezi trvalým pověřením a výkonem služby časově omezeným¹⁶⁶. Laikům jsou vyhrazeny jasně vymezené úkoly, a to ty, které svěcením nejsou podmíněny, přičemž zároveň některé z nich z určité části nahrazují dřívější nižší stupně svěcení¹⁶⁷.

Trvalým pověřením se v laickém stavu rozumí ustanovení lektorem a akolytou¹⁶⁸, přičemž za tuto sužbu nenáleží vykonavatelům odměna a je vykonávána pouze muži. Dočasná služba lektora, kantora nebo komentátora je poté otevřena i ženám¹⁶⁹ s tím, že je do ní počítána i služba ministrantská¹⁷⁰. I na dočasně vykonávané služby je vhodné se připravit¹⁷¹. Honorovány mohou být pouze zvláštní služby v církvi vykonávané svědomitě, pečlivě a se zájmem¹⁷².

„Kromě toho se samozřejmě podílejí laici na práci v církvi jako katecheti, charitní pracovníci, vychovatelé, vedoucí exercicií, o administrativních a správních službách ani nemluvě“.¹⁷³

¹⁶⁵ Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 229

¹⁶⁶ Srov. GÓRECKI Edward: Církev se uskutečňuje ve farnosti. Olomouc, 1996, s. 77

¹⁶⁷ Srov. GÓRECKI Edward: Církev se uskutečňuje ve farnosti. Olomouc, 1996, s. 76

¹⁶⁸ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 230 § 1

¹⁶⁹ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 230 § 2

¹⁷⁰ Srov. GÓRECKI Edward: Církev se uskutečňuje ve farnosti. Olomouc, 1996, s. 77

¹⁷¹ Například pastorační středisko Arcibiskupství pražského pořádá kurzy pro mimořádné udělovatele svatého přijímání, pro budoucí akolyty a mimořádné laické služebníky sloužící bohoslužby slova.

¹⁷² Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 231 § 1

¹⁷³ Srov. OPATRŇÝ Aleš: Laici v pastorační práci, Teologická texty 200/4, bod 2.1, <http://www.teologicketexty.cz/casopis/2000-4/Laici-v-pastoracni-praci-1.html>

Mimořádné zapojení laiků

V případě nouze počítá Kodex kanonického práva se zapojením laiků dočasným způsobem. Pověstí se jedná náhradu za dočasnou absenci osoby kněžského stavu. V takovýchto případech je možno laika pověřit buď přímo úřadem, nebo výkonem služeb, který je ve standardním stavu obvyklý pro svěcené služebníky. Pak rozlišujeme i pojmy „munus“ jako službu a „officium ecclesiasticum“ jako úřad¹⁷⁴.

V takovém případě je laik na základě právoplatného pověření uschopněn ke službě slova, řízení liturgických modliteb, udílení křtu a rozdávání svatého přijímání¹⁷⁵. Může také právoplatně asistovat při uzavírání církevního manželství¹⁷⁶ a je dokonce možné svěřit laikovi pastorační péči o celou farnost, vyplývá-li tato potřeba za stavu nouze a je-li k dispozici zastupující farář, který je zmocněn k jejímu řízení a zaštitění¹⁷⁷.

5 Společenství křesťanů zahrnující laiky

Jak bylo zmíněno výše, může být laik členem rozličných typů sdružení, a to takových, kde se vyskytují pouze laikové, nebo je kromě nich přítomen i duchovní stav¹⁷⁸. V neduchovních sdruženích může laik zastávat i vedoucí pozice¹⁷⁹, není-li zároveň členem vedení politické strany¹⁸⁰.

Všechny společnosti zasvěceného života vycházejí ze slibů evangelijních ctností čistoty, chudoby a poslušnosti¹⁸¹, přičemž ne vždy jsou všichni jejich členové na pomyslné ose kněz-laik jasně definováni. Jasná je definice členů třetích řádů, tzn. terciářů, kde ani jiný než laický stav nepřipadá v úvahu¹⁸². Přímo kanonické právo však zmiňuje, že řádní členové duchovních řádů nejsou ani duchovní ani laikové¹⁸³; minimálně se však ve většině případů z laických řad rekrutují, neboť každý řádně připravený a svobodně rozhodnutý katolík může být do řeholní společnosti přijat¹⁸⁴.

¹⁷⁴ Srov. GÓRECKI Edward: *Církev se uskutečňuje ve farnosti*. Olomouc, 1996, s. 75

¹⁷⁵ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 230 § 3

¹⁷⁶ Srov. GÓRECKI Edward: *Církev se uskutečňuje ve farnosti*. Olomouc, 1996, s. 78

¹⁷⁷ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 517 § 2

¹⁷⁸ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 298

¹⁷⁹ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 317 § 3

¹⁸⁰ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 317 § 4

¹⁸¹ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 573 § 2

¹⁸² Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 303

¹⁸³ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 588

¹⁸⁴ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 597 § 1 a 607

Kromě toho církev uznává poustevnictví¹⁸⁵ jako specifický stav laiků, podobně jako stav panen a jejich společenství¹⁸⁶, přičemž „normy stanovené o společnostech zasvěceného života a jejich členech platí stejným právem o ženách jako o mužích“¹⁸⁷.

Podobně jsou laikům otevřené i další formy křesťanských sdružení, například společnosti apoštolského života¹⁸⁸ nebo sekulární společnosti, na jejichž řízení se mohou laikové i podílet¹⁸⁹, ale kde hlavní roli hraje jejich osobní svědectví¹⁹⁰. V sekulárních společnostech mohou působit laici i kněží bez nutnosti změny svého stavu¹⁹¹.

6 Závěr

Působnost laika je Kanonickým právem přehledně definována. Přesto aktivní zapojení laiků v praxi bude ještě určitou dobu z historických důvodů považováno za méně obvyklé. Jakmile budou laikové skutečně aktivní v pastorační péči, ve spoluřízení farností a obecně v kvalifikovaném vyjadřování se i v teologických otázkách, otevře se jistě debata ohledně jejich dalšího pevnějšího ukotvení v organizmech Katolické církve.

7 Použitá literatura

Bible

- Ex 19,24
- Jr 26,7

DRUHÝ Vatikánský koncil: *Dekret o apoštolátu laiků Apostolicam actuositate* (ze dne 18. listopadu 1965), In: *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Praha: Zvon, 1995, s. 2 a 6

DRUHÝ Vatikánský koncil: *Věřoučná konstituce o církvi Lumen Gentium* (ze dne 21. listopadu 1964), In: *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Praha: Zvon, 1995, s. 32-33

FREI Václav: *Pluralita – dialog – laici v otevřené společnosti*. Praha: Pastorační středisko Praha, 1995, s. 3, 4, 6, 9, 14-16

GÓRECKI Edward: *církev se uskutečňuje ve farnosti*. Olomouc, 1996, s. 25, 26, 75-78

¹⁸⁵ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 603

¹⁸⁶ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 604

¹⁸⁷ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 606

¹⁸⁸ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 731-746

¹⁸⁹ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 717 § 3

¹⁹⁰ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 713 § 2

¹⁹¹ Srov. Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 711

Kodex kanonického práva, 1983, Kán. 206-208, 213, 214, 217, 219, 221, 222, 224, 225, 227-231, 298, 303, 317, 492, 494, 504, 512, 517, 519, 524, 529, 536, 537, 588, 597, 603, 604, 606, 607, 711, 713, 717, 731-746

NEUNER Peter: *Laici a klérus?*, Praha: Vyšehrad, 1997, s. 7, 23, 25, 27, 28, 35, 45-49, 52, 53, 64, 65, 67, 70, 71, 84, 85

OPATRŇNÝ Aleš: *Laici v pastorační práci*, Teologická texty 200/4, bod 1.1, 1.4, 2, 2.1, 2.2, 3, [<http://www.teologicketexty.cz/casopis/2000-4/Laici-v-pastoracni-praci-1.html>]

8 Kontakt na autora

Mgr. Mgr. Petr Nohel, Ph.D.
Univerzita Karlova
Ovocný trh 5
116 36 Praha 1
e-mail: petr.nohel@ruk.cuni.cz

Výuka etické výchovy 4. a 5. ročníků soukromé základní školy

Teaching ethical education in the 4 t and 5th grades of a private primary school

Michaela Pachelová

Anotace: Příspěvek je zaměřen na analýzu vzdělávacích aktivit etické výchovy na 1. stupni soukromé základní školy. Jsou zde uvedeny charakteristiky výuky ve 4. a 5. ročníku. Pomocí metod kvalitativního výzkumu jsou prezentovány výsledky a jsou nahlíženy vztahy mezi výukou učiva a mírou začleňování aktivit rozvíjejících spolupráci. Na základě zvoleného designu výzkumu případové studie jsou uvedeny interpretace výzkumu a jsou formulována doporučení pro další výzkum.

Klíčová slova: etická výchova; soukromá škola, výuka, spolupráce, hodnocení

Summary: This contribution is focused on the analysis of educational activities of ethical education at the 1st level of a private primary school. The characteristics of teaching in the 4th and 5th year are presented here. Using the methods of qualitative research, the results are presented and the relationships between the teaching of the curriculum and the degree of integration of activities developing cooperation are viewed. Based on the chosen research design of the case study, interpretations of the research are given and recommendations for further research are formulated.

Key words: Ethical Education, private school, teaching, cooperation, evaluation

1 Úvod

Aktuální podoba českého kurikula, jak ho vymezuje Maňák, tedy obsah vzdělávání a proces jeho osvojování ve školském systému, je výsledkem změn provedených se záměrem reformovat vzdělávání, aby více odpovídalo potřebám současné společnosti

a vybavilo žáky kompetencemi potřebnými pro život.¹⁹² Významnou zahraniční inspirací představuje koncepce Učení je skryté bohatství: zpráva Mezinárodní komise UNESCO „Vzdělávání pro 21. století“.¹⁹³ Text upozorňuje na roli školy, která by měla žákům pomoci pochopit jejich práva, povinnosti a cílit na podporu jejich sociálních dovedností.

V neposlední řadě stojí za pozornost Doporučení Evropského parlamentu a Rady ze dne 18. prosince 2006 o klíčových schopnostech pro celoživotní učení.¹⁹⁴ To směřuje k posílení významu vzdělávání s vizí, že je to vzdělaná společnost, která lépe adaptuje lidi na vývoj sociálních a hospodářských změn a na vývoj společnosti.

Od roku 2009 je v naší zemi platný Rámcový vzdělávací program (dále RVP) s rozšířením o nový doplňující vzdělávací obor s názvem Etická výchova (dále EtV), jehož zařazení do Školního vzdělávacího plánu (dále ŠVP) není povinné.¹⁹⁵ S revizí RVP se opět diskutuje postavení EtV. Výzkum z roku 2011 přináší výsledky analýz názorů a postojů české veřejnosti ke školství a vzdělávání včetně názorů na jeho vývoj, reformy a současné problémy.¹⁹⁶ Výsledky jsou založeny na rozsáhlém reprezentativním sociologickém výzkumu dospělé české veřejnosti s důrazem na pohled rodičů. Pozornost je věnována názorům na důležitost jednotlivých předmětů a kompetencí. Výukové předměty byly hodnoceny v sedmistupňové škále, kdy mělo číslo 7 největší význam a 1 nejmenší význam. Zde má EtV méně důležité postavení a umístila se až na 11. místě, přičemž v předních příčkách najdeme cizí jazyky, český jazyk, matematiku, informační technologie, zeměpis, přírodopis, dějepis, fyziku, chemii.

Uvědomíme-li si výše uvedená fakta, je snazší porozumět faktu, že na některých školách není EtV do ŠVP vůbec zařazena. Podle výsledků České školní inspekce jen malé procento škol realizuje na primárním stupni ZŠ etickou výchovu jako samostatný předmět.¹⁹⁷ Jako důvod ředitelé uvádějí nedostatek času a disponibilních hodin.

Je EtV považována za méně důležitý předmět? Vacek označuje mravní výchovu v České republice jako výchovu postavenou na náhodném individuálním vkladu výjimečně disponovaných pedagogů na okraji zájmů našich škol.¹⁹⁸

¹⁹² Maňák, J., Janík, T., Švec, V.: *Kurikulum v současné škole*. Brno: Paido (2008).

¹⁹³ *Učení je skryté bohatství: zpráva Mezinárodní komise UNESCO „Vzdělávání pro 21. století“*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání (1997).

¹⁹⁴ Kol. autorů : *Doporučení evropského parlamentu a rady ze dne 18. prosince 2006 o klíčových schopnostech pro celoživotní učení* (2006).

¹⁹⁵ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*, (2016).

¹⁹⁶ Černý, K., Greger, D., Chválal, M., Walterová, E. - Školství - věc (ne)veřejná, Karolinum, (2011).

¹⁹⁷ ČŠI, *Tematická zpráva – Etická výchova v předškolním, základním a středním vzdělávání*, Praha (2016)

¹⁹⁸ Vacek, P., *Od psychologie morálky k projektům etické výchovy*. In: *Etika a etická výchova v školách: Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Trnava: PF TU, (2002).

Co tyto učitele motivuje zařazovat EtV, která je časově náročná na přípravu i na samotnou výuku? V čem EtV učitelům pomáhá, co jim nabízí? Proč není o program EtV větší zájem? Je to nevědomost a málo osobních zkušeností? Výzkumy fidelity pomáhají porozumět tomu, jak může zavádění určitého programu ovlivnit výsledky vzdělávání a jak může být zavádění programu zkvalitňováno v průběhu jeho implementace. Pokud výzkumy fidelity nejsou prováděny, je obtížné říci, zda špatné výsledky žáků lze přičítat nekvalitnímu programu, nebo neadekvátnímu přístupu učitelů k němu.¹⁹⁹

Podle prof. Roche se ve vyučování klade nedostatečný důraz na mezilidské vztahy. Cílem etického výchovného programu je naučit žáka otevřeně a ohleduplně komunikovat při vytváření prosociálního vztahu.²⁰⁰

Prosociálním nazýváme takové chování, které je zaměřené na pomoc nebo prospěch jiných osob, skupin nebo společenských cílů, bez nároku na vnější odměnu. Cílem etické výchovy je pozitivní ovlivňování postojů a chování člověka. Výběr klíčových kompetencí pro ŠVP vychází z hodnot obecně přijímaných ve společnosti a z obecně sdílených představ o tom, které kompetence jedince přispívají k jeho vzdělávání, spokojenému a úspěšnému životu a k posilování funkcí občanské společnosti.

Česká primární škola by podle Staré měla vychovávat k ztotožnění se se základními hodnotami demokratické společnosti. V primární škole má velký význam každodenní řešení konfliktních situací, osobní přístup a příklad učitele a demokratické třídní a školní klima.²⁰¹

Motyčka popisuje časovou náročnost výuky EtV a prožitkových metod. Zdůrazňuje nutnost kvalitně provedené reflexe, která je často opomíjena. Zde nacházíme doporučení zavádět EtV jako samostatný předmět, ne pouze zařazovat etická témata do ostatních předmětů.²⁰²

Vacek dále zdůrazňuje potřebu utvářet mravnost žáků systematicky a pro děti zajímavým a přitažlivým způsobem.²⁰³ Larusdottir považuje za nezbytné věnovat pozornost dítěti jako celku – tedy kognitivním, sociálním, fyzickým i morálním rozměrům jeho rozvoje. Úspěšná socializace dítěte v raném věku je klíčem k pozdějšímu sebepřijetí žáka.²⁰⁴

¹⁹⁹ Stará, J.: *Výzkumy souladu záměru vzdělávacích programů s jejich implementací*. Pedagogika (2011).

²⁰⁰ Roche O. R., *Etická výchova*. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana, (1992).

²⁰¹ Stará, J.: *Výchova k demokratickému občanství v primární škole*. Univerzita Karlova v Praze (2004).

²⁰² Motyčka, P., *Etická výchova - cesta naděje pro budoucí generace*. In: MŠMT ČR 2010

²⁰³ Vacek, P., *Etická výchova ve škole... už teď je pozdě*. In: MŠMT ČR (2009).

²⁰⁴ Larusdottir, S., H.: *The role of education in developing ethical leadership*. Studia paedagogica, (2013).

Učitel by měl být podporou třídy, autorem živého dějství, kdy vnímá situaci a reaguje na ni. Zároveň je jeho úlohou upozadit se, ponechat žákovi svobodu a odpovědnost, aby mohl růst.²⁰⁵

Pedagog tedy není jen dozor, ale partner, který s žáky laskavě jedná. Je pro žáky sociálním vzorem a podílí se na utváření sociálního klimatu třídy. Učitelé by v rámci studia na univerzitách měli projít osobnostním rozvojem, aby zvědomili svoje působení na žáky na cestě k harmonickému rozvoji osobnosti, hodnotové orientaci a podpoře vytváření pozitivních vztahů.

Škola, kde probíhal výzkum, je malou alternativní soukromou školou rodinného typu v okresním městě. Od roku 1992 je zařazena do sítě škol MŠMT. Po celou dobu své existence funguje jako nestátní neziskové zařízení pro děti od šesti do patnácti let. Již po mnoho let se kontinuálně věnuje výuce EtV a metodám aktivizačního učení.

Díky tomu, že je škola otevřená pro návštěvníky, mohla inspirovat několik učitelů z nedalekého města, aby postavili školu „stejně myšlenky“. Čím je tolik zaujala? Učitelé, rodiče i děti vypovídají, že je to „žitý přístup“ učitelů a příznivé klima pro všechny, tedy pro žáky i pedagogy.

2 Poznámky k realizované případové studii

Design kvalitativního výzkumu se v případové studii zaměřuje na studium kultury instituce školy, skrytého kurikula, zkoumání úrovně implementace programu EtV se zkoumáním událostí, rolí a vztahů. Výzkumník má roli pozorovatele a tazatele. Zkoumá se současný stav, ale berou se na zřetel výchozí podmínky, které současný stav podmiňují.

Studie analyzuje neznámé vztahy, charakter a struktury daného případu. Zachycuje detaily, popisuje vztahy a procesy probíhající v daném mikroprostředí, které by vedly k lepšímu porozumění obdobných případů.

Případová studie představuje subjektivní teorie a představuje základní analytické přístupy ke zpracování dat sebraných v přirozeném prostředí realizace výuky. Jde o rekonstruování subjektivních teorií učitelů a ověření jejich adekvátnosti porovnáním s reálnou výukou.

Očekávané výstupy EtV jsou podle RVP rozděleny na 1. (1. – 3. ročník) a 2. období (4. – 5. ročník) na úrovni 1. stupně. Na konci 3. ročníku jsou tyto výstupy vzdělávání považovány za orientační, na konci 5. ročníku za závazné. (RVP ZV, 2017).

Program pomáhá utvářet a rozvíjet klíčové kompetence. To je soubor vědomostí, dovedností, schopností, hodnot a postojů, které jsou významné pro osobní rozvoj

²⁰⁵ Palouš, R. *Paradoxy výchovy*. Praha: Karolinum, (2009).

člověka. Jsou to kompetence k učení, k řešení problémů, kompetence pracovní, kompetence komunikativní, kompetence sociální a personální, kompetence občanské.²⁰⁶

Výzkum se omezil na sledování komunikativních kompetencí, tedy jak žáci vyjadřují a formulují své názory a myšlenky, využívají komunikativní dovednosti, naslouchají. Kompetence sociální a personální se rozvíjí v průběhu spolupráce a diskuze. Upevňuje návyky, jako jsou ohleduplnost, respekt, budování zdravého sebevědomí.

V následující tabulce je přehled sledovaných jevů, které tvoří pouze část výstupů EtV pro druhé období na primárním stupni ZŠ.

Tabulka č. 1: Vybrané učivo EtV

Některé učivo EtV pro 4. a 5. roč. ZŠ v kontextu osobnostního růstu:	kompetence komunikativní, kompetence sociální a personální
1. komunikační dovednosti při vytváření výchovného kolektivu, vytvoření základní komunikačních pravidel, otevřená komunikace, neverbální komunikace	- žák si osvojí oslovování křestními jmény, používání vhodných forem pozdravu, naslouchání, dodržování jednoduchých komunikačních pravidel ve třídě, poděkování, omluvu, přiměřenou gestikulaci - podílí se na vytváření společenství třídy prostřednictvím dodržování jasných a splnitelných pravidel
2. vyjádření a usměrňování základních citů	- vyjadřuje city v jednoduchých situacích
3. sebehodnocení, pozitivní honocení druhých	- si osvojí základní (předpoklady) vědomosti a dovednosti pro vytvoření sebeúcty a úcty k druhým - si osvojí základy pozitivního hodnocení a přijetí druhých - zvládá prosociální chování: pomoc v běžných školních situacích, dělení se, vyjádření soucitu, zájem o spolužáky
4. tvořivost v mezilidských vztazích, schopnost spolupráce	- využívá prvky tvořivosti při společném plnění úkolů - reflektuje situaci druhých a adekvátně poskytuje pomoc - reflektuje důležitost prvků neverbální komunikace, eliminuje hrubé výrazy z verbální komunikace, zvládá položit vhodnou otázku

Zdroj: vlastní zpracování podle RVP_ZV_2016, MŠMT

2.1 Cíle výzkumu

Hlavním cílem případové studie je sledovat úroveň výuky EtV. Monitorovat, jak učitelé v soukromé škole vyučují EtV, která má ve škole mnoholetou tradici a prošla vývojem po stránce metodické i obsahové. Pozorovat metody rozvíjení kompetencí sebereflexe a sebevaluace u žáků 4. a 5. tříd v soukromé škole začleňují v kontextu osobnostního rozvoje.

Výzkumý vzorek

Výzkum mapuje soukromou školu, kde zatím žádný výzkum neproběhl. Výběr soukromé školy byl cílený. EtV byla monitorována ve dvou třídách, ve 4. a 5. ročníku. Tyto ročníky byly voleny cíleně, aby se ve výzkumu mohly odrazit výsledky výuky v 1., 2., a 3. ročníku. Do výzkumného vzorku patří čtyři vyučující, kteří ve vybraných třídách uplatňují metody spolupráce. EtV je na škole dotovaná jednou hodinou týdně po celou dobu školní docházky, tedy od 1. do 9. ročníku. Na 1. stupni jsou aplikovány principy realizovaného programu Začít spolu.

Výběr případu byl koncipován tak, aby škola z hlediska učebních metod vynikala oproti systému uplatňovanému na většině základních škol v České republice. Zároveň se výzkum zaměřil na školu, která, soustavně usiluje o proměny a rozvoj. Zapojuje do rozličných projektů zaměřených na rozvoj prostředí školy, profesní rozvoj pedagogů i rozvoj rozličných dovedností žáků.

Tabulka č. 2: Výběr školy

DŮVODY pro výběr školy	
V ZŠ jsou žáci vedeni formativním hodnocením a každý den žák hodnotí výsledky své práce. Pro každého žáka je v rámci třídy (rodič, žák, učitel) vypracován a podporován plán osobnostního rozvoje	Je průběžně hodnoceno, jak žák zvládá učivo. Hodnocení je písemně provedené žákem, učitelem a na triádách i rodičem.
EtV je v ŠVP školy.	Učivo je plánované. Obsah ŠVP je v průběhu školního roku revidován na poradách učitelů, v rámci konzultací třídních učitelů.
EtV je s dotací 1 hodina týdně.	Učivo má svoje pevně dané časové vymezení.
ZŠ je nezřizuje církevní organizace.	Nevstupují zde další determinanty, které by zkreslovaly výsledky výzkumu. V církevních školách se často centralizují žáci z rodin, kde jsou vysoce ceněné morální hodnoty.

V ZŠ jsou žáci vedeni formativním hodnocením a každý den žák hodnotí výsledky své práce. Pro každého žáka je v rámci třídy (rodič, žák, učitel) vypracován a podporován plán osobnostního rozvoje	Je průběžně hodnoceno, jak žák zvládá učivo. Hodnocení je písemně provedené žákem, učitelem a na triádách i rodičem.
---	--

Zdroj: vlastní zpracování

2.2 Výzkumné otázky:

- Jak je některé, předem selektované, učivo EtV vyučováno ve 4. a 5. ročníku?
- Jak probíhá hodnocení osobnostního růstu žáků ve 4. a 5. ročníku?

2.3 Výzkumné metody

Kvalitativní výzkum případové studie s jednou jednotkou analýzy zařazuje metody pozorování výuky EtV, polostrukturované rozhovory s vyučujícími a analýza dokumentů.

Tabulka č. 3: Výzkumné metody

Metodologie kvalitativního výzkumu, sběr dat	
1. přímé pozorování způsobu a úrovně implementace EtV.	- přímé pozorování skrytého kurikula školy - pozorování vyučování EtV v průběhu jednoho vyučovacího roku
2. polostrukturované rozhovory	- s učiteli - ředitelem soukromé základní školy
3. analýza dokumentů jako doplňkových dat	- žákovská portfolia - ŠVP

Zdroj: vlastní zpracování

Segmentovaná data jsou po kvalitativním kódování analyzována a interpretována. Záměr zkoumání úrovně výuky EtV v přirozeném prostředí realizace výuky ověřuje porovnáním adekvátnost záměrů vyučujících s reálnou výukou.

Tabulka č. 4: Průběh analýzy dat

Průběh analýzy dat	
<ul style="list-style-type: none"> • písemný záznam pozorované skutečnosti do záznamových archů 	Během vyučování, přestávek.
<ul style="list-style-type: none"> • zvuková nahrávka • transkripce zvukových nahrávek polostrukturovaných rozhovorů 	Rozhovory se čtyřmi respondenty.
<ul style="list-style-type: none"> • specifikace klíčových částí každého myšlenkového segmentu prostřednictvím slov účastníků 	
<ul style="list-style-type: none"> • extrahování významných slovních obrátů vyjadřujících centrální význam segmentu slovy výzkumníka 	
<ul style="list-style-type: none"> • seskupování segmentů, které zahrnují stejné centrální významy každého participanta. 	

Zdroj: vlastní zpracování

2.4 Etické hledisko výzkumu

Z hlediska etiky výzkumu bylo získáno nejprve povolení od ředitele školy vázané na povolení od pedagogické rady učitelů. Všem respondentům bylo sděleno, pro jaké účely jsou data sbírána. Respondenti věděli, že účast je dobrovolná a že bude zachována anonymita školy, učitelů i žáků. To bylo důsledně dodrženo v průběhu celého výzkumu při sběru dat, při zpracování a interpretaci výsledků výzkumu.

2.5 Omezení výzkumu

Jistou nevýhodou případové studie je velikost vzorku, kdy počet respondentů byl velmi nízký. Interpretace dat nelze zobecňovat na úroveň českého školství. Nevýhodou výzkumu je potřeba vnímat a chápat zjištěná data v širším kontextu. Výzkum bude pokračovat na další škole, aby bylo možné srovnat výzkum stávající s dalším případem.

2.6 Charakteristika školy v kontextu podpory školního klimatu a výuky etické výchovy

Podle informací zpřístupněných na webu škola poskytuje dětem základní vzdělání s ohledem na jejich individuální schopnosti a předpoklady. V pedagogické práci klade velký důraz na individuální přístup, vstřícný postoj k dítěti a úzkou spolupráci s rodinou. Vedení školy si klade za cíl vytvářet prostředí, které dětem umožní rozvíjet zdravé sebehodnocení, tvořivost, touhu po nových zkušenostech, po poznání, možnost utvářet svůj charakter a budovat a udržovat pozitivní vztahy. Spolupráce s partnery, které si škola cíleně vybírá, pomáhá naplňovat výchovné a vzdělávací strategie a cíle. Ředitel školy a její zástupci pravidelně vyhodnocují efektivitu výchovně vzdělávacích

postupů. Každý rok ředitel sestavuje plán vzdělávání zaměřen i na hodnocení žáků, práci s pravidly a vnitřní motivaci.

Začínajícím učitelům je poskytována po dobu tří let pomoc školním mentorem. Školní systém DVPP prioritně podporuje předávání znalostí a zkušeností uvnitř pedagogického kolektivu. Pedagogové pracují s hodnotícím rámcem kvality učitele a plánem osobního a profesního rozvoje. Vedení školy uplatňuje koučování pedagogů dle kritérií, časté a pravidelné vzájemné hospitace. Čtyřikrát za školní rok probíhá školní supervize externím odborníkem, jejíž výsledky učitelé intenzivně využívají k řešení vztahových záležitostí se žáky, se zákonnými zástupci, s vedením školy i vzájemně mezi sebou.

Škola soustavně sleduje individuální i skupinové výsledky vzdělávání a chování žáků. Podrobná a účinná pravidla pro hodnocení žáků jsou součástí školního řádu i všech ŠVP. Žáci jsou hodnoceni výhradně slovně. Hodnocení úrovně vědomostí a dovedností žáků se opírá o průběžné vlastní hodnocení každého žáka doplněné komentářem vyučujícího. Škola výrazně uplatňuje inkluzivní přístup ve všech oblastech, což se díky malému počtu žáků úspěšně daří. Pro každý ročník jsou stanovena měsíční, týdenní a pololetní kritéria se záznamem úrovně jejich zvládnutí a stanovením termínu k jejich dodatečnému splnění. Slovní hodnocení vychází z žakovských portfolií. Prioritou je nejen sledování úrovně znalostí žáků, ale i zvládnutí kompetencí. Osobnost žáků je rozvíjena zejména individuálním přístupem, metodami projektového a aktivizačního vyučování. V každém měsíci jsou do výuky na prvním stupni zařazeny tři ucelené projektové dny.

Školní rok je tradičně zahajován přípravným adaptačním pobytem, při kterém žáci zpracují projekt z některého průřezového tématu. Na konci projektu skupiny žáků prezentují výsledky své práce před rodiči. Projekt slouží i k intenzivnímu vzájemnému poznávání žáků i pedagogů, na jeho konci si žáci volí samosprávu, tedy zástupce školního parlamentu.

Parlament a učitelé svolávají každý týden sněm školy, na kterém podle demokratických pravidel řeší předem ohlášené návrhy, nebo problémy. Letos je ohledně kovidních opatření sněm z chodby přesunutý do zahrady, aby se dodržela hygienická nařízení.

Vyučování na prvním stupni probíhá v blocích s maximální délkou trvání 90 minut. Na prvním stupni tvoří první blok trivium, druhým blokem jsou centra aktivit. Do center aktivit se vždy týden dopředu žáci přihlašují sami s tím, že musí dodržet obsah jednotlivých činností stanovené učebním plánem a plány osobního rozvoje. Přihlašování do jednotlivých center aktivit kontrolují a koordinují třídní učitelky.

Již od 1. ročníku jsou žáci důsledně vedeni ke spolupráci v rámci ročníku i v rámci center aktivit. Vyučující se snaží plnit zásadu průběžného krátkodobého, střednědobého i dlouhodobého sebehodnocení žáků. Sebereflexe, která je silnou stránkou vzdělávacího procesu, probíhá formou diskuzí v komunitních kruzích a pomocí

týdenních a měsíčních tabulek s komentářem k jednotlivým kritériím. Sebehodnotící formuláře učitelky pravidelně vyhodnocují a zakládají žákům do jejich portfolií.

Škola velmi intenzivně a účelně spolupracuje se zákonnými zástupci žáků a úroveň této spolupráce je nadstandardní. Zákonní zástupci jsou o průběhu a výsledcích vzdělávání informováni prostřednictvím chráněných přístupů do školního webového sdíleného systému a k elektronickým žákovským knížkám (každé čtvrtletí je tištěný výstup z elektronické žákovské knížky předáván zákonným zástupcům). Významným prvkem, který se podílí na stanovení individuálních kritérií, je triáda zákonný zástupce – žák – třídní učitel. Triáda se schází dvakrát ročně a hodnotí a zpracovává plán osobního rozvoje žáka na další období.

2. 7. Shrnutí výsledků provedeného výzkumu

Komunikační dovednosti se u žáků rozvíjely v průběhu celého dne. Cíleně v ranních prezentacích v kruhu a v závěrečném hodnocení. Zde bylo podporováno pozitivní hodnocení druhých aktivitou oceňování. Tato aktivita byla často zařazována na konci aktivit a pravidelně na konci dne.

Schopnost spolupráce se rozvíjela v centrech aktivit v heterogenních skupinách. Ty podpořili vrstevnické učení a spolupráci. Žáci důsledně vedeni ke spolupráci v rámci ročníku i v rámci center aktivit. Díky důsledné přípravě vyučujících se daří plnit zásadu průběžného krátkodobého, střednědobého i dlouhodobého sebehodnocení žáků. Jistě tomu pomáhá nižší počet žáků ve třídách. Následující tabulka č. 5 vypovídá o nejvíce začleňovaných metodách výuky EtV.

Tabulka č. 5: Výuka EtV

Začleňované metody výuky EtV
- <u>Komunitní kruh</u> Žáci hodnotili práci skupiny a následně zazněla doporučení od spolužáků. Žáci pracovali v bezkonfliktním prostředí s pocitem jistoty a vzájemné důvěry.
- <u>Aktivizační techniky</u> V průběhu výuky měli žáci soustavnou individuální podporu učitele, který je podle potřeby motivoval je k zájmu o práci
- <u>Kladné hodnocení práce sebe i druhých</u> Velmi důsledně se projevila podpora sebehodnocení a hodnocení druhých.
- <u>Centra aktivit jako aktivita, na které se rozvíjí dovednosti spolupráce</u> Vyjádření a usměrňování základních citů je podpořeno svobodou zapsat se do center aktivit sami, a to vždy týden dopředu. Volí si tak, s kým budou spolupracovat a řešit problémy a zadání. Jejich práce je ze strany spolužáků a učitele hodnocena i po stránce nasazení ke spolupráci a iniciativitě k vytvoření příjemného prostředí a atmosféry ke spolupráci.

- Skupinové hodnocení práce své skupiny i druhých skupin

Žáci hodnotili práci skupiny a následně zazněla doporučení spolužáků. Tato individuální podpora často žáky motivuje k dalšímu zájmu o práci.

Zdroj: vlastní zpracování

Díky promyšlené strategii ředitele školy dochází ke zlepšování personálních podmínek. Učitelé jsou vybízení a podpořeni v dalším vzdělávání. Formální hodnocení dvou respondentů je evaluováno pod vedením mentora, který v průběhu roku do školy dojíždí na víkendové konzultace a vede učitele k vlastnímu nastavení hodnotící škály. Letos se všichni učitelé radovali z nové sborovny. Jsou pořízovány pomůcky pro sněm jako řečnický pultek, lavičky apod. Všechny změny se dějí na základě společných porad a velmi flexibilně. V reakci na koronavirová opatření byl školní sněm rozdělen na první a druhý stupeň. Pro žáky v distanční výuce se podařilo sněm otevřít online. Žáci v prezenční výuce jsou tak s nimi ve spojení prostřednictvím velké obrazovky. Je tak podpořena spolupráce a výchova k demokratickému občanství.

Ředitel v rozhovoru uvádí, že za ta léta se již u mnohých učitelů projevila tendence jít dál a rozvíjet se dalšími směry. Snaží se aktivity monitorovat a ocenit možnými finančními odměnami. Konkrétně zazněla hypotéza o jednom z respondentů, který má vysoké pracovní nasazení a všestranný talent, že může přijít velmi rychle změna a zatouží po jiné životní dráze. Tento respondent vypověděl, že se cítí v práci komfortně a poněkud usazeně. „*Přes všeobecnou rozlítanost a nemožnost cokoliv většího plánovat mám pocit takové nějaké usazenosti. Řekl bych, že se nám to vcelku daří.*“ Takto hodnotí svoje postavení ve chvíli, kdy je zodpovědný za zahajovací pobyt v horách pro více než sto žáků ve třech chalupách bez pitné vody. Na kovidní opatření reaguje slovy: „*snažíme se držet svůj standard i se všemi nutnými opatřeními.*“ Zároveň chystá akci rodičovská sobota, kde má na starosti sekci Etika. Hodnotí slovy: „*Bývá fajn akce. Vždycky se mimochodem těším na etiku s rodiči, bývá to jízda! Nutno přiznat, že je to letos celé dost ohrožené, pořád ale věříme, že to nějak uskutečníme.*“ Tento respondent prokázal vysokou míru kompaktnosti myšlení a jednání. Ve škole pracuje jako spojka mezi kolegy a dětmi, vede sněmy a opírá postupy řešení problémů o demokratické postupy. Stejně se projevila vysoká míra zvažování a uvažování o vlastním jednání v širším kontextu profesního přístupu.

Výsledky výzkumu ukazují, že učitelé začleňují aktivity EtV z vlastního přesvědčení. Všichni respondenti v rozhovoru shodně vypovídají, že komunitní kruh začleňují čím dál častěji, protože si uvědomují jeho výhody. Podle respondentů žáci významným způsobem rozvíjejí komunikační schopnosti obstat ve třídním kolektivu a zvládnout jednotlivé třídní konfliktní situace, nacházejí vhodné metody práce spolupráce v centrech a sdílení prezentací doporučení a ocenění v komunitním kruhu. Slovy respondentů: „*Kdybychom tomu nevěřili, tak to neděláme. Je to spousta času navíc, ale v důsledku se vyplatí, když si žáci umí řešit problémy mezi sebou a domluví se.*“

Možnou nevýhodu tohoto aktivního pracovního nasazení by mohla být považována časová vytíženost učitelů a práce nad rámec svých povinností. Respondenti vypovídají, že mají nabídky i v jiných školách: „Dostala jsem nabídku přímo u nás ve vsi. Měla bych to bez dojíždění a ve třídě bych měla ještě méně dětí. Já se ale místo toho rozhodla, že svou dceru přivedu z vesnické školy do třetí třídy sem k nám. Věřím, že tady jí to dá víc.“ Respondenti přiznávají, že množství pedagogických porad a schůzek je nezvykle četné. „Ty porady jsou až dost pozdě, ale mě to nevadí. Má to smysl se setkat a připravit projekty. Baví mě to.“ „První rok, kdy jsme tvořili zadání do center to bylo náročné, ale teď už jen doladujeme a ta práce se vyplatila.“ Následná tabulka č. 6 představuje výsledky přímého pozorování vyučování.

Tabulka č. 6: Výsledky přímého pozorování

Přímé pozorování	
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Žáci pracovali aktivně a tvořivě. ➤ Učitelé vedli žáky k odůvodňování svého tvrzení pomocí jednoduchých popisných vět a otázek. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Žáci se často dotazovali. ➤ Formulovali své názory: <i>Já si myslím..., to znám..., je to někdy i jinak...</i> ➤ Komentář učitele: <i>Proč jsi to řekl? Jak tě to napadlo? Proč si myslíš, že by to tak mělo být?</i>
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Učitelé žáky vedli k respektu práce druhých. Užívali popisný jazyk. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Komentář učitele: <i>Nejdříve si vyslechni, co zamýšlel...Jemu se to líbí, protože mu to připomíná... Řekla, že znamená...On to má rád tyhle barvy...</i>
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Všem žákům byl dán prostor pro hodnocení výsledků své práce a práce celé skupiny. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Na konci každého dvouhodinového bloku následovala prezentace, doporučení a ocenění v kruhu, kdy se mohl vyjádřit kdokoliv z kruhu. Učitelé počítali s tím, že jim zabere hodnocení dost času a nespěchali. Někdy i přetahovali do přestávky. Přestávkový čas jim byl dopřán a posunuli další blok. Vzhledem k tomu, že ve škole nezvoní, učitel rozhodoval o konci hodiny a žáci to repektovali.
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Žáci pracovali v bezkonfliktním prostředí s pocitem jistoty a vzájemné důvěry. Na konci činnosti tak mohla zaznít doporučení od spolužáků, která mohla být i kritická.. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Někteří doporučení od spolužáků: <i>Máš dneska uspěchaný den, moc jsi spěchal a je to na tvé práci vidět...Doporučil bych vám holky u toho malování míň kecat, pak nestíháte... Honzovi to nejde, ale snaží se...</i>

<ul style="list-style-type: none"> ➤ V průběhu výuky měli žáci soustavnou individuální podporu učitele, který je podle potřeby motivoval k zájmu o práci. ➤ Velmi často se žáci obraceli na učitele se svými postřehy a potřebami. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Podpora od učitelů zaznívala například: Už jsi zvládnul nejtěžší část úkolu. Dál už to bude snadné... Vidím, že tě zadání zaujalo, máš to krásně napsané... Ještě ti doporučím podívat se na... ➤ Některé otázky žáků: <i>Tohle dělali loni čtvrtáci... Co mám dělat, když to budu mít hotové?. Můžu si vybrat s kým?. Budeme si pracovní listy ukazovat ve skupinkách?</i>
--	--

Zdroj: vlastní zpracování

Nejčastější forma skupinové výuky EtV vedoucí ke spolupráci je ranní kruh, závěrečná hodnocení, prezentace, ocenění, osobní vzkazy a doporučení. Školní Sněm, který vede k pospolitosti a vědomí, že se problémy dají řešit společnými silami efektivněji, je veden v přátelské rodinné atmosféře. Tyto aktivity škola vědomě zařazuje po mnoho let, protože mohou silně podporovat žákovskou iniciativu. Nejvíce užívaným učivem EtV je sebehodnocení (portfolia), komunikace (KK) a kladné hodnocení druhých (hodnotící sdílení).

Tabulka č. 7: Formy hodnocení osobnostního růstu žáků

Formy hodnocení osobnostního růstu žáků	Hodnocení z pohledu
<ul style="list-style-type: none"> • Sebereflexe probíhající formou prezentace nebo diskuze v komunitních kruzích. • Průběžné písemné vlastní hodnocení žáka na pracovní listy, doplněné komentářem vyučujícího. Tyto formuláře učitelky zakládají žákům do portfolií. • Týdenních sebehodnotících formulářů. Zápis do tabulek s komentářem k jednotlivým kritériím. Tyto formuláře učitelky zakládají žákům do portfolií. Žáci hodnotí 3 fáze zvládnutí: <ol style="list-style-type: none"> 1. Umím to sám 2. Zvládám za určitých podmínek 3. Ještě to neumím 	<p>Žáka, spolužáka, učitele</p> <p>Žáka, učitele</p> <p>Žáka, učitele</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Měsíční sebehodnotící formuláře tabulek s komentářem k jednotlivým kritériím. • Pro každý ročník jsou stanovena měsíční, týdenní a pololetní kritéria se záznamem úrovně jejich zvládnutí a stanovením termínu k jejich dodatečnému splnění. Plán a splnění individuálních kritérií je hodnocen na triádě. 	<p>Žáka, učitele</p> <p>Žáka, rodiče, učitele</p>

Zdroj: vlastní zpracování

Pro každý ročník jsou stanovena měsíční, týdenní a pololetní kritéria se záznamem úrovně jejich zvládnutí a stanovením termínu k jejich dodatečnému splnění. Prioritou je i zvládnutí kompetencí.

Hodnocení úrovně dovedností žáků se opírá o průběžné vlastní hodnocení každého žáka doplněné komentářem vyučujícího. Sebereflexe probíhá formou diskuzí v komunitních kruzích a pomocí týdenních a měsíčních tabulek s komentářem k jednotlivým kritériím. Sebehodnotící formuláře učitelky zakládají žákům do portfolií. Ty si vypracovaly systém tří fází zvládnutí zadání, která hodnotí žák výběrem ze tří obrázků. Vejce znamená, ještě to neumím. Pulec znamená, že to zvládám s dopomocí. Obrázek žáby značí, že úkol je již zvládnut v plném rozsahu.

Formativně je hodnocena i práce ve skupině, zapojení do projektů, chování ve škole a na školních akcích, míra osobního nasazení s ohledem na vlastní možnosti, iniciativa a plnění povinností. Škola má vypracovaná pravidla pro domácí přípravu žáků.

Při systematickém hodnocení výsledků výchovy a vzdělávání je kladen důraz na individuální pokrok žáků, který je hodnocen nejprve žákem, vrstevníky, rodičem, učitelem. V tabulce č. 8 je popsán obsah a způsob formativního hodnocení.

Tabulka č. 8: Co je hodnoceno

Co je hodnoceno	Způsob
<ul style="list-style-type: none"> • Formativně je hodnoceno chování ve škole a na školních akcích. • Formativně je hodnocena míra osobního nasazení s ohledem na vlastní možnosti. • Formativně je hodnocena iniciativa a plnění povinností. • Formativně je hodnocena práce ve skupině. • Formativně je hodnoceno zapojení do projektů. 	<ul style="list-style-type: none"> • Slovní hodnocení od spolužáků, rodičů a učitele, písemné hodnocení do portfolia. • Slovní hodnocení od spolužáků, rodičů a učitele, písemné hodnocení do portfolia. • Slovní hodnocení od spolužáků, rodičů a učitele, písemné hodnocení do portfolia. • Slovní hodnocení od spolužáků, rodičů a učitele, písemné hodnocení do portfolia. • Slovní hodnocení od spolužáků, rodičů a učitele, písemné hodnocení do portfolia.
<ul style="list-style-type: none"> • Při systematickém hodnocení výsledků vzdělávání je kladen důraz na individuální pokrok žáků. 	<ul style="list-style-type: none"> • Slovní hodnocení od spolužáků, rodičů a učitele, písemné hodnocení do portfolia.

Zdroj: vlastní zpracování

Významnou oporou hodnocení osobnostního rozvoje je triáda: zákonný zástupce – žák – třídní učitel. Tato formace se schází dvakrát ročně a hodnotí a zpracovává plán osobního rozvoje žáka na další období. Plán vzdělávání je zaměřen i na hodnocení žáků v souvislosti práce s pravidly a vnitřní motivací.

Výzkum na soukromé škole se zaměřil na žáky 4. a 5. ročníku, kteří se již několik let v rámci školní výuky rozvíjeli dovednosti v oblasti osobnostního rozvoje. Ke stejné věkové skupině směřovány i australské výzkumy třídního klima My Class Inventory – MCI z roku 1986. Jeho autoři B. J. Fraser a D.L. Fisher vytvořili dotazník zjednodušením rozsáhlejšího dotazníku LEJ Learning Environment Inventory. Českou verzi dotazníku připravil a v Čechách vyzkoušel. J. Lašek roku 1988.²⁰⁷ Výzkum na soukromé škole byl doplněn i tímto testem třídního klima, který doplnil pohled na míru spolupráce ve třídách. Dalším komparativním nástrojem je dotazníkové šetření MCI (My Class Inventory) s třídou na ZŠ běžného typu.

Postup dalšího výzkumu bude komparativní. Sbíraná data budou porovnána s daty získané výzkumem na základní škole běžného typu, který se bude soustředit na pozorování klima třídy a srovnávat data se soukromou školou. Data budou analyzována v programu MAXQDA.

3 Závěr

EtV je dosud začleněna v RVP jako nepovinný předmět. Univerzity v České republice nezařazují předmět EtV pro učitele primárního stupně. Výjimkou je Univerzita Palackého v Olomouci, která na Katedře primární a preprimární pedagogiky zařadila seminář s výukou etické výchovy. I přes to má EtV na některých školách velmi dobré uplatnění.

Škola, která implementovala EtV do ŠVP, má obecně výraznější časový prostor pro rozvíjení dovedností komunikace a kladného hodnocení spolužáků. **Na škole, kde výzkum probíhal, učitelé vnímají přínos v možnosti usměrnění třídního klima. Žáci získávají návyky sebehodnocení a spolupráce.** Pracují v kruhu i samostatně podle pravidel, která mají zažitá.

Motyčka uvádí, že někteří žáci se podle svých schopností osamostatňují a nápodobou řešení problémů v komunitní kruhu, jak je znají z pravidelných hodin etické výchovy, vytvářejí třídní prostředí k výchovného společenství.²⁰⁸

Respondentka výše představovaného výzkumu uvedla svoji zkušenost, že návyky pravidelného řešení sporů v komunitním kruhu v její třídě přinesly **samostatnost řešení problémů do té míry, že si žáci komunitní kruhy svolávají sami o přestávkách**

²⁰⁷ Lašek J.: *Psychologické klima školních tříd a škol*, Hradec Králové (2000)

²⁰⁸ Motyčka P.: *Implementace doplňujícího vzdělávacího oboru Etická výchova v České republice* Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta (2013).

a hledají usmíření touto metodou. Slovy učitelky se tak „*velmi usnadňuje práce ve třídě*“.

V předběžné syntéze seskupených významových segmentů se zaměřením na podstatu studovaného jevu EtV se významně opakoval prvek komunikace, vcitování se do myšlenek a situace druhých. Ukazuje se tak, že výukou EtV otvíráme žákům nové způsoby komunikace, nové možnosti vzájemné dohody, nové poznání, jak usměrňovat a ladit třídní klima.

Mezi silné stránky zkoumané školy patří **začleňování aktivizačních metod učení použité v realizovaných projektech i vyučovacích hodinách. Systematicky plánované rozvíjejí osobnosti žáků a demokratický styl výchovy, který směřuje k zapojení všech žáků do vyučování.** Každý žák si prostřednictvím triády (žák, třídní učitel, zákonný zástupce) vytváří dvakrát ročně plán osobního rozvoje.

Výsledky výzkumu korespondují s kazuistikami dialogického vyučování ve výuce na 2. stupni základní školy.²⁰⁹ Zmíněné výzkumné šetření nahlíží reflexe učitelů při přechodu od obvyklého vyučování k vyučování dialogickému. Reflexe učitelů k vlastní výuce vypovídá o tom, jak obtížné je proměnit vlastní jednání. To lze pouze na základě vnitřního přesvědčení, které přechází i do skrytého kurikula. Časově náročná výuka EtV, podpora komunikačních dovedností a posilování dobrých návyků pro spolupráci jistě vyžadují vnitřní přesvědčení o smyslu. Toto přesvědčení je cíleně podporováno ředitelem a kolegy ve škole.

4 Použitá literatura

- Česká školní inspekce, *Tematická zpráva – Etická výchova Č. j.: ČŠIG-2245/16-G2 v předškolním, základním a středním vzdělávání*, Praha 2016
- ČERNÝ, K., GREGER, D., CHVÁLAL, M., WALTEROVÁ, E. - Školství - věc (ne) veřejná, Karolinum 2011. tabulka č. 5/1.
- Kol. autorů (2006). *DOPORUČENÍ EVROPSKÉHO PARLAMENTU A RADY* ze dne 18. prosince 2006 o klíčových schopnostech pro celoživotní učení (2006/962/ES). In: Úřední věstník Evropské unie.
- MOTYČKA, P., *Etická výchova - cesta naděje pro budoucí generace*. In: MŠMT ČR 2010. 1 s.
- MOTYČKA P., Implementace *doplňujícího vzdělávacího oboru Etická výchova v České republice* [online]. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2013, 150 s. dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/93244/>
- LAŠEK, J. *Sociálně psychologické klima školních tříd a školy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2001

²⁰⁹ Šedová K., Švaříček R., Sedláček M., Šalamounová Z.: *Cestou profesního rozvoje k dialogickému vyučování*. (2016).

LÁRUSDÓTTIR, Steinunn Helga. The role of education in developing ethical leadership.

Studia paedagogica, [S.l.], v. 18, n. 2-3, 2013. 141–156 s. ISSN 2336-4521.

PALOUŠ, R. *Paradoxy výchovy*. Praha: Karolinum, 2009. 18 s. ISBN 9788024616506.

ROCHE O. R., *Etická výchova*. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana, 1992. 149 s.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. 126 s.

STARÁ, J. *Výzkumy souladu záměru vzdělávacích programů s jejich implementací*. Pedagogika 3, 2011. 290 s.

STARÁ, J. *Výchova k demokratickému občanství v primární škole*. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Praha: 2004. 22 s. ISBN 80-7290-162-1

Šedová K., Švaříček R., Sedláček M., Šalamounová Z. *Jak se učitelé učí Cestou profesního rozvoje k dialogickému vyučování* Brno: Masarykova univerzita, 2016.

Učení je skryté bohatství: zpráva Mezinárodní komise UNESCO „Vzdělávání pro 21. století“. Translated by Michal Jon. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, Univerzita Karlova, Fakulta pedagogická. Ústav výzkumu Praha, 1997. 125 s.

VACEK, P., *Od psychologie morálky k projektům etické výchovy*. In: *Etika a etická výchova v školách: Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Trnava: PF TU, 2002. 63 s.

VACEK, P., *Etická výchova ve škole... už teď je pozdě!* In: *MŠMT ČR*, 2009. 3 s.

5 Kontakt na autora

Mgr. Michaela Pachelová
Karlova univerzita
Pedagogická fakulta
Katedra preprimární a primární pedagogiky
Magdalény Rettigové 4, 116 39 Praha 1

Email: michaelapachelova@seznam.cz

Školitel: doc. Jana Stará

Pedagogika a didaktika

Využití Husserlovy fenomenologie v dnešním světě a inspirace do výuky

Husserl's phenomenology in today's world and some teaching inspiration

Zuzana Cieslarová

Anotace: Příspěvek se zaměřuje na významné myšlenky z Husserlovy filosofie, zejména na proces fenomenologické redukce. Ty jsou analyzovány z hlediska dnešní moderní doby, přičemž cílem je poskytnout vhled do jejího vlivu právě v jednadva-
cátém století. Ačkoli je filosofie zařazena do kurikulárních dokumentů, její praktická implementace do výuky není u všech učitelů stejně kvalitní. Pro většinu z nich je filosofie částí, která se rychle doučuje v poslední fázi studia. To je důvod, proč mnozí pedagogové v prostém výkladu shrnou pouze filosofovu biografii a dostatečně nezdůrazní daný filosofický problém. V praxi je také běžné, že se učitelé nedokážou jednoznačně rozhodnout, kterého filosofa ve své výuce neopomenou. Husserlovy myšlenky jsou v mnoha ohledech nadčasové. Proto je hlavním cílem příspěvku nabídnout učitelům společenskovědních předmětů inspiraci, jak zpestřit výuku nudné fenomenologie (z pohledu žáků).

Klíčová slova: filosofie, fenomenologie, Edmund Husserl, fenomenologická redukce, inspirace do výuky

Summary: This contribution is focused on significant ideas of Husserl's philosophy, especially on the process named phenomenological reduction. It is analysed from the modern point of view. The aim is to provide insight into influence of phenomenology in the 21st century. Even though philosophy is included in school curriculum, its implementation differs in quality from teacher to teacher. For most of them, philosophy is the part of education that is quickly taught at the end of student studies. This is the reason why most of the teachers only interpret a philosopher's biography and do not emphasize the philosophical problem associated with the philosopher.

It is also common, that teachers are not able to decide which philosopher is worth to mention in education. Husserl's philosophy is timeless in many ways. Therefore, the main aim of this text is to offer teaching inspiration and tips to civics teachers on how to enliven teaching of phenomenology.

Keywords: philosophy, phenomenology, Edmund Husserl, phenomenological reduction, teaching inspiration

1 Úvod

Tento text vznikl jako dílčí část obhájené diplomové práce²¹⁰, jejímž úkolem bylo vyjasnit základní Husserlovu terminologii a proces fenomenologické redukce tak, aby porozuměla i široká veřejnost. Dále bylo snahou zhodnotit význam fenomenologie z hlediska dnešní doby, a navíc v rámci teoreticko-praktické části bylo zpracováno několik námětů do výuky. Cílem tohoto textu je zjednodušeně přiblížit fenomenologickou redukci a nabídnout inspiraci, jak obohatit výuku fenomenologie.

Filosofie je jedním z obsahů, ze kterých se skládá multidisciplinární obor výchova k občanství. Na rozdíl od ostatních oborů (psychologie, sociologie, ekonomie, politologie apod.) je filosofie specifická jednak ve způsobu myšlení, který se od žáků při výuce vyžaduje, a jednak v její implementaci do výuky. Je intenzivně vyučována poslední školní rok maturantů, zatímco zbylé oblasti jsou rozprostřeny do studia rovnoměrně, a k některým se dokonce opakovaně vrací. V praxi je většinou obsahem výuky průřez celými dějinami filosofie, ačkoli jsou rámcové vzdělávací programy v této oblasti poměrně obecné a nevyžaduje se zvládnutí tak širokého rozsahu učiva. Domnívám se však, že fenomenologie by ve školních lavicích neměla být opomíjena.

2 Fenomenologie a fenomenologická redukce

Fenomenologii založil Edmund Husserl, který reagoval například na Kanta a jeho tvrzení, že pravé podstaty věcí poznat nelze. Dále navazoval na intencionalitu Reného Descarta, což je vztah subjektu, který myslí a předmětu jeho myšlení. Husserl se snažil budovat svou fenomenologii stejně jako se Descartes snažil přetvořit filosofii na exaktní vědu. Fenomenologie souvisí s životem svého zakladatele a kontextem doby, v níž žil. Spiegelbergova (1975, s. 3) definice popisuje fenomenologii jako filosofické hnutí, jehož cílem je zkoumat a popsat vědomě zakoušený fenomén oproštěný od teorií a předpokladů. Nicméně obsah fenomenologie a její význam se proměňoval. Můžeme si toho všimnout při pouhém srovnání Husserlových textů vzniklých

²¹⁰ CIESLAROVÁ, Z. *Husserlova fenomenologická, transcendentální a eidetická redukce*. Diplomová práce. 2020. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce PhDr. Petr Zima, Ph.D.

v různých etapách jeho života. Další autoři pojali fenomenologii také jinak, než Husserl původně zamýšlel. (Strobachová, 2016, s. 14)

Fenomenologická metoda se zaměřuje na odstranění předsudků, které vyplývají z tzv. přirozeného postoje a věnuje se analýze světa tak, jak se nám původně zjevuje, nikoli tak, jak jej zkoumá věda. Člověk s přirozeným postojem je specifický tím, že světu rozumí tak, že všechno již předběžně nějak očekává, což předbíhá vlastní zkušenost. Tím jsou další prožitky zkresleny očekáváním, domněnkami a předsudky, od nichž je velice těžké se oprostit. (Husserl, 2004) Každodenním očekáváním vnukáme věcem naši představu o nich, čímž se svět, ve kterém se nacházíme, stává také představou, a tím pádem nereálným. Kvůli přirozenému postoji si nic z toho neuvědomujeme. Věříme totiž, že to takto platí a nepotřebujeme si spolehlivost naší víry nijak ověřovat. (Blecha, 2007)

Během svého bádání došel Husserl k tomu, že se ocitáme ve světě našeho života, v přirozeném světě. V něm je nám dobře, ale zároveň naší pozornosti uniká, protože je pomalu nahrazován moderním světem vědy. K vnímání totiž využíváme to, co o předmětu víme zejména z vědy. (Blecha, 1996) Husserl se ale snažil ukázat, že věda o světě mluví až tehdy, když světu dávno rozumíme. „*Například když věda měří velikosti či vzdálenosti, počítá už vlastně s tím, že už víme, co dálka a blízkost znamená.*“ (Cieslarová, 2020, s. 17)

Husserl zamýšlel najít způsob, kterým lze zkoumat svět a jeho části ve své skutečnosti a zaměřit se na jejich pravou podstatu, což vyjadřuje základní teze směru: „zpět k věcem samým“. To, co se doopravdy zjevuje a ukazuje samo sebe, se nazývá fenomén, podstatný termín celé fenomenologie. Zjevování se má své zákonitosti, které když poznáme, budeme schopni zřetelně nazírat pravé podstaty. Tento filosofický záměr nebyl nikdy dokončen, ačkoli se o to sám Husserl stále pokoušel. O ucelený návod praktikování fenomenologie se snažil zejména ve vrcholném období transcendentální fenomenologie. Všechna tři díla s podtitulem „*úvod do filosofie*“ však zůstala nedokončená. Jedná se o *Ideje, Karteziánské meditace* a *Krise evropských věd a transcendentální fenomenologie*. (Strobachová, 2016, s. 23)

Proces, který umožňuje návrat k samotné podstatě věcí prostřednictvím tzv. „uzávorkování“, se nazývá fenomenologická redukce. Je to radikální metoda zkoumající fungování vlastního vědomí, jež požaduje zbavit se veškerých tvrzení a soudů získaných zvenčí. Celý proces se skládá z epoché, eidetické a transcendentální redukce. Epoché je považována za nutný předpoklad a výchozí podmínku. Podle tradice skepticismu znamená zdržení se úsudku, ve fenomenologii jde o jakési uzavřování světa jako objektu, jenž pro nás se vši samozřejmostí existuje. Podle Blechy (2007) je to stav rozumu, v rámci kterého nic netvrdíme, ani nic nepopíráme. Naše vědomí je očišťováno od veškerých předpokladů a teorií. Ty naivně nepřijímáme, z jejich vlivu se naopak vymaňujeme, abychom zabránili ovlivnění našeho poznání. Svět nás zajímá

pouze tak, jak se nám skutečně ukazuje. (Novotný, 2004) U epoché jde o způsoby, jak se předměty v lidském vědomí ukazují a po ní nám zbývá fenomén jako jev, který můžeme dále nazírat.

Další fází je eidetická redukce, kdy dochází k nahlížení na fenomén v jeho různých obměnách a rámcích. Rámce zachovávají stále stejnou bytostnou strukturu, ke které v této fázi pronikáme. Jedná se o to, co nelze nikdy vynechat, aby daný předmět zůstal sám sebou. S fenoménem si různě „pohráváme“, měníme jeho podoby, a to provádíme v pevně určených mezích. Při tomto obměňování se vyjeví tzv. eidetický invariant neboli eidos, podstata. Tato část je nejdůležitějším nazíráním podstat, neboť právě to činí fenomenologii fenomenologií. (Cieslarová, 2020, s. 27)

K hlubší analýze vědomí se provádí ještě jeden krok v uzávorkování – transcendentální redukce. Blecha (1996, s. 85) píše, že je to postoj, který zprostředkovává „*reflexi pozorovaného jaksí, z boku*“. Je očišťován samotný subjekt, jenž vnímá, tedy někdo, kdo veškeré předchozí kroky provádí (uzávorkován je ten (to), kdo (co) veškeré závorkování provádí). Tato část však zůstává nejslabším článkem Husserlovy fenomenologie, neboť vůbec není jasné, jak ji provést. Od transcendentálního já bychom si museli odmyslet veškeré vlastnosti, subjektivitu, naše tělo i veškeré počítky. (Blecha, 2007)

3 Vliv a význam fenomenologie v dnešní době

Způsob rozpracovanosti Husserlových rukopisů naznačuje, že měl velmi daleko do jejich dokončení. S každým krokem se mu zjevovaly další otázky, což učinilo z transcendentální fenomenologie neucelený a nedovršený systém. Husserlův žák Herbert Spiegelberg, jeden z hlavních historiků fenomenologického hnutí, viděl pro různá pojetí fenomenologie společnou právě fenomenologickou metodu. Tu popisuje jako přímý přístup ke konkrétnímu fenoménu, aktuálně zažívanému a oproštěnému od jakýchkoli názorů a předsudků, a jako snahu popsat fenomén v co nejdůležitějším světle. (Spiegelberg, 1975, s. 10)

Moderní doba je velmi uspěchaná, lidé nemají na nic čas, všechno odbývají, obklopují se hmotnými statky. I přesto se trendem stala jóga a umění meditace. Podle mého názoru má s fenomenologií společné to, že požaduje na chvíli se zastavit, stát se nezúčastněným pozorovatelem toho, co se děje vně nás (případně uvnitř nás) v okamžiku tady a teď. Také hlavní teze fenomenologie „zpět k věcem samým“ v sobě nese poselství, a to nejen do dnešní doby. Tento filosofický proud ovlivnil další obory lidské činnosti, jako například pedagogiku, architekturu nebo psychologii.

4 Filosofie a kurikulum

Filosofie je zařazena do rámcových vzdělávacích programů pro gymnázia (RVP G) a pro střední odborné školy (RVP SOV). V následující části bude bráno v potaz

kurikulum pro gymnázia z důvodu početného množství RVP SOV a v praxi rozsáhlejšího začlenění filosofie do výuky právě na gymnaziálním typu škol.

V RVP G je filosofie obsažena ve vzdělávací oblasti *Člověk a společnost*, ve vzdělávacím oboru *Občanský a společenskovědní základ*. Věnuje se jí tematický okruh *Úvod do filosofie a religionistiky* a pouze dva očekávané výstupy. Takto malý počet však učitelům poskytuje obrovskou svobodu v jejich naplňování. Závisí samozřejmě na konkrétní škole, vybraném učivu ve vlastním vzdělávacím programu, úžeji na domluvě členů předmětové komise a jimi vytvořených tematických plánech. Tato volnost zároveň přináší obrovskou zodpovědnost za realizaci výuky. Co se týče zmíněných očekávaných výstupů, měli by pedagogové vést žáka k tomu, aby dokázal „*objasnit podstatu filozofického tázání, porovnat východiska filozofie, mýtu, náboženství, vědy a umění k uchopení skutečnosti a člověka*“ a dále „*rozlišit hlavní filozofické směry, uvést jejich klíčové představitele a porovnat řešení základních filozofických otázek v jednotlivých etapách vývoje filozofického myšlení*.“ (VÚP, 2007, s. 42) Zde vyvstává otázka, co lze považovat za hlavní filozofické směry, což vede k rozlišnému výběru témat na různých školách. Filosofie je součástí přijímacích zkoušek mnoha vysokoškolských studijních oborů, na které se středoškoláci hlásí s rozdílným obsahem nabytých poznatků.

Podle mého názoru je právě fenomenologie jedním z hlavních filozofických směrů, které na půdě gymnázia stojí za zmínku. Paří mezi moderní směry, jehož myšlenky lze v mnoha ohledech pokládat za nadčasové a významné pro dnešní dobu.

5 Inspirace do výuky

Filosofie pro mnoho žáků znamená velmi obtížné učivo. I mezi pedagogy je tou nejméně oblíbenou částí, nemluvě přímo o fenomenologii. Na druhou stranu filosofie nabízí širokou škálu možností, jak s ní naložit ve výuce. Prostřednictvím ní může učitel předávat důležité hodnoty, což je však v rozporu s výkladem o životě filosofů (v současných školách stále častý jev, obzvláště na gymnáziích). Filosofie si, stejně jako další témata, žádá aktivizaci žáků. Jádrem výuky by mělo být tzv. filosofování, žákovo uvažování nad danými problémy. Na rozdíl od jiných školních předmětů nejde ve filosofii právě o zapamatování faktů, nýbrž právě o proces myšlení, utváření hodnot a postojů. (Cieslarová, 2020, s. 44) Ve výuce by měl být kladen důraz na příklady z praxe, a to z důvodu abstraktnosti filosofie. Měla by být žákům zpřístupněna právě prostřednictvím něčeho, co je žákům známé a blízké, s čím se mohou běžně potkávat.

Co se týče fenomenologie a praktických příkladů, proces epoché lze ukázat na práci jazykového korektora. Ten texty nechte pro jejich smysl a obsah, ale dává pozor na to, co skutečně vidí. Eidetickou variaci lze žákům přiblížit pomocí „hry“ s různými předměty, např. strom – ten může být jehličnatý, velký, s opadanými listy apod., ale veškeré tyto obměny provádíme v rámci, ve kterých strom zůstává stromem.

Další příklady uvádí prof. Ivan Blecha ve své knize *Proměny fenomenologie: úvod do Husserlovy filosofie*.

Považuji za důležité se na tomto místě zmínit o české didaktice filosofie, která u nás jako specifická disciplína nebyla dosud zpracována. O zdařilou koncepci se pokusila Šebešová (2016) ve své disertační práci²¹¹. Autorka vycházela především z německé didaktiky a specifík filosofie jako vědy. S autorkou souhlasím v tom, že ve výuce není podstatná odpověď žáků a její správnost, nýbrž právě proces myšlení, argumenty podkládající dané odpovědi a kladení otázek. Jak je již výše zmíněno, předmětem výuky je rozvoj filosofického myšlení. Toto východisko je v souladu s RVP G, neodpovídá to však formulovaným očekávaným výstupům v rámci tematického celku. (Šebešová, 2016, s. 6) Filosofie by neměla být vedena transmisivním přístupem (tj. většinou dominující výklad učitele s předáváním hotových informací), nýbrž konstruktivistickým, v rámci něhož jsou žáci aktivní a nové poznatky si konstruují sami vlastní či skupinovou činností. Pro výuku filosofie se zdá nejvhodnější problémový přístup. Díky němu dochází k realizaci konstruktivismu a rozvoji filosofického myšlení. Žáci hledají odpovědi na problémově vymezené otázky a konfrontují je s řešením filosofů. Učitel také může postupovat chronologicky podle dějin filosofie, anebo se postupně věnuje různým tématům, přičemž po žácích nemusí být vyžadována jakákoli (mentální) aktivita. Za východisko bychom mohli zvolit i 16 filosofických kompetencí, k jejichž naplňování by měla výuka směřovat, a které vymezila A. Reschová²¹² ve své rozsáhlé studii. (srov. Šebešová, 2016, s. 61–64)

Fenomenologie je podle mého názoru z těch filosofických témat, kterým stojí za to se věnovat, a to i přes jeho složitost. V porovnání s diplomovou prací jsem rozšířila repertoár metod o pár dalších praktických námětů, jež se soustředí právě na rozvoj dovedností, jako je filosofické myšlení, kooperace, argumentace aj. Šebešová (2016, s. 134) na základě studia pramenů ve své práci uvádí specifické filosofické metody (především pro německy mluvící země): sókratovský rozhovor, diskuse nad dilematem, dramatizace a myšlenkové experimenty. Následující část je však věnována metodám, které jsou u nás známější, a také dalším aktivitám.

5.1 Metody práce s textem

5.1.1 I. N. S. E. R. T

Název této metody je odvozen od anglického *Interactive Noting System for Effective Reading and Thinking*. Při čtení textu dochází k okamžitému porozumění, protože

²¹¹ ŠEBEŠOVÁ, P. *Jak učit filosofii na gymnáziích? Příspěvek k didaktice filosofie*. Disertační práce. 2016. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Vedoucí práce PhDr. Martin Strouhal, Ph.D.

²¹² Práce se nazývá *Zaměření na kompetence ve výuce filosofie a etiky*.

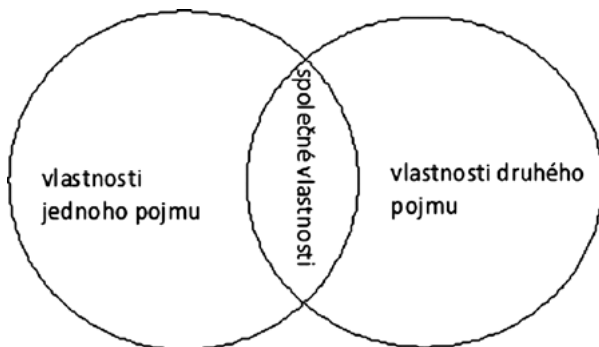
je průběžně reflektován a porovnáván s tím, co je již známé (fajfka), co je v rozpo-ru s tím, co si žák myslí (mínus), žáci objevují nové informace (plus) a i ty, kterým nerozumí nebo by se potřebovali dozvědět více (otazník). Podle toho text označují příslušnými značkami uvedenými v závorkách. Poté mohou pracovat ve dvojicích a v odborné literatuře či na internetu ověřují informace a potřebné objasňují.

5.1.2 Klíčová slova

Klíčová slova slouží k nalezení souvislostí a vazeb mezi pojmy. Učitel na tabuli nejdříve napíše 4–5 slov, která vyjadřují podstatu daného tématu, textu, filosofického problému (např. *podstata, vědomí, fenomén, Husserl, redukce*). Žáci si představují různé vazby, posuzují roli jednotlivých slov a mohou z nich sestavovat souvislý text. Po této fázi přichází na řadu čtení textu nebo zhlédnutí výukového videa, přičemž žáci zhodnotí, jak se jejich představy shodovaly s realitou. Obrácená varianta spočívá v tom, že učitel žákům zadá libovolný text k přečtení (stačí úryvek). Úkolem žáků je vyhledat v textu hlavní klíčová slova. Abychom jim tento úkol ulehčili, můžeme užít slovo hashtag (#), které je pro většinu žáků lépe představitelné. Žáci pak musí zdůvodnit svou volbu nebo se celá třída bude muset domluvit na určitém počtu slov.

5.1.3 Interpretace textů

Velmi šikovný způsob zařazení jakéhokoli filosofického směru do výuky představují texty z knihy *Kniha filozofie* z roku 2013 z nakladatelství Universum nebo *Filozofie pro chytré hlavy* autora M. Weekse. Je zde prostor pro rozhovor a diskusi se studenty nad jejich chápáním daného filosofického problému. Jakákoli jejich interpretace rozvíjí jednak myšlení, ale také vyjadřovací schopnosti. Lze určitě využít primární prameny, například můžeme žákům nabídnout dvě různá pojetí daného filosofického problému za účelem jejich srovnání. Ke srovnání dvou situací, pojmů, textů i pojetí nám mohou posloužit Vennovy diagramy či T-graf.

Obrázek 1. Vennovy diagramy, vlastní tvorba

Ústřední otázka/problém	
Argumenty pro	Argumenty proti

Tabulka 1. T-graf, vlastní tvorba

5.1.4 Pyramida

Pyramidu můžeme využít také k audiovizuálnímu materiálu (výukové video, dokument, film). Při této metodě se žáci snaží vystihnout hlavní myšlenku tématu, kterou se snaží podložit dvěma doslovnými větami či argumenty z daného materiálu.

5.1.5 Skládankové učení a předpřipravený zápis

Tato forma skupinové práce spočívá v práci tzv. domovských a expertních skupin. Učitel žáky rozdělí do skupin a každé z nich rozdá stejný text (rozstříhaný na tolik částí, kolik členů tvoří skupinu). Nyní je čas pro vytvoření expertů – to jsou ti žáci se stejnou částí textu. V expertní skupině se s ní žáci seznamují, vybírají podstatné informace a vymýšlejí strategii, jak ji naučí svou domovskou skupinu. Po určitém čase se vrací ke své skupině a začíná kolečko vzájemného učení. Tímto způsobem se žáci navzájem naučí ucelené téma. Mohou si navíc pokládat doplňující otázky, upřesňovat informace apod. Vzhledem k rozsahu příspěvku jen odkážu na diplomovou práci²¹³, kde jsou texty ke skládankovému učení na téma fenomenologie připravené. Stejně tak je v práci obsažen předpřipravený zápis s vynechanými slovy, který by měl žákům na konci vyučovací hodiny pomoci utřídit veškeré získané informace. Takto jej lze použít jako navazující aktivitu po skládankovém učení.

5.2 Diskusní metody a dramatizace

Dramatizace umožňuje vyjádřit abstraktní a symbolické, slovy těžko zachytitelné problémy či části textu. Žáci by měli být seznámeni se ztvárněnou situací, učitel by ji s nimi měl rozebrat, zaměřit se na porozumění podstatným pasážím a pojmům. Aktivita, kterou bychom mohli se žáky realizovat se nazývá Alter ego: dvěma žákům se zadá role (např. Edmund Husserl a Martin Heidegger) a dva další žáci představují jejich alter ega. Osoby spolu vedou rozhovor a zároveň se nad nimi tyčí jejich alter ega, která na rozhovor reagují a ozývají se. Smysl dalšího možného způsobu, jak zavést dramatizaci do výuky, tkví v tom, že jeden či více žáků odejde na chodbu a

²¹³ CIESLAROVÁ, Z. *Husserlova fenomenologická, transcendentální a eidetická redukce*. Diplomová práce. 2020. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce PhDr. Petr Zima, Ph.D.

mezitím se zbytek třídy domlouvá na ztvárnění určité situace beze slov. Po krátkém časovém limitu se žák z chodby vrací do právě probíhající situace a jeho úkolem je uhodnout, kde se nachází (např. soudní přelíčení Sokrata, podobenství o jeskyni, fenomenologická redukce a další filosofická témata).

Ve filosofii nalezneme plno rozporuplných situací a dilemat. V tomto případě lze využít aktivitu *Đáblův advokát*, při které třídu rozdělíme na polovinu. Jedna polovina argumentuje pro a druhá proti. Jedná se o diskusní metodu, každý žák se při ní učí svá tvrzení podkládat pádnými argumenty, vyslechnout názor protistrany a reagovat na řečené.

5.3 Didaktické hry

K zopakování většího tematického celku (např. filosofické směry 20. století) lze využít řadu didaktických her. Podle televizního *Riskuj!* vznikla stejnojmenná hra skvěle využitelná jak ve výuce, tak při jiných volnočasových aktivitách. Žáci soutěží v týmech, vybírají si otázku z dané kategorie, přičemž její náročnost odpovídá počtu bodů. Do hry můžeme zařadit i zlaté cihličky, pod nimiž se skrývají body, které tým automaticky získává, aniž by musel zodpovědět otázku. Další hra nese název *Bludišťák* a je opět inspirovaná televizním pořadem. Skupiny žáků soutěží proti sobě, každá skupina postupně získává indicie k danému filosofovi. Pokud skupina ví, o koho se jedná, hlásí se a hádá. Podle počtu indicií, které potřebovala odkrýt, získává body. Takto se to opakuje až do odhalení všech připravených osobností. Indicie dostávají žáci na kartičkách, které jsou opět s ohledem na rozsah příspěvku obsaženy ve zmiňované diplomové práci.

5.4 Myšlenková mapa

Tvorba myšlenkové mapy je jednak tvořivá činnost a jednak je výsledný produkt alternativou k běžnému zápisu do sešitu. Učitel může se třídou tvořit jednu společnou myšlenkovou mapu, mohou se tvořit mapy ve skupinkách nebo si každý žák tvoří svou jako reflexi po probraném tématu. Podstata je zachycení hlavních pojmů souvisejících s ústředním tématem (např. fenomenologie) a vztahů mezi nimi. Pro tvorbu myšlenkových map existují i online nástroje.

5.5 Návrh vyučovacích jednotek

Konkrétní vyučovací jednotky můžeme v konstruktivním pojetí fázovat podle třífázového modelu učení E-U-R, který je charakteristický kritickými metodami a je u nás známý díky programu *Čtením a psaním ke kritickému myšlení (RWCT)*. Model kopíruje přirozené učení a pracuje s prekoncepty žáků. Ti jsou aktivní a nové poznatky si konstruují sami na základě vlastní činnosti. Název je odvozen od názvů jednotlivých fází, z nichž je první evokace. Jejím cílem je vtáhnout žáky do tématu,

motivovat je, zjistit prekoncepty žáků. V této fázi můžeme s žáky provést brainstorming na téma bytí nebo tabulku tvrzení ano/ne. V tabulce jsou vypsána různá tvrzení a žáci do sloupečku „Před čtením“ píšou ano nebo ne podle toho, co si myslí, že je pravdivé. Na tuto fázi navazuje Uvědomění si významu, což je stěžejní část – žáci se učí, a to například vzájemně při skládankovém učení. V poslední fázi probíhá reflexe. Měla by být zhodnocena činnost učitele (tedy výuka, volba metod), ale hlavně učební proces; utřídění a systematizace všeho, co se žáci v průběhu naučili. V tomto případě se vrátíme k tabulce tvrzení, do níž žáci dopisují správné odpovědi, a sice do sloupečku „Po čtení“, včetně poznámek a zdůvodnění.

Podle Čapka (2020) by žákům měla být co nejvíce poskytována možnost volby. Jedině tak můžeme praktikovat diferenciaci úkolů a individuální přístup. Pokud se na výuku podíváme jeho optikou mohla by možná hodina vypadat takto: na úvod proběhne brainstorming na téma 20. století, při kterém žáci produkují nápady a vybavují se jim různé asociace. Metodou čtyř rohů se žáci rozdělí do skupin. Učitel do čtyř rohů místnosti vyvěsí plakáty s tématy (např. existence, filosofie vědou, postmoderní filosofie a člověk a jeho bytí) a podle toho, kterému se žáci chtějí věnovat, se vytvoří týmy. Na svých stanovištích má každý tým k dispozici prameny a odborné články, z kterých mohou čerpat informace. Úkolem žáků je vytvořit stránku do filosofického časopisu. Ve skupině si rozdělí role: hledači v pramenech, pisatel, kontrolor gramatiky, grafik, prezentující, hodnotitel apod. Učitel určí kritéria: rozdělení práce v týmu, vytvoření produktu, jeho prezentace a hodnocení ostatních. Každý tak pracuje, jak nejlépe umí, věnuje se tomu, co si sám vybral, a přitom trénuje všechny možné dovednosti. Poté následuje prezentace výsledků a vzájemné hodnocení žáků. Učitel v této fázi již nehodnotí, jeho úkolem bylo kontrolovat proces, povzbuzovat, motivovat, individuálně se věnovat žákům po celou dobu týmové práce. V úplném závěru může proběhnout ještě reflexe celé jednotky. To lze například pomocí metody zvednutých prstů nebo smajlíků. Pokud by chtěl učitel zjistit více, může užít metodu nedokončených vět (Můj tým byl dobrý v ..., Nelíbilo se mi ..., Učitel ..., Osobně bych měl zapracovat na ... atd.).

6 Závěr

Fenomenologie nadále zůstává zdrojem inspirace pro mnoho lidí a oborů lidské činnosti. Domnívám se, že její potenciál není zdaleka vyčerpán. Ačkoli je její metoda velice obtížná a sám Husserl ji nebyl schopen dokončit. I tak ji lze považovat za nadčasovou a hovořit o ní v souvislosti s mnoha trendy a situacemi dnešní doby. Může se jednat o zmiňovanou jógu, meditaci, životní styl, setkávání, řešení problémů apod. A přesně tak bychom to měli podat i našim žákům a diskutovat s nimi o tom v těchto intencích. Jedině tak můžeme dosáhnout jejich porozumění a také aktivity ve výuce.

Učivo filosofie bývá obecně vnímáno jako nejsložitější, a to jak učители, tak žáky, stejně tak i budoucími učiteli během vysokoškolské přípravy. Toto tvrzení však není zatím ničím podloženo a nabízí se tak k výzkumu pro práci disertační.

7 Použitá literatura

- BLECHA, Ivan. *Husserl*. Olomouc: Votobia, 1996. ISBN 80-7198-066-8.
- BLECHA, Ivan. *Proměny fenomenologie: úvod do Husserlovy filosofie*. Praha: Triton, 2007. ISBN 978-80-7254-938-2.
- CIESLAROVÁ, Z. *Husserlova fenomenologická, transcendentální a eidetická redukce*. Diplomová práce. 2020. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce PhDr. Petr Zima, Ph.D.
- ČAPEK, R. *Líný učitel: kompas moderního učitele*. Praha: Raabe, 2020. ISBN: 978-80-7496-456-5.
- HUSSERL, Edmund. *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filozofii I*. Praha: OIKOYMENH, 2004. ISBN 80-7298-085-8.
- NOVOTNÝ, Zdeněk. *Jak (se) učit filosofii*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc s.r.o., 2004. 1. vyd. s. 123–125. ISBN 80-7182-179-9.
- POLÁKOVÁ, I. Klíčová slova – popis metody. In: *Učení bez učebnic* [online]. [cit. dne 2020-09-08]. Dostupné z: <https://www.ucenibezucebnic.cz/index.php?id=515>
- Rámcový vzdělávací program pro gymnázia. In: *Národní ústav pro vzdělávání* [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. Publikováno 20. 1. 2013 [cit. 2020-09-08]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/file/159>
- SPIEGELBERG, H. *Doing phenomenology: Essays on and in Phenomenology*. Berlín: Springer, 1975. ISBN: 978-9024717255
- STROBACHOVÁ, B. *Fenomenologie a empirický výzkum v sociálních vědách*. Disertační práce. 2016. Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Jiří Němec.
- ŠEBEŠOVÁ, P. *Jak učit filosofii na gymnáziích? Příspěvek k didaktice filosofie*. Disertační práce. 2016. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Vedoucí práce: PhDr. Martin Strouhal, Ph.D.

8 Kontakt na autora

Zuzana Cieslarová
Univerzita Palackého v Olomouci
Pedagogická fakulta
Katedra společenských věd
Žižkovo náměstí 5
771 40 Olomouc
Email: zuzana.cieslarova02@upol.cz
Školitel: doc. Mgr. Antonín Staněk, Ph.D.

Hodnocení důležitosti a potřebnosti dějepisných poznatků

Evaluation of the importance and need for historical knowledge

Jaroslava Ševčíková

Anotace: Studie prezentuje parciální část longitudinálního výzkumného záměru hodnocení vybraných očekávaných výstupů základního vzdělávání v rámci vzdělávací oblasti Člověk a společnost, oboru *Dějepis*. Exploratorní případová studie nahlíží na téma kvalitativním výzkumným designem, prostřednictvím mentálních reprezentací a subjektivních hodnocení žáků i učitelů a směřuje k výroků o vztahu mezi očekávaným a skutečným výstupem, na základě toho, jak konkrétní výstup vzdělávání reflektují a hodnotí obě skupiny aktérů výuky, učitelé a žáci. Zabývá se hodnocením potřebnosti a důležitosti dějepisných poznatků a obě skupiny respondentů, učitelé i žáci, je hodnotí jako důležité a potřebné.

Klíčová slova: hodnota, hodnocení, očekávaný výstup, učivo, dějepis

Summary: The study presents a partial part of the longitudinal research plan for the evaluation of selected expected outcomes of basic education within the educational area of Man and Society, the field of History. The exploratory case study looks at qualitative research design, through mental representations and subjective evaluations of pupils and teachers, and looks at statements about the relationship between expected and actual outcomes, based on how specific learning outcomes are reflected and evaluated by both groups of learning actors, teachers, and students. It deals with the evaluation of the need and importance of historical knowledge and both groups of respondents, teachers and students, evaluate it as important and necessary.

Key words: value, evaluation, expected goal, curriculum, history

1 Úvod

Problematika hodnocení školní výuky je mezi odborníky pedagogy trvale diskutovaným tématem (např. Janík 2012; Průcha, 2009, s. 355-386; Slavík a kol. 2017). Různými přístupy jsou hodnoceny vstupy, procesy výuky i výstupy, včetně očekávaných

výstupů dle rámcových vzdělávacích programů (RVP). V této případové studii jsme se zaměřili na vstupy ve formě kurikula Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (RVP ZV) a jejich výstupy ve formě subjektivních mentálních reprezentací žáků, absolventů výuky a učitelů, k těmto očekávaným výstupům. Zabýváme se hodnocením konkrétního očekávaného výstupu RVP ZV v rámci vzdělávací oblasti Člověk a společnost, vzdělávacího oboru *Dějepis*.

Terminologie jako: cíle výuky, očekávané výstupy, učivo, klíčové kompetence, obor vzdělávání, vzdělávací oblast atd. plně respektuje terminologii aktuálně platného RVP ZV (2017) a v tom významu jsou termíny ve studii důsledně užívány. Termín znalost zde používáme ve smyslu znalostní dimenze Bloomovy taxonomie edukačních cílů (in Obst, 2017, s. 50), znalost faktů, konceptů, procedurální znalost a metakognitivní znalost. Termíny hodnota a hodnocení zde užíváme ve významu výkladu dle Pedagogického slovníku (2001, s. 74) jako subjektivní míru ocenění nebo míru důležitosti, kterou jedinec přisuzuje... zde dějepisným znalostem. Termín výuka označuje interaktivní proces mezi vyučujícím učitelem a učitými se žáky ve výukové jednotce, v hodině dějepisu.

Podněty pro tuto případovou studii vyplynuly z profesních setkávání učitelů, např. v rámci akreditovaných školení dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků, v rámci projektů místních akčních plánů zaměřených na oblast školství a vzájemných hospitací ve výuce dějepisu v projektech Šablony I a II. Přicházejí tedy od praktikuujících učitelů a byly řešeny v rámci longitudinálního výzkumu: *Vybrané aspekty formování profesního přesvědčení začínajících učitelů*.

2 Metodologie výzkumného šetření

Pro řešení výzkumného záměru byl zvolen kvalitativní design exploratorní případové studie (Mareš, 2015, s. 121) hodnotící konkrétní očekávaný výstup vzdělávání v dějepise po absolvování devátého ročníku základní školy, s přesahem do subjektivního hodnocení významu tohoto výstupu žáky i učiteli.

Případem zde rozumíme konkrétní očekávaný výstup RVP ZV v rámci vzdělávací oblasti Člověk a společnost, a vzdělávacího oboru *Dějepis*, a to *D-9-1-01*, ve znění: „Žák uvede konkrétní příklady důležitosti a potřebnosti dějepisných poznatků“ (RVP ZV, 2017; Standardy, 2013). Ve vztahu k žákovi hodnotíme jednak jeho znalosti definované tímto výstupem, ale zde také jeho postoje, tedy konkrétně jakou hodnotu těmto znalostem přikládá, jak hodnotí jejich význam, jak hodnotí on sám důležitost a potřebnost dějepisných poznatků. Ve vztahu k učiteli pak jeho očekávání o žákových znalostech či postojích a jeho hodnocení skutečně zjištěných znalostí a postojů.

Výzkumný vzorek je tvořen padesáti devíti žáky prvního ročníku střední školy, absolventů třiceti sedmi různých základních škol (ZŠ) České republiky, a dvěma kvalifikovanými a aprobovanými učiteli dějepisu ze dvou ZŠ. Výzkumné šetření se

uskutečnilo na počátku září roku 2019, záměrně dříve, než začala řádná výuka dějepisu v rámci střední školy, při zjišťování vědomostí a prekonceptů žáků. Jednalo se o žáky vzdělávacího oboru 63-41-M/01 Ekonomika a podnikání.

K získání dat byla použita metoda autonomního psaní (Švaříček, Šedová, 2017, s. 119) bez zásahu výzkumníka u obou skupin respondentů, u učitelů pak i s následujícími hloubkovými rozhovory na vybrané téma s písemným záznamem na místě (otázky v přesném znění viz dále). Doba psaní u žáků byla omezena čtyřiceti minutami vyučovací jednotky, učitelé neměli časové omezení. Data byla analyzována a kódována dle metodiky Strausse a Corbinové (1999), texty byly fragmentovány na jednotlivé významové jednotky, kódy, reprezentované výroky, a ty byly následně uspořádávány do kategorií, mezi nimiž byly vyhledávány vztahy a vazby. Ty byly dále porovnány vzájemně mezi sebou, došlo k porovnávání mezi kategoriemi žáků a učitelů, a kategorie byly srovnávány i s očekávaným výstupem RVP ZV a interpretovány.

3 Přístup k výzkumnému problému

Součástí RVP ZV jsou u jednotlivých vzdělávacích oblastí a jejich vzdělávacích oborů, které se profilují v organizační praxi školy do tzv. vyučovacích předmětů, uvedeny vzdělávací obsahy, které zahrnují jednak výčet doporučeného učiva (učivo) a pak zejména očekávané výstupy. Právě očekávané výstupy reprezentují shrnující absolventovy kognitivní, psychomotorické a afektivní cíle vzdělávání v daném vzdělávacím oboru a daném stupni vzdělávání, a mají vyšší prioritu než konkrétní učivo (Obst, 2017, s. 35-39), které samo o sobě je doporučeno (Obst, 2017, s. 35). Z toho plyne, že je na volbě učitele, respektive školy, v rámci školních vzdělávacích programů (ŠVP), jakým učivem těchto cílů, očekávaných výstupů, dosáhne.

Problematika vztahu mezi očekávanými výstupy, cíli výuky a učivem není ještě ani v současné době pro každého praktikujícího učitele „čitelná“ i když mnohým pomohlo zveřejnění tzv. *Standardů pro základní vzdělávání v oblasti dějepisu* (2013), které jsou doporučené, a nabízí lepší orientaci v problematice, ale ne všichni učitelé s nimi pracují.

Téma je řešeno na základě podnětů z praxe, plynoucích z předpokladu, že většina učitelů ve výuce aktivně nepracuje s očekávanými výstupy, ale zaměřuje se zejména na učivo, které je pro ně i žáky pochopitelnější a jeho osvojování je zdánlivě přímočaře kontrolovatelnější.

4 Shrnutí výsledků a diskuse

Respondenti-žáci, odpovídali autonomním psaním na zadání: „*Uved' konkrétní příklady důležitosti a potřebnosti dějepisných poznatků,*“ s důrazem na pojem: konkrétní. U žáků sleduje výzkum dvě linie. První z nich je hodnocení znalostí (vědomostí) žáka,

které jsou očekávané dle RVP ZV a Standardů (2013) a druhá linie sleduje žákův postoj, tedy jak a zda vůbec, hodnotí důležitost a potřebnost dějepisných poznatků pro (svůj) život.

V rámci první linie výzkumu zde uvádíme výčet konkrétních událostí, které žáci správně uvedli, popsali a datovali a zároveň na ně vyjádřili svůj názor a zhodnotili jejich význam (hodnoceno třemi vyučujícími dějepisu, dvěma zapojenými respondenty a badatelkou). Jedná se o níže uvedené kategorie 1-13. Události a jevy jsou řazeny dle četnosti výskytu, nejvyšší četnost padesát devět, tj. všichni zapojení žáci, u položek 1-3 i opakovaně, a nejnižší výskyt události třikrát, přičemž se jedná o kategorizované výroky (kódy), které jsou konstruktem zahrnujícím různě formulované výroky o dané události na základě významu (obsahu sdělení) a sdruženy do shrnujících kategorií:

1. holocaust, nadřazování jedné skupiny lidí nad jiné;
2. druhá světová válka (mimo holocaust) a vůbec války - dobývání území mocí;
3. protektorát, heydrichiáda, ponížení národa, zrada spojenců;
4. první republika a odkaz TGM, vlastenectví, demokracie;
5. sametová revoluce, porážka totalitního komunismu a demokratické volby;
6. první světová válka-velká válka, obyčejní lidé jsou poškozeni politikou boje o moc;
7. revoluční rok 1848- emancipace národů, právo na sebeurčení;
8. Velká francouzská revoluce a lidská práva;
9. používání ohně;
10. Marie Terezie a její reformy včetně té školské;
11. antika a vzor demokracie i práva;
12. zemědělství;
13. *Homo sapiens sapiens*, ze zvířecí smečky kulturní společnost atd...

Přímé citace ze záznamů respondentů uvádíme v této kapitole kurzívou. Kategorie č. 1, holocaust, byla zastoupena například těmito výroky žáků: *Holocaust byla jedna z nejděsnějších událostí dvacátého století, byla to hrůza, kdy lidé ubližovali lidem, druzí zase dovolili, aby Židé, jen proto, že byli jiné národnosti nebo náboženství, byli vězněni, mučeni, vražděni v plynových komorách, třeba v Auschwitzu... Způsobil to Hitler a jeho projekt Konečné řešení židovské otázky, který tvrdil, že Židé jsou podřadná rasa, ale za podřadné měl i nás, Čechy a všechny Slovany... Bylo to v době 2. světové války 1939-1945. Židé těm hrůzám říkají Šoa. Byla jsem v Terezíně i Osvětimi, bylo to příšerné a měli bychom si vzít z toho poučení... nikdo se nesmí povyšovat a nikoho ponižovat, a politici, ale ani obyčejní lidi by to neměli už dovolit, ale lidi jsou nepoučitelní, dnes ponižujeme Romy a Araby a kdo ví, co bude dál...*

Pojmenování holocaustu samotnými Židy – Šoa, bylo uvedeno několikrát, stejně tak informace o koncentračním táboře Auschwitz (žáci upozorňovali na nevhodnou záměnu s názvem Osvětim), i o jeho osobní návštěvě žákem. Často byly vyjadřovány citově zabarvené názory na to, co tam bylo shlédnuto. Datace této události byla správná, stejně jako její faktický, byť často neúplný popis. Často bylo řešeno, že názvem holocaust označujeme i pogromy na Romy v době 2. světové války. Událost byla vždy hodnocena jako záporný příklad, který by se neměl opakovat. Několikrát bylo poukázáno na aktuální stav migrantů, ve vazbě na potlačování a diskriminaci jedné skupiny lidí jinou.

Opakované výroky k jedné události můžeme ilustrovat např. u kategorie č. 2, války, a druhá světová válka, těmito autentickými výroky: *Druhá světová byla ukázkou narcismu a sebestřednosti jednoho manipulátora, Hitlera, a těch politiků, co mu chtěli naslouchat a touhy po moci... Ale u Německa to nebylo poprvé, to víme, už v době první války (1914-1918) dostali Němci přes prsty s celou Trojdohodou, ale nestačilo jim to, zase skočili na lep diktátorovi... ty války, to je vždycky o politice, manipulaci obyčejných lidí, o touze po moci a vládnutí, o území, o zdrojích... a pořád dokola.*

Jak dobře vyplývá z žakovských výroků, války (mezinárodní konflikty) v minulosti i současnosti jsou jimi spojovány s bojem o moc, iniciovaným jak ambicí politickou, tak ekonomickou.

Pro zapojené učitele dějepisu bylo (příjemným) překvapením relativně vysoké hodnocení události kategorie č. 9, používání ohně, které ilustrujeme těmito autentickými výroky: *Kdyby lidi neobjevili oheň v tom pravěku, v té době kamenné, možná už milion let před našim letopočtem... tak bychom se asi nestali společností, to jako těmi lidmi... prý pečení masa změnilo lidskej mozek, ale kolem ohně lidi seděli a vyprávěli a i to má význam... taky uhlíky z ohně začali malovat svoje fantazie na stěny jeskyní... umění určitě rozvíjí mozek...*

Učitele ocenili, že se žáci rozpomínali na témata vyučovaná většinou v šestém ročníku, před čtyřmi lety, a že byli schopni je popsat a zhodnotit, že byli schopni formulovat výstupy tohoto učiva. Podobné to bylo u výstupů 11,12 a 13.

V rámci druhé linie výzkumu žáků bylo řešeno samotné *hodnocení důležitosti a potřebnosti dějepisných poznatků*. Uvádíme přímé výroky žáků, jako ilustraci jejich hodnocení, zde bez uvedení pořadí, ve významu: dějepisné poznatky jsou důležité proto:

- *abychom se ze špatných, zlých událostí poučili a už je neopakovali;*
- *aby se z dobrých událostí lidi poučili a mohli je znovu využít;*
- *ať víme, čím si prošli naši předci a vážili si jich za odvalu, statečnost a vlastenectví;*
- *máme vědět, proč si vážít památek, staveb, ale i památníků událostí a proč k nim chodit;*
- *potřebujeme zprávu o historických událostech předat dalším generacím;*

- *abychom věděli, proč slavíme některé svátky a ctíme tradice;*
- *patří to ke všeobecnému vzdělání.*

Vzhledem k relativně pozitivním výsledkům této části výzkumu, které zapojené učitele překvapily, byli žáci následně, již mimo hlavní výzkum, požádáni o vyjádření potřebnosti a důležitosti dějepisných poznatků hodnotou (známkou) na škále od 1 do 5, přičemž č. 1 vyjadřovalo nejnižší hodnotu přisuzovanou dějepisným poznatkům pro jedince (nedůležité, nepotřebné) a č. 5 nejvyšší (důležité, potřebné). Šlo o vyjádření osobního hodnocení ve významu - co si myslíš ty, ne co si myslí ostatní nebo by si měli myslet. Nejčastější volba žáků byla 4, a zastoupeny byly všechny hodnoty od 1 až po 5, přičemž jako absolutně nedůležité a nepotřebné (č. 1 na škále) hodnotili dějepisné poznatky dva žáci, jako nejvýš důležité a potřebné pak devět žáků (č. 5 na škále).

Respondenti-učitelé dějepisu, odpovídali písemně autonomním psaním na otázku: *Co očekáváte, že žáci uvedou k očekávanému výstupu RVP ZV ve znění: Žák uvede konkrétní příklady důležitosti a potřebnosti dějepisných poznatků. Co by podle vás měli uvést a co podle vás skutečně uvede? Existuje rozdíl mezi tím, co byste měli očekávat v souladu s požadavky RVP ZV a tím, co žáci skutečně dokáží interpretovat?*

Učitelé očekávali zejména, že takto obecné zadání (pro žáky: *Uveď konkrétní příklady důležitosti a potřebnosti dějepisných poznatků*), přestože vyžaduje konkrétní příklady, bude žáky většinou *nepochopeno*, popř. *nebudou schopni vybavit si konkrétní fakta ani konceptuální souvislosti u podstatných zlomových dějinných událostí*, a odpovědi budou *vágní, všeobecné*, ve významu, že: *dějepisné poznatky nejsou důležité ani potřebné*, protože *co bylo, bylo, a už se ve stejné souvislosti nevrátí*, předmět *dějepis je nudný*, obsahuje *mnoho dat a faktů* atd. Odhadovali, že žáci uvedou *události 2. světové války, popř. holocaustu, které by měly být pro lidstvo varováním*, popř. si uvědomí *opačný, pozitivní vliv na českou státnost i vlastenectví u období první republiky a v odkazu T. G. Masaryka*. Velmi skepticky se vyjadřovali k možnosti, že by žáci ocenili pozitivně *přínos učení se z historie pro současnost*. Silně se zde projevovala obava vyjádřená výchovnými paradoxy, jak je definoval Staněk (2018, s. 42) či Hubálek (2016), zde šlo zejména o paradox pochybování, který z autonomního psaní učitelů jasně vyplynul. Učitelé intenzivně vyjadřovali pochyby nad tím, nakolik mají učitelé ve výuce právo prosazovat své pojetí událostí, což dokladujeme konkrétními výroky jako: *Prostě na to nemusí mít všichni stejný názor* (např. na nečinnost většiny obyvatel v době holocaustu), *nemůžeme tvrdit, že kdo mlčel, ten je vinen... válka je špatná, ale nese i pokrok, posunuje lidstvo ve výzkumu a vynálezech... co já vím, jak nahlížejí na Mnichov? Byla to ochrana těch států nebo strach z války, která pak stejně přišla...* Obecně učitelé vyjádřili názor, že vyučující dějepisu sděluje nesporná fakta, provází žáka učením a poskytuje zdroje informací. Vede žáky k diskusi a vytváření vlastního poučeného názoru, který by se měl, zejména v tomto výstupu výuky

projevit. Neshodli se na míře, v jaké má učitel povinnost či právo korigovat názory žáků, se kterými sám nesouhlasí, či nejsou součástí společensky přijímaného oficiálního hodnocení událostí. Vyjádřili obavy, že žáci si nejsou schopni utvořit názor a postoj, který je očekáván. Toto téma nebylo předmětem výzkumu, ale jistě by si zasloužilo pozornosti odborníků, zejména ve vazbě na učitelovy subjektivní teorie (Janík, 2007) a učitelovo pojetí výuky (Mareš, 1990).

Oba respondenti-učitelé se podíleli na hodnocení výstupů žakovského výzkumu, tedy na hodnocení a kódování jejich odpovědí z autonomního psaní. Písemný projev žáků mimo jiné hodnotili i jako písemnou práci (písemku). Průměrná známka byla 2,6 – tedy nadprůměrné hodnocení. Hodnocení probíhalo běžnou klasifikační stupnicí: 1-výborně až 5-nedostatečně. Ani jednou nehodnotili nedostatečně, sedmkrát hodnotili výborně. Shodně deklarovali, že výsledek byl pro ně *nečekaně příjemným překvapením*, žáci ve většině případů *předčili jejich očekávání v kvantitě i kvalitě odpovědí i ve výběru konkrétních příkladů důležitosti a potřebnosti dějepisných poznatků i v odůvodněních, proč je jako důležité hodnotí*.

5 Závěr

Výsledky výzkumu na téma hodnocení důležitosti a potřebnosti dějepisných poznatků z pohledu učitelů prokázaly, že aby žák mohl uvést konkrétní příklady důležitosti a potřebnosti dějepisných poznatků, je nutné, aby dokázal konkrétní historické události vyjmenovat, popsat, rozumět jim, aby byl schopen je analyzovat, srovnat s jinými, a následně i zhodnotit jejich důležitost a význam. Není toho málo, co je skryto v tomto výstupu výuky, nicméně je vyvrcholením devítileté výuky historie v předmětu dějepis v základním vzdělávání. Učitelé předpokládali, že tyto cíle, tento požadovaný výstup, není naplňován dostatečně a ve výzkumu se to prokáže. Ukázalo se ale naopak, že velká část žáků je schopna dosáhnout těchto cílů adekvátně, často nad očekávání učitelů. Žáci z různých škol, v tomto případě přijatí do vzdělávacího oboru Ekonomika a podnikání, který se na dějepis nijak významně nezaměřuje, prokázali dobrou orientaci v konkrétních významných historických událostech, včetně jejich popisu, datace i hodnocení. Oba zapojení učitelé měli nižší očekávání. Žáci až na výjimky hodnotili dějepisné poznatky jako důležité a potřebné, zejména pro poučení celého lidstva i jednotlivců do budoucnosti.

Příspěvek je realizován v rámci IGA_PdF_2020_026 s názvem: *Vliv školy a rodiny na hodnotu vzdělání u žáků s odlišným mateřským jazykem*.

6 Použitá literatura

- HUBÁLEK, T. Výchovné paradoxy – pouze teoretický problém?, in: *CIVILIA. Revue pro oborovou didaktiku společenských věd*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, č. 1 roč. 7., 2016, s. 53-58.
- JANÍK, T. Cílová orientace ve výuce fyziky: exkurz do subjektivních teorií učitelů. *Pedagogická orientace*, 2007, č. 1, s. 12-33.
- JANÍK, T. Kvalita výuky: vymezení pojmu a způsobu jeho využívání. *Pedagogika*, 2012, č. 3, s. 244-261. ISSN 2336-2189 (online).
- JANÍK, T., NAJVAR, P., KUBIATKO, M., BLAŽEJ, P. *Kvalita kurikula a výuky: výzkumné přístupy a nástroje*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. ISBN 978-80-210-5705-0.
- MAREŠ, J. Učitelovo pojetí výuky (1. díl). *Výchova a vzdělání*, 1990, č. 2, roč. 1, s. 31-33.
- MAREŠ, J. Tvorba případových studií pro výzkumné účely. *Pedagogika*, 2015, č. 2, roč. 65, s. 113-142. ISSN 2336-2189 (Online).
- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Praha: MŠMT, 2017, [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/43792/>, dále RVP ZV.
- OBST, O. *Obecná didaktika*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2017. ISBN 978-80-244-5141-1.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MATEŠ, J. *Pedagogický slovník*. 3., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2001. 328 s. ISBN 80-7178-579-2.
- SLAVÍK, J., JANÍK, T., NAJVAR, P., KNECHT, P. *Transdisciplinární didaktika: o učitelském sdílení znalostí a zvyšování kvality výuky napříč obory*. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2017. Syntézy výzkumu vzdělávání. ISBN 978-80-210-8568-8.
- STANĚK, A. *Výchovné paradoxy v kontextu didaktiky společenských věd*. Praha: Epocha, 2018. Erudica. ISBN 978-80-7557-111-3.
- Standardy pro ostatní vzdělávací obory. Dějepis* [online]. Praha: NÚV, 2013, [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/t/standardy-ovo>. (Standardy)
- STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J. *Základy kvalitativního výzkumu*. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. ISBN 978-80-85834-60-X.
- ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.

5 Kontakt na autora

Jaroslava Ševčíková

Univerzita Palackého v Olomouci
Pedagogická fakulta
Ústav pedagogiky a sociálních studií
Žižkovo náměstí 5
771 40 Olomouc

Email: jaroslava.sevcikova01@upol.cz
Školitel: doc. Mgr. Štefan Chudý, Ph.D.

Muzeum regionu Valašsko, p. o. Horní náměstí 2, Vsetín,
<http://www.muzeumvalassko.cz/>

Vysoká škola Humanitas v Sosnowci Fakulta společenských studií Vsetín,
<http://www.huni.cz/>

Ročník studia jako možný předpoklad akademické úspěšnosti

Year of study as a possible predictor of academic achievement

Eva Sedláková

Anotace: Příspěvek se zabývá akademickou úspěšností studentů pedagogických fakult. Akademická úspěšnost je pojem, který je obtížně vymežitelný, ale lze jej vyjádřit jako schopnost studenta dosáhnout studijních cílů a vyrovnat se s překážkami a těžkostmi, se kterými se setká. Studium na vysoké škole přináší řadu změn a obtížných situací. Za první z nich lze považovat přechod ze sekundárního do terciárního vzdělávání, kdy se student musí zvládnout poměrně rychle zadaptovat na nové prostředí a kolektiv a současně zvládat všechny studijní požadavky. Cílem výzkumného šetření je zjistit, zda se s přibývajícím zkušenostmi na vysoké škole zvyšuje akademická úspěšnost studentů, tedy jestli se liší akademická úspěšnost studenta prvního ročníku v porovnání s ročníky vyššími.

Klíčová slova: rok studia, akademická úspěšnost, student

Summary: This contribution deals with the academic achievement of students of pedagogical faculties. Academic achievement is a concept that is difficult to define, but it can be expressed as the student's ability to achieve study goals and cope with the obstacles and difficulties he encounters. Studying at a university brings a number of changes and difficult situations. The first of them can be considered the transition from secondary to tertiary education, where the student must be able to adapt relatively quickly to the new environment and the schoolmates and at the same time manage all study requirements. The aim of the research survey is to find out whether the academic achievement of students increases with increasing experience at the university, ie whether the academic achievement of a first-year student differs in comparison with higher years.

Key words: year of study, academic achievement, student

1 Úvod

Akademická úspěšnost je jedním z nejužívanějších termínů v zahraničním výzkumu vysokoškolského vzdělávání. Za její ukazatele jsou nejčastěji považovány známky a průměr (Cotti, Gordanier, Otzurk, 2018). V odborné literatuře nenalezneme žádnou ucelenou definici, ale lze ji chápat jako schopnost studenta vyrovnat se s požadavky, jež jsou na něj v rámci studia kladeny a postupně dosáhnout předem stanovených cílů (Prevatt, et al. 2011; Bukhari Khanam, 2017). Pro studenty v prvním ročníku je důležité, především získat požadovaný počet kreditů, aby mohli postoupit do dalšího ročníku (de Koning, et al., 2014; Moss, Yeaton, 2015). Pokud však nahlížíme na akademickou úspěšnost pouze jako na průměr známek či dosažení požadovaného počtu kreditů, zaujímáme velmi úzký pohled (Richardson, Abraham, Bond, 2012). Autoři se v dnešní době již snaží přiklánět k širšímu pojetí a mnohdy považují za důležitou oblast akademické úspěšnosti i např. efektivitu studia. Pod tímto pojmem si můžeme představit schopnost rozplánovat si čas na učení, přednášky, ale také skloubit všechny své studijní povinnosti se svými zájmy a volným časem. Neméně významné je i dokázat využít ke svému studiu externí zdroje jako je knihovna a různé nástroje informační technologie (Křeménková, Dobešová Cakirpaloglu, Pugnerová, 2018). Nelze však opomenout ani aktivity, které se netýkají přímo přípravy na zkoušky, tedy konference, soutěže a zapojení do projektů.

Začátek vysokoškolského studia je dle Smékala (2004) spojen s více změnami. Vysokoškolský student je při nástupu do studia velmi zatížen stresem. Dle Ondrej-koviče (1995) se student na počátku svého studia ocitá ve fázi adaptace, kdy se musí vyrovnat s řadou nových situací a se změnou způsobu života. Po fázi adaptace si již většinou osvojí návyky ke studiu a zvládne již relativně skloubit studijní povinnosti a volný čas. Akademická úspěšnost by se tedy měla zvyšovat. Poslední fáze je spojena se snahou co nejlépe studium dokončit a hledat zaměstnání, což může uvést k pochybám o sobě.

Akademická úspěšnost v našem pojetí, zahrnuje kromě GPA, také zvládání studijních nároků, do kterého spadá organizace času v rámci studia, příprava ke zkouškám a zvládnutí požadavků. Dále sociální adaptace, která zahrnuje hodnocení úspěšnosti zapadnout mezi ostatní spolužáky a adaptaci na zcela jiný režim, kterým ten vysokoškolský jistě je. Udržet si rovnováhu ve všech oblastech akademické úspěšnosti a života celkově, nemusí být především pro studenty prvního ročníku snadné. Většina z nich se potýká s problémem, jak si udržet a rozvíjet sociální vztahy a na druhou stranu mít dostatek času na studium (Pluut, Curşeu a Ilies, 2015; Ratelle et al., 2005). Jedná se o činnosti, které se mnohdy nedají dělat současně a studenti jsou nuceni

vybrat si. Pokud se však dostatečně nezadaptují na univerzitní prostředí a většinu času stráví sice přípravou, ale separací od ostatních, nemusí být jejich studijní výkon, odpovídat vynaložené energii. Existují studie, které tvrdí, že čím lépe student na počátku studia zapadne do kolektivu spolužáků, tím více je potom i úspěšnější ve studiu (Thiele, Sauer a Kauffeld, 2018).

2 Metodologie

Cílem výzkumného šetření je zjistit, zda existuje souvislost mezi akademickou úspěšností a ročníkem studia. A zda se úspěšnost studentů prvního ročníku liší ve vztahu k dalším ročníkům.

Byly stanoveny následující hypotézy:

H_1 : Mezi akademickou úspěšností a ročníkem studia je souvislost.

H_2 : Akademická úspěšnost studentů v prvním ročníku je nižší než v dalších ročnících.

Popis výzkumného souboru:

Výběr respondentů probíhal příležitostně a během výzkumné studie byly dodržovány všechny relevantní etické aspekty. Výzkumný soubor se skládá ze studentů pedagogických fakult, převážně Univerzity Palackého v Olomouci. Počet studentů je 640 ve věku 19–56 let (591 žen, SD 5,8, 49 mužů (SD 8,79)).

Tabulka č. 1: Průměry a směrodatné odchylky výzkumného souboru

Celkový skór		N	Mean	SD
	1. roč.	433	3,9	0,63
	2. roč.	66	3,9	0,69
	3. roč.	41	4,01	0,72
	1. roč. NMgr. / 4. roč.	74	4,23	0,60
	2. roč. NMgr. / 5. roč.	23	4,02	0,62
	Phd.	3	3,94	1,0

Zvládání studijních nároků	N	Mean	SD
1. roč.	433	3,38	0,76
2. roč.	66	3,9	0,69
3. roč.	41	3,34	0,98
1. roč. NMgr. / 4. roč.	74	3,54	0,84
2. roč. NMgr. / 5. roč.	23	3,39	0,87
Phd.	3	3,22	0,50

* poznámka: Z průměrných hodnot lze vyčíst, že v celkovém skóre má akademická úspěšnost v bakalářském stupni stoupající tendenci, ale průměr v 1. a 2. ročníku se neliší. avšak v navazujícím studiu na počátku studia či 4. ročníku mají studenti vyšší průměr. Než pak studenti 2. ročníku navazujícího studia či doktorského studia. V oblasti zvládání studijních nároků je nejvyšší skóre v druhém ročníku u bakalářského stupně, nejnižší naopak ve třetím ročníku. U navazujícího studia jsou naopak nejlépe studenti 1. ročníku navazujícího či 4. ročníku a když přičteme odpovědi tří studentů z doktorského studia, tak vidíme opět klesající tendenci.

Tab. 1: pokračování

Studijní výkon	N	Mean	SD
1. roč.	433	4,47	0,83
2. roč.	66	4,6	0,77
3. roč.	41	4,69	0,73
1. roč. NMgr. / 4. roč.	74	4,93	0,69
2. roč. NMgr. / 5. roč.	23	4,65	0,72
Phd.	3	4,66	1,18

Sociální adaptace	N	Mean	SD
1. roč.	433	3,9	0,68
2. roč.	66	3,9	0,73
3. roč.	41	4,0	0,74
1. roč. NMgr. / 4. roč.	74	4,23	0,67
2. roč. NMgr. / 5. roč.	23	4,04	0,56
Phd.	3	3,94	0,68

* poznámka: Z průměrných hodnot lze vyčíst, že v oblasti studijního výkonu i v oblasti sociální adaptace mluvíme o stoupající tendenci, avšak v případě navazujícího studia (4. 5. ročníku), potažmo doktorského studia průměrné hodnoty opět klesají, avšak 4. ročník má oproti prvnímu ročníku hodnoty vyšší.

Popis výzkumné metody:

Ke sběru dat byl použit Dotazník akademické úspěšnosti (AAQ), Křeménková, Novotný, 2019, in review) je nový 9 položkový dotazník zkonstruovaný pro diagnostiku akademické úspěšnosti. Dotazník zahrnuje 3 škály: studijní výkon, zvládnutí studijních nároků a sociální adaptace. Položky druhé a třetí škály se hodnotí na 5bodové Likertově škále, první škála je pak počítána ze známek dosažených v průběhu studia. Reliabilita dotazníku dosahuje přijatelné úrovně $\omega = .801.810$ a $.638$. Data byla analyzována v SPSS 20 pomocí deskriptivního výpočtu statistiky a t-testu a Pearsonova korelačního koeficientu.

2.2 Výsledky

V této části jsou uvedeny výsledky výzkumného šetření. Tabulka č. 2 ukazuje výsledky Pearsonovy korelační analýzy a Tabulka č. 3 – č. 7 zase korelace v kontextu ročníku studia.

Tabulka č. 2: Pearsonův korelační koeficient

Ročník studia	Celkový skóre	Studijní výkon	Zvládnutí studijních nároků	Sociální adaptace
Pearson Correlation	,122**	,165**	,030	,108**

** . Korelace je signifikantní na hladině významnosti 0. 01.

Z uvedené tabulky č. 2 vyplývá, že souvislost mezi ročníkem studia a akademickou úspěšností spatřujeme v celkovém skóre, studijním výkonu a sociální adaptaci. Ve všech případech se jedná o pozitivní korelaci.

Tabulka č. 3 Výsledky *t* testu 1. ročník \times 2. ročník

	F	Sig.	t	df	p	Mean Difference	Std. Error Difference
Celkový skór	1,896	,169	-,256	497	,798	-,0217446	,0849109
Zvládání studijních nároků	5,440	,020	-1,711	497	,088	-,1778408	,1039515
Studijní výkon	,885	,347	1,234	497	,218	,13435	,10891
Sociální adaptace	1,948	,163	-,339	497	,735	-,031	,091

Z tabulky vyplývá, že signifikantní rozdíl mezi 1. a 2. ročníkem není ani v jedné oblasti akademické úspěšnosti.

Tabulka č. 4 Výsledky *t* testu 1. ročník \times 3. ročník

	F	Sig.	t	df	p	Mean Difference	Std. Error Difference
Celkový skór	,975	,324	-,857	472	,392	-,0899824	,1050357
Zvládání studijních nároků	6,594	,011	,337	472	,736	,0434481	,1288532
Studijní výkon	,144	,705	-1,660	472	,098	-,22341	,13457
Sociální adaptace	,099	,753	-,535	472	,593	-,060	,112

Z tabulky vyplývá, že rozdíl mezi prvním a třetím ročníkem není ani v jedné oblasti akademické úspěšnosti.

Tabulka č. 5: Výsledky t-testu 1. ročník × 1. roč. NMgr. / 4. ročník

	F	Sig.	t	df	p	Mean Difference	Std. Error Difference
Celkový skór	,052	,820	-3,888	505	,000	-,3081762	,0792580
Zvládání studijních nároků	,760	,384	-1,588	505	,113	-,1556291	,0979890
Studijní výkon	2,101	,148	-4,504	505	,000	-,46072	,10230
Sociální adaptace	2,721	,100	-3,388	505	,001	-,290	,086

Z výsledky vyplývá, že mezi 1. a 4. ročníkem je rozdíl v celkovém skóre ($p = 0,0 < 0,05$, vyšší pro navazující studium), studijním výkonu ($p = 0,00 < 0,05$, vyšší pro navazující), a v oblasti sociální adaptace ($p = 0,001 < 0,05$, vyšší pro navazující).

Tabulka č. 6: Výsledky t-testu 1. ročník × 2. roč. NMgr. / 5. ročník

	F	Sig.	t	df	p	Mean Difference	Std. Error Difference
Celkový skór	,290	,591	-,688	454	,492	-,0934289	,1357449
Zvládání studijních nároků	,937	,334	-,039	454	,969	-,0063929	,1654218
Studijní výkon	1,600	,207	-1,020	454	,308	-,18046	,17691
Sociální adaptace	3,936	,048	-,716	454	,474	-,104	,145

T test ukázal, že mezi 1. ročníkem a 2. ročníkem navazujícího magisterského studia (či 4. ročníkem) není signifikantně významný rozdíl ani v jedné oblasti akademické úspěšnosti.

Tabulka č. 7: Výsledky t-test 1. ročník × Phd. Studium

	F	Sig.	t	df	p	Mean Difference	Std. Error Difference
Celkový skor	,146	,702	-,044	434	,965	-,0161342	,3684433
Zvládání studijních nároků	,745	,389	,366	434	,714	,1626892	,4441117
Studijní výkon	,600	,439	-,404	434	,687	-,19496	,48278
Sociální adaptace	,499	,480	-,152	434	,879	-,060	,396

T test ukázal, že mezi 1. ročníkem a studenty z doktorského studia není signifikantně významný rozdíl ani v jedné oblasti akademické úspěšnosti.

3 Závěr

Příspěvek se zabýval akademickou úspěšností studentů pedagogických fakult v kontextu ročníku studia. Akademická úspěšnost je pojem, který z našeho pohledu, v sobě ukrývá více dimenzí, než jen známky a průměr, jak se mnohdy udává. V prvním ročníku studenti překonávají řadu překážek, především v oblasti sociální adaptace a zvládání studijních nároků, což se může negativně projevit na jejich studijním výkonu. Po fázi adaptace by však měla dle Ondrejковиče (1995) nastat fáze, kdy člověk získá návyky ke studiu a zvládne skloubit učení i volný čas, akademická úspěšnost by tedy vzhledem k rokům strávených na vysoké škole, měla mít stoupající tendenci. Z korelační analýzy vyplynulo, že signifikantní korelaci mezi ročníkem studia a akademickou úspěšností spatřujeme v celkovém skóre, studijním výkonu a sociální adaptaci. Ve všech případech se jedná o pozitivní korelaci. Průměrné hodnoty naznačují, že akademická úspěšnost v bakalářském stupni studia má stoupající tendenci, avšak průměrná hodnota akademické úspěšnosti v celkovém skóre se neliší. Co se týče navazujícího studia či studentů ve 4. a 5. ročníku, téměř ve všech oblastech průměrné hodnoty akademické úspěšnosti klesají a nižší hodnoty pak mají také studenti doktorského studia. Pokud však srovnáme 1. ročník s dalšími, tak studenti prvního ročníku mají nižší průměr hodnoty, oproti studentům 4. ročníku či 1. ročníku navazujícího magisterského studia a t-test ukázal, že v oblastech celkové skóre, studijní výkon a sociální adaptace se jedná o signifikantně významný rozdíl. V oblasti zvládání studijních nároků nebyl shledán významný rozdíl, ale je určitě zajímavé, že v bakalářském stupni studia byla nejnížší průměrná hodnota u třetího ročníku. U navazujícího studia hodnoty také

klesají, důvodem může být možný problém skloubit učení na zkoušky, psaní závěrečné práce a přípravu na státnice, bylo by tedy zajímavé zjistit jaká je souvislost mezi akademickým stresem a ročníkem studia, který by mohl právě s touto oblastí tedy zvládnání studijních nároků souviset.

4 Použitá literatura

- BUKHARI, S., R., KHANAM, S. J. Relationship of academic performance and well-being in university students. *Pakistan Journal of Medical Research*, 2017, 56(4), 126-130. ISSN 0030-9842.
- COTTI, Ch., GORDANIER, J., OZTURK, O. Class meeting frequency, start times, and academic performance. *Economics of Education Review*, 2018, 62(3), 12-15. ISSN 0272-7757.
- DE KONING, B., B., et al. Impact of binding study advice on study behavior and pre-university education qualification factors in a problem-based psychology bachelor program. *Studies in Higher Education*, 2014, 39(5), 835-847. ISSN 0884-0040.
- KŘEMĚNKOVÁ, L., DOBEŠOVÁ, C. S., PUGNEROVÁ, M. *Analysis of social competences in relation to academic achievement among university students of teacher training courses*. In Titrek O. (Eds.) ICLEL 18 Conference Proceeding Book. Sakarya University, 2018, 451-459, ISBN 978-605-66495-0-9.
- MOSS, B., G., YEATON, W., H. Failed warnings: Evaluating the impact of academic probation warning letters on student achievement. *Evaluation Review*, 2015, 39(5), 501-524. ISSN 1552-3926.
- ONDREJKOVIČ, P. *Úvod do sociologie výchovy: Teoretické základy sociologie výchovy a mládeže*, Bratislava: Veda, 1995, ISBN 8022404454.
- PLUUT, H., CURŞEU, P., C., ILIES, R. Social and study related stressors and resources among university entrants: Effects on well-being and academic performance. *Learning and Individual Differences*, 2015, 37(1), 262-268. ISSN 1041-6080.
- PREVATT, F., et al. The Academic Success Inventory for College Students: Scale Development and Practical Implications for Use with Students. *Journal of College Admission*, 2011, 211(1), 26-31, ISSN 0734-6670.
- RATELLE, C., F., et al. Perceptions of parental involvement and support as predictors of college students' persistence in a science curriculum. *Journal of family psychology*, 2005, 19(2), 286. ISSN 1939-1293.
- RICHARDSON, M., ABRAHAM, Ch., BOND, R. Psychological correlates of university students' academic performance: a systematic review and meta-analysis. *Psychological bulletin*, 2012, 138(2), 353. ISSN 0033-2909.
- SMĚKAL, V. *Pozvání do psychologie osobnosti: člověk v zrcadle vědomí a jednání*. Barrister & Principal, Praha, 2004. ISBN 80-86598-65-9.

THIELE, L., SAUER, N., CH., KAUFFELD, S. Why extraversion is not enough: the mediating role of initial peer network centrality linking personality to long-term academic performance. *Higher Education*, 2018, 76(5), 789-805. ISSN 0018-1560.

5 Kontakt na autora

Eva Sedláková
Univerzita Palackého v Olomouci
Pedagogická fakulta
Ústav pedagogiky a sociálních studií
Žižkovo náměstí 5
771 40 Olomouc

Email: Eva.sedlakova01@upol.cz

Školitel: doc. PhDr. Irena Plevová, Ph.D.

Tomáš Hubálek (ed.)

**Sborník z IX. mezinárodní vědecké konference
studentů doktorských studijních programů
v oblasti společenských věd**

Pro Univerzitu Palackého v Olomouci
vydalo Nakladatelství Epoque, s. r. o.,

Kaprova 12, 110 00 Praha 1,

v roce 2020 jako svou XXX. publikaci.

První vydání, 169 stran.

Digitalizaci provedlo Studio Prestig

**NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA**

Knihy Nakladatelství Epoque můžete zakoupit
u svého knihkupce nebo si je lze objednat:

písemně na adrese: Kaprova 12, 110 00 Praha 1 – Staré Město,

telefonicky na čísle: 224 810 353,

e-mailem na adrese: objednavky@epocha.cz,

na internetové stránce: www.epocha.cz